

Paulina Szymańska

# UWARUNKOWANIA RELACJI Z RODZĘŃSTWEM WE WCZESNEJ DOROSŁOŚCI

---

PSYCHOLOGIA



**UWARUNKOWANIA  
RELACJI Z RODZEŃSTWEM  
WE WCZESNEJ  
DOROSŁOŚCI**



WYDAWNICTWO  
UNIWERSYTETU  
ŁÓDZKIEGO

Paulina Szymańska

# UWARUNKOWANIA RELACJI Z RODZĘŃSTWEM WE WCZESNEJ DOROSŁOŚCI

---

PSYCHOLOGIA



WYDAWNICTWO  
UNIwersytetu  
ŁÓDZKIEGO  
Łódź 2019

Paulina Szymańska – Uniwersytet Łódzki, Wydział Nauk o Wychowaniu, Instytut Psychologii  
Zakład Psychologii Rozwoju Człowieka, 91-433 Łódź, ul. Smugowa 10/12

RECENZENT  
*Teresa Rostowska*

REDAKTOR INICJUJĄCY  
*Urszula Dzieciatkowska*

OPRACOWANIE REDAKCYJNE  
*Bogusława Kwiatkowska*

SKŁAD I ŁAMANIE  
*AGENT PR*

KOREKTA TECHNICZNA  
*Leonora Gralka*

PROJEKT OKŁADKI  
*Katarzyna Turkowska*

Zdjęcie wykorzystane na okładce: © Depositphotos.com/Shtonado

© Copyright by Paulina Szymańska, Łódź 2019  
© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2019

Publikacja jest udostępniona na licencji Creative Commons  
Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 4.0 (CC BY-NC-ND)

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego  
Wydanie I. W.09241.19.0.M

Ark. wyd. 9,0; ark. druk. 9,75

<https://doi.org/10.18778/8142-672-5>

ISBN 978-83-8142-672-5  
e-ISBN 978-83-8142-673-2

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego  
90-131 Łódź, ul. Lindleya 8  
[www.wydawnictwo.uni.lodz.pl](http://www.wydawnictwo.uni.lodz.pl)  
e-mail: [ksiegarnia@uni.lodz.pl](mailto:ksiegarnia@uni.lodz.pl)  
tel. (42) 665 58 63

# Spis treści

Wstęp .....	7
Rozdział 1. Rodzeństwo u progu dorosłego życia .....	11
1.1. Rodzina i rodzeństwo w ujęciu systemowym .....	11
1.2. Rola rodzeństwa w dzieciństwie i adolescencji .....	19
1.3. Transfer w dorosłość a funkcjonowanie braci i siostr .....	26
1.4. Typologie rodzeństw – przegląd stanowisk .....	29
1.5. Podsumowanie .....	35
Rozdział 2. Jakość relacji między dorosłym rodzeństwem – wybrane determinanty .....	37
2.1. Relacja między rodzeństwem w dorosłości – przegląd zagadnień .....	37
2.2. Socjodemograficzne uwarunkowania relacji między dorosłym rodzeństwem .....	40
2.3. Psychosomatyczne i relacyjne uwarunkowania relacji między dorosłym rodzeństwem .....	44
2.4. Podsumowanie .....	47
Rozdział 3. Metodologia badań własnych .....	49
3.1. Cele badań i pytania badawcze .....	49
3.2. Narzędzia badawcze .....	54
3.3. Charakterystyka grupy badanej .....	57
3.4. Analizy statystyczne .....	60
Rozdział 4. Czynniki socjodemograficzne a jakość relacji między rodzeństwem .....	63
4.1. Płeć a jakość relacji między rodzeństwem .....	63
4.2. Stan cywilny a jakość relacji między rodzeństwem .....	66
4.3. Miejsce zamieszkania a jakość relacji między rodzeństwem .....	67
4.4. Współzamieszkiwanie z partnerem a jakość relacji między rodzeństwem .....	68
4.5. Współzamieszkiwanie z rodzeństwem a jakość relacji między rodzeństwem .....	68
4.6. Liczba posiadanego rodzeństwa a jakość relacji między rodzeństwem .....	69
4.7. Kolejność urodzenia a jakość relacji między rodzeństwem .....	70
4.8. Podsumowanie .....	71
Rozdział 5. Czynniki psychologiczne i relacyjne a jakość relacji między rodzeństwem .....	73
5.1. Psychospołeczne aspekty funkcjonowania rodzeństw a jakość relacji między nimi .....	73
5.2. Jakość relacji między rodzeństwem a funkcjonowanie ich rodziców .....	76
5.3. Funkcjonowanie systemu rodzinnego a jakość relacji między rodzeństwem w okresie wczesnej dorosłości .....	82
5.4. Podsumowanie .....	82

---

Rozdział 6. Predyktory jakości relacji między rodzeństwem we wczesnej dorosłości .....	83
6.1. Psychospołeczne wyznaczniki Wzajemności w relacji między dorosłym rodzeństwem .....	84
6.2. Psychospołeczne wyznaczniki Krytycyzmu w relacji między dorosłym rodzeństwem .....	91
6.3. Psychospołeczne wyznaczniki Dominacji w relacji między dorosłym rodzeństwem .....	92
6.4. Psychospołeczne wyznaczniki Obojętności w relacji między dorosłym rodzeństwem .....	96
6.5. Psychospołeczne wyznaczniki Rywalizacji w relacji między dorosłym rodzeństwem .....	99
6.6. Podsumowanie .....	103
Rozdział 7. Charakterystyka typów relacji z rodzeństwem w okresie wczesnej dorosłości .....	105
7.1. Porównanie typów relacji z rodzeństwem pod względem zmiennych psychospołecznych oraz relacyjnych .....	106
7.2. Charakterystyka typów relacji z rodzeństwem .....	113
7.3. Podsumowanie .....	115
Rozdział 8. Dyskusja wyników .....	117
8.1. Zmienne socjodemograficzne a jakość relacji między rodzeństwem .....	117
8.2. Psychologiczne i relacyjne zmienne a jakość związku między rodzeństwem .....	120
8.3. Psychospołeczne uwarunkowania jakości relacji z rodzeństwem we wczesnej dorosłości .....	124
8.4. Typologia relacji z rodzeństwem jako integracja wyników .....	133
Rozdział 9. Zakończenie i wnioski .....	137
9.1. Praktyczne i terapeutyczne implikacje badań .....	137
9.2. Ograniczenia prowadzonych badań .....	139
9.3. Podsumowanie .....	141
Bibliografia .....	143

# Wstęp<sup>1</sup>

„Wyobrażenia kształtują wszystkie nasze relacje. To, w jaki sposób postrzegamy naszą siostrę czy naszego brata, zależy od przebytych doświadczeń, ale przede wszystkim ma związek z wyobrażeniami. Patrzymy na rodzeństwo przez okulary naszego postrzegania, ukształtowanego przez życzenia i fantazje, i czasami dalekiego od rzeczywistego obrazu rodzeństwa. Te obopólne zniekształcenia postrzegania często komplikują dialog między rodzeństwem. Trudno się bowiem zgodzić, co jest rzeczywistością a co fikcją”.

(Ley, 2004)

Relacja łącząca rodzeństwo jest uznawana za jedną z najdłużej trwających więzi w życiu człowieka. Cicirelli (1995, s. 4) definiuje ją jako „ogół interakcji (fizycznych, werbalnych i niewerbalnych) dwojga lub więcej osób, które dzielą swoją wiedzę, spostrzeżenia, postawy, wierzenia i uczucia, uwzględniając siebie nawzajem, od momentu, gdy jedno z rodzeństwa stało się świadome obecności drugiego”. Podstawa więzi może mieć charakter dyspozycyjny i odnosić się do cech, które posiada brat bądź siostra, lub relacyjny czy sytuacyjny i zależeć od sposobu postrzegania otoczenia przez każde z rodzeństwa.

Wzajemne oddziaływanie rodzeństwa na siebie jest widoczne już od najmłodszych lat. Badacze wielokrotnie podejmowali tematykę interakcji między braćmi i siostrami w dzieciństwie (Buist i in., 2014; Howe, Rinaldi, Jennings, Petrakos, 2002; Stormshak, Bellanti, Bierman, 1996) oraz w okresie adolescencji (Brody, Kim, 2003; Buhrmester, Furman, 1990; Tucker i in., 2013; Whiteman, McHale, Crouter, 2007), w mniejszym stopniu natomiast koncentrowali się na etapie wczesnej dorosłości. Analiza literatury wskazuje, że przeważająca część badań w tym obszarze dotyczy rodzeństw, w których u co najmniej jednej z osób występuje choroba somatyczna bądź psychiczna (Doody, Hastings, O'Neill, Grey, 2010; Heller, Arnold, 2010; Orsmond, Seltzer, 2007) oraz braci i siostr, u których wystąpiły

---

<sup>1</sup> Badania prezentowane w niniejszej publikacji zrealizowano z wykorzystaniem dotacji celowej dla młodych naukowców oraz uczestników studiów doktoranckich w 2015 r. pt. „Psychospołeczne uwarunkowania jakości relacji między rodzeństwem w okresie wczesnej dorosłości” (kod projektu: B1511800000787.02) oraz Grantu Dziekana Wydziału Nauk o Wychowaniu w 2016 r. pt. „Rodzeństwo w okresie wczesnej dorosłości – rodzaje relacji i ich uwarunkowania”.



nienormatywne zmiany życiowe, np. rozwód, śmierć jednego z rodzeństwa (Herberman Mash, Fullerton, Ursano, 2013). Badacze podejmują się niekiedy także próby porównywania relacji z rodzeństwem do relacji z przyjaciółmi (Pulakos, 1989; Sherman, Lansford, Volling, 2006).

W okresie wczesnej dorosłości relacja między rodzeństwem zmienia swój charakter. Ze względu na specyfikę zadań rozwojowych, które stoją przed młodymi ludźmi, zazwyczaj więź słabnie, kontakty między braćmi i siostrami stają się rzadsze. Mimo to w wielu trudnych sytuacjach, związanych między innymi z aktywnością zawodową czy z relacjami z partnerem i dziećmi, to rodzeństwo stanowi jedno z głównych źródeł wsparcia instrumentalnego i emocjonalnego (Cicirelli, 1995; Eriksen, Gerstel, 2002; White, Riedmann, 1992), obniża poziom odczuwanej samotności (Merz, De Jong Gierveld, 2016) oraz pozytywnie wpływa na zdrowie psychiczne i fizyczne (Cicirelli, 1995; Ponzetti Jr., James, 1997). Zwiększa ono również poczucie bezpieczeństwa i daje poczucie stabilności i kontroli (Cicirelli, 1995). Jednocześnie, w przypadku niewielkiej różnicy wieku, bracia i siostry dodatkowo czerpią z własnych doświadczeń w nowych rolach, co może znacząco ułatwić ich adaptację i zwiększyć efektywność. Badacze podkreślają pozytywną rolę rodzeństwa dla funkcjonowania społecznego i psychologicznego, ale zwracają także uwagę na to, że strata rodzeństwa w dorosłym życiu może utrudniać nawiązywanie bliskich i intymnych związków i prowadzić do obniżenia poczucia przewidywalności świata (Moser, Jones, Zaorski, Mirsalimi, Luchner, 2005).

Mając na uwadze niewielkie i zawężone tematycznie zainteresowanie badaczy funkcjonowaniem braci i sióstr w okresie wczesnej dorosłości i jednocześnie zauważaną wagę pozytywnej relacji między rodzeństwem, uznano, że kluczowe dla zrozumienia tej problematyki zdaje się być opisanie czynników warunkujących ukształtowanie danego typu więzi.

Celem badań przedstawionych w niniejszej publikacji było wskazanie psychospołecznych uwarunkowań relacji z rodzeństwem w okresie wczesnej dorosłości. Książka składa się z dziewięciu rozdziałów głównych. Rozdział pierwszy i drugi stanowią teoretyczne wprowadzenie w problematykę poruszaną w części empirycznej. W pierwszych z nich opisane zostało systemowe ujęcie rodziny z uwzględnieniem Modelu Kołowego Olsona (2000; Olson, Gorall, 2006) oraz scharakteryzowany został szczegółowo jeden z jego podsystemów, tj. podsystem rodzeństwa. W kolejnych podrozdziałach przedstawiono proces kształtowania więzi między rodzeństwem od pierwszych lat życia aż do czasu adolescencji oraz ukazano podstawowe typologie relacji z rodzeństwem w poszczególnych okresach rozwojowych. Rozdział drugi ukazuje specyfikę funkcjonowania braci i sióstr we wczesnej dorosłości oraz jej uwarunkowania: socjodemograficzne, psychosomatyczne oraz relacyjne w oparciu o dotychczasową literaturę.

Metodologia prowadzonych badań została opisana w rozdziale trzecim. Przedstawiono w nim główne cele, pytania badawcze i procedurę badań oraz ukazano charakterystykę badanej grupy, wskazano zastosowane narzędzia badawcze i przeprowadzone analizy statystyczne.

Rozdziały: czwarty, piąty i szósty zawierają opis wyników uzyskanych podczas realizacji założonych celów niniejszego badania. Zamieszczono w nim efekty weryfikacji poszczególnych hipotez badawczych i odpowiedzi na postawione pytania badawcze, odnoszące się do związku zmiennych socjodemograficznych i psychospołecznych ze zmiennymi charakteryzującymi aktualną jakość relacji młodych dorosłych z bratem/siostrą.

Uzyskane rezultaty pozwoliły na stworzenie autorskiej typologii relacji z rodzeństwem we wczesnej dorosłości, uwzględniającej trzy typy: Ambiwalentny, Niechętny oraz Wspierający. W rozdziale siódmym przedstawiono podstawowe różnice między wymienionymi typami oraz scharakteryzowano każdy z nich pod kątem analizowanych w pracy zmiennych.

Ostatnia część pracy, ukazana w rozdziałach ósmym i dziewiątym, zawiera rozbudowaną dyskusję otrzymanych wyników, ograniczenia prowadzonych badań oraz perspektywy dalszych prac w obszarze relacji z rodzeństwem w dorosłości. Rezultaty odniesiono do dotychczasowych polskich i zagranicznych analiz empirycznych oraz teoretycznych, a także sformułowano wnioski umożliwiające ich implikacje praktyczne.



# Rozdział 1. Rodzeństwo u progu dorosłego życia

## 1.1. Rodzina i rodzeństwo w ujęciu systemowym

Inicjując rozmowy o rodzeństwie, nie sposób zacząć inaczej niż od zdefiniowania nieco szerszej kategorii społecznej, jaką jest rodzina. Plopa (2008, s. 15) na podstawie dotychczasowych doniesień badawczych określa ją jako: „złożoną strukturę składającą się ze wzajemnie zależnych od siebie grup osób, które dzielą historię, przeżywają jakiś stopień emocjonalnej więzi i wprowadzają strategie interakcji potrzebne indywidualnym członkom i grupie jako całości”. W psychologii i socjologii rodziny wyróżnia się dwa podstawowe modele funkcjonowania rodziny: tradycyjny i współczesny. Model tradycyjny ma charakter patriarchalny, przez co nakłada władzę i decyzyjność na mężczyznę. Rolą kobiety natomiast jest pielęgnacja dzieci oraz zajmowanie się domem. Współczesna czy też nowoczesna rodzina w mniejszym stopniu kładzie nacisk na płciowy podział ról i obowiązków. Kobieta ma często możliwość realizacji kariery zawodowej poza środowiskiem domowym, decyzje natomiast podejmowane są egalitarnie przez małżonków (Wałęcka-Matyja, 2014a; Zygmunt, 2009).

Rodzina umożliwia rozwój jej poszczególnych członków i zabezpiecza ich przetrwanie. Poprzez różnorodne oddziaływania wykształca bądź transferuje normy i zasady moralne, budując zaś kodeks etyczny, umożliwia socjalizację z innymi grupami odniesienia. Badacze wskazują szereg funkcji, które pełni rodzina (Adamski, 1982; Rostowska, 2002; Tyszka, 1990; Ziemska, 1975), podkreślając najczęściej aspekty prokreacyjne, ekonomiczne, opiekuńcze, socjalizacyjno-edukacyjne oraz psychologiczne, związane m.in. z rozwojem emocjonalnym. Funkcja prokreacyjna odnosi się do pojawiania się nowych członków i obowiązków oraz przemian z tym faktem związanych. W szerokim rozumieniu daje ona szansę na utrzymanie ciągłości całego systemu społecznego. Ekonomiczna funkcja dotyczy przede wszystkim zaspokojenia podstawowych, niezbędnych do przeżycia, materialnych potrzeb rodziców i dzieci. Pozwala również na zachowanie preferowanego statusu społeczno-ekonomicznego, plasując tym samym rodzinę na określonym poziomie w hierarchii społecznej. Aspekty opiekuńcze są zwykle realizowane poprzez wsparcie i pomoc zarówno w trudnych sytuacjach życiowych, jak i w codziennym funkcjonowaniu. Natomiast funkcje wychowawcze, edukacyjne i socjalizacyjne są związane z przekazywaniem norm i wartości moralnych oraz etycznych, budowaniem wzorców zachowań czy sposobów wzajemnej

komunikacji. Zwraca się również uwagę na proces kształtowania podstawowych umiejętności życiowych oraz przekazywania wiedzy i czuwania nad edukacją poszczególnych członków. Psychologiczna funkcja rodziny najczęściej odnosi się do rozwoju psychicznego rodziców i dzieci, w tym wzmacniania własnej wartości oraz skuteczności i kreowania klimatu emocjonalnego, które sprzyjają ogólnemu dobrostanowi systemu rodzinnego.

Realizacja poszczególnych funkcji jest możliwa poprzez wypełnianie przez osoby należące do rodziny przynależnych im ról. Ze względu na szereg zmian zachodzących w modernistycznym społeczeństwie (m.in. w zakresie formalnej i nieformalnej struktury rodziny, czy będących efektem rozluźniania więzi emocjonalnych bądź niestabilności pozycji członków rodziny) zdefiniowanie pojęcia roli rodzinnej nastrocza pewnych trudności (Żurek, 2016). Najogólniej można wskazać, że role stanowią pewien wzorzec postępowania, pozycjonują jednostkę w strukturze, umożliwiając jednocześnie realizację indywidualnych i grupowych celów. W ramach poszczególnych generacji wyróżnia się role dziadków, rodziców, małżonków, dzieci czy też braci oraz siostr. Partycypacja w roli wiąże się z koniecznością wypełniania przynależnych do niej obowiązków. Kwestie te regulowane są z jednej strony poprzez wieloletnie przekazy kulturowe, z drugiej zaś są skutkiem ukształtowanych tradycji rodzinnych. Role rodzinne nie stanowią sztywnych, niepodatnych na zmiany schematów postępowania, ale są ściśle związane również z cyklem życia każdej rodziny (por. Dallos, Vetere, 2009 za: Golijani-Moghaddam, 2014; Martin, 2018). Odmienne zadania na różnych etapach rozwoju systemu rodzinnego mają dorośli partnerzy wobec siebie w fazie narzeczeństwa czy początkowych latach małżeństwa. Inaczej wyglądają obowiązki rodziców wobec małych dzieci, a inaczej wobec dorastających synów i córek. Również sposób realizacji roli dziecka, brata czy siostry zmienia dynamicznie swój charakter w zależności od czynników zewnętrznych i wewnętrznych.

Rodzina może być opisywana zarówno w ujęciu psychodynamicznym, rozwojowym bądź społecznego uczenia się. Biorąc jednak pod uwagę popularność oraz użyteczność teorii opisujących rodzinę, istotne jest przede wszystkim wprowadzenie podejścia systemowego, które ułatwi zrozumienie sposobu jej funkcjonowania zarówno w odniesieniu do rodziny jako całości, jak i do podgrupy, tj. rodzeństwa.

### 1.1.1. Rodzina jako system

Teoria systemowego rozumienia rodziny powstała w oparciu o ogólną teorię systemów, stworzoną przez biologa Ludwiga von Bertalanffy'ego (1984) w latach pięćdziesiątych ubiegłego wieku. Pozwalała ona na integrację wiedzy z różnych dziedzin nauki i interpretację zjawisk pozornie ze sobą niezwiązanych.

Ogólna Teoria Systemów zakładała, że system to pewna względnie uporządkowana, składająca się z elementów, spójna całość. Zrozumienie tego, jak działają poszczególne elementy jest możliwe tylko poprzez analizę ich związków ze sobą nawzajem oraz z całością. Ponadto, systemy nie są odizolowane od świata

i mogą być różnicowane m.in. poprzez stopień otwartości – od takich, które z łatwością wymieniają informacje z otaczającym je światem do tych, których granice są nieprzenikalne. Każdy z nich jednak dąży do przetrwania.

Systemowe podejście do rodziny wiąże się zarówno ze zmianami w zakresie spostrzegania struktury, jak i funkcji rodziny oraz sposobu oddziaływania na siebie jej poszczególnych członków. System rodzinny charakteryzowany jest przez cztery podstawowe cechy (Bornstein, Sawyer, 2006):

- całościowość i porządek,
- cyrkularną przyczynowość,
- hierarchiczną strukturę,
- adaptacyjną samoorganizację.

#### Ramka 1

Analiza cyrkularnej przyczynowości to jedno z głównych założeń ujęcia systemowego. Koncentrując się na relacjach między członkami podsystemów, zakłada się w nim m.in., że postępowanie dziecka generuje określoną reakcję rodzica, która to zmienia sposób spostrzegania sytuacji przez dziecko oraz oddziałuje również wtórnie na jego zachowanie. Aby lepiej zilustrować powyższy opis warto uzupełnić go o przykład z życia codziennego.

*Siedmioletni chłopiec zaczął sprawiać problemy wychowawcze i pobił w szkole swojego kolegę z ławki. Ojciec, uzyskując od nauczyciela informację o działaniach syna, wymierzył mu karę – odwołał wyjazd dziecka na kolonie. Matka natomiast sprzeciwiła się takiemu postępowaniu i zapewniła syna, że pojedzie on na wymarzone wakacje. Dodatkowo świadkiem rozmów dziecka i rodziców była ich młodsza córka. Kilka dni później ojciec został powiadomiony o kolejnych problemach z zachowaniem chłopca – tym razem został on złapany na paleniu papierosów. Po powrocie do domu mężczyzna przekazał tę informację żonie, po czym zamknął się w biurze, skąd nie wyszedł aż do wieczora.*

Jak zinterpretować powyższy przykład?

Zachowanie chłopca jest prawdopodobnie wynikiem wcześniejszych procesów zachodzących w rodzinie. Swoim działaniem wywołuje określone postępowanie ojca, które jest uznawane przez matkę za krzywdzące. Matka w odpowiedzi manifestuje zachowanie przeciwne i generuje niekonsekwencję w oddziaływaniach rodzicielskich. Ponadto proces ten jest obserwowany przez młodszą córkę, która z jednej strony widzi groźbę ewentualnych negatywnych konsekwencji nieposłuszeństwa, z drugiej zaś zauważa niestabilność działań rodziców. Przy powtórzeniu nieakceptowanego zachowania syna ojciec przestaje się angażować i staje się bierny zarówno wobec dziecka, jak i wobec swojej żony.

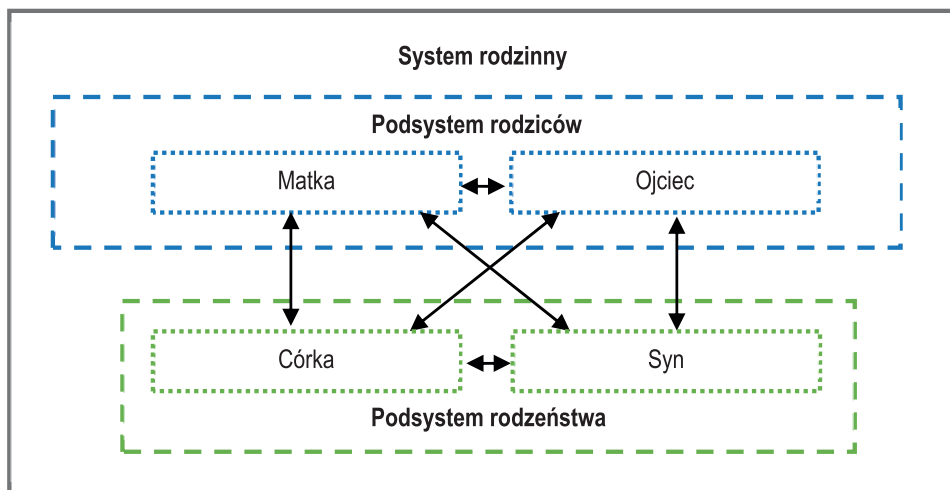
Pierwsza z cech zakłada, że rodzina jest systemem, który ma uporządkowany charakter i składa się z kilku mniejszych podsystemów umożliwiających efektywne funkcjonowanie całości. Podsystemy te są ze sobą ściśle powiązane i efekt ich współdziałania ma charakter synergiczny, tj. uzyskuje się znacznie więcej niż gdyby w aktywność zaangażowały się indywidualnie poszczególne z nich.

Cykl wzajemnych oddziaływań członków rodziny związany jest zatem nie z liniowym modelem przyczynowości, w którym zakłada się prostą zależność przyczynowo-skutkową, ale jest ilustracją kolejnej z cech systemu rodzinnego, tj. przyczynowości cyrkularnej (por. ramka 1). Zgodnie z ujęciem systemowym

interakcje zachodzące między jednostkami składowymi mają charakter sprzężenia zwrotnego. Oznacza to, że zachowanie każdego członka rodziny wpływa na działania podejmowane przez pozostałe osoby i zwrotnie jest również przez nie modyfikowane.

Hierarchiczne ułożenie podsystemów wyznacza stosunek jednej podgrupy do pozostałych i ich umiejscowienie w strukturach rodzinnych oddziaływań. Jednocześnie wyznacza określone możliwości działań i systematyzuje aktywności – inne pojawiają się bowiem przed osobami przynależącymi do podsystemu dzieci, a inne do podsystemu rodziców. Hierarchizacja umożliwia jednakże sprawną komunikację oraz realizację zadań w ramach podstawowej grupy społecznej, a także warunkuje wzorce interakcji zachodzących między jej członkami.

Ostatnią ze wspomnianych cech stanowi adaptacyjna samoorganizacja. Celem każdej rodziny jest utrzymanie tzw. dynamicznej równowagi, co oznacza, że z jednej strony ważna jest stabilność całego systemu rodzinnego i jego podsystemów, uwarunkowana często wypracowanymi wzorcami postępowania i rodzinną historią. Z drugiej zaś system musi reagować na zmiany zachodzące w otoczeniu i elastycznie się do nich dostosowywać. Ma to szczególne znaczenie w obliczu zarówno normatywnych, jak i nienormatywnych zmian w życiu rodzinnym.



Rysunek 1. Schemat wzajemnych oddziaływań między przykładowymi członkami rodziny nuklearnej zgodnie z ujęciem systemowym.

Źródło: opracowanie własne.

Struktura rodziny wyznaczona jest często przez granice poszczególnych podsystemów. W przypadku rodziny nuklearnej granice zewnętrzne oddzielają cały system od innych grup społecznych bądź od otoczenia i zwykle obejmują one podsystemy rodziców oraz dzieci, choć niekiedy zdarza się, że włączeni do granic systemu rodzinnego zostają również dziadkowie, opiekunowie czy inne osoby powiązane z rodziną. Jak wspomina Świętochowski (2014), granice te

powinna cechować przepuszczalność i elastyczność, gdyż wówczas rodzina ma dostęp do informacji spoza własnego kręgu, co pozwala kształtować potrzeby poszczególnych członków oraz budować indywidualną hierarchię wyznawanych wartości. Granice wewnętrzne pełnią nieco inną funkcję – rozdzielają bowiem od siebie podsystemy. Ich spójność i elastyczność to cechy, które nie pozostają bez wpływu na rodzinną komunikację, ekspresję emocjonalną, dążenia i wyobrażenia jednostek o sobie nawzajem.

### 1.1.2. Kołowy Model Olsona

System rodzinny może być charakteryzowany na wiele sposobów. Autorzy odnoszący się do systemowej koncepcji rodziny uwzględniali takie aspekty, jak m.in.: przynależność i wzajemna zależność (Benjamin, 1977), wymiar stylistyczny, adaptacyjność oraz oddziaływanie emocjonalne (Beavers, Hampson, 1990) czy też potwierdzanie i przeciwstawianie się (Gottman, 2012). Podkreśla się zdolność systemu do reagowania na zmieniające się warunki otoczenia i stawiania im naprzeciw, ale i zwraca uwagę na konieczność zachowania indywidualności i jedności rodzinnej.

Próbie integracji wiedzy na temat cech rodziny podjął Olson (Olson, 2000; Olson, Gorall, 2006), tworząc Model Kołowy przedstawiony na rysunku 2. Model ten bazuje na dwóch podstawowych wymiarach życia rodzinnego, takich jak Spójność (*Cohesion*) i Elastyczność (*Flexibility*)<sup>1</sup> oraz wymiarze dodatkowym, pomocniczym, tj. Komunikacji (*Communication*). Dwa pierwsze wymiary opisane zostały na kontinuuach ilustrujących poziom ich nasilenia.

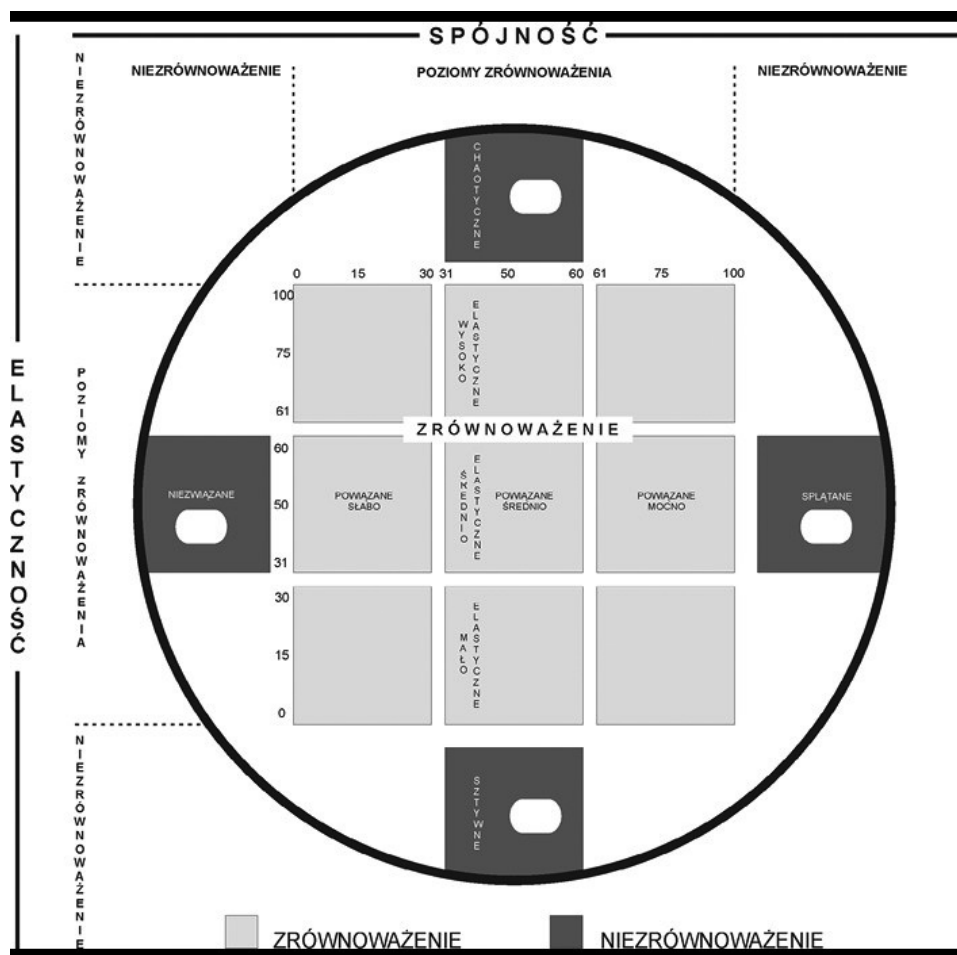
Spójność definiowana jest jako „emocjonalna więź między członkami rodziny” (Olson, 2011, s. 65). Odnosi się ona do intymności i bliskości w relacji poszczególnych osób przejawiającej się m.in. w tworzonych koalicjach, ilości wspólnie spędzanego czasu, dzielonych zainteresowaniach, wielkością grupy wspólnych znajomych i przyjaciół. Poziom emocjonalnej bliskości wyznacza obszary, w których możliwe jest otwarcie granic między poszczególnymi jednostkami bądź podsystemami. Aktualnie wyróżnia się trzy poziomy Spójności: od Niezwiązania (bardzo niski poziom), przez Zrównoważoną Spójność, skończywszy na Splątaniu (bardzo wysoki poziom). Najbardziej adaptacyjny dla funkcjonowania rodziny jest średni poziom Spójności (Margasiński, 2009; Olson, 2011). Członkowie rodzin, w których dominuje zrównoważenie w zakresie tego wymiaru, mają swobodę w rozwijaniu własnych zainteresowań i doskonaleniu predyspozycji. Mogą ujawniać własne zdanie bez narażania się na odrzucenie i liczyć na wsparcie w sytuacjach trudnych.

Olson ujmuje Elastyczność jako „jakość i stopień zmian zachodzących w systemach, związanych z przywództwem, pełnionymi rolami i zasadami wzajemnych relacji oraz wynikających z procesów negocjacyjnych pomiędzy członkami

---

1 We wcześniejszych pracach Olson posługiwał się nazwą „adaptacyjność” czy też „zdolność przystosowania”. Termin „elastyczność” wprowadził w roku 2000.





Rysunek 2. Graficzna wersja Modelu Kołowego.

Źródło: Margasiński, 2010.

rodziny” (Olson, 2011, s. 65). Możliwe było opisanie go na kolejnych poziomach nasilenia: Sztywność (bardzo niski poziom), Zrównoważoną Elastyczność oraz Chaotyczność (bardzo wysoki). Wskaźnikami, na podstawie których możliwe jest określenie poziomu Elastyczności, są m.in.: zasady i normy obowiązujące w rodzinie, sposoby rozstrzygania sporów i prowadzenia negocjacji w trudnych sytuacjach czy też tendencje przywódcze poszczególnych osób. Podobnie jak w przypadku Spójności, tak i Elastyczność jest wymiarem, którego średni poziom najlepiej oddziałuje na funkcjonowanie systemu. Wiąże się to z możliwością analizowania różnych rozwiązań w obliczu sytuacji kryzysowej i negocjowania ich przydatności czy też utrzymania poczucia stałości mimo zmian zachodzących wokół rodziny.

Ostatni z wymiarów to Komunikacja rozumiana przez autora jako „umiejętność związana z pozytywnym porozumiewaniem się w systemie partnerskim lub rodzinnym” (tamże). Mimo że jest to wymiar pomocniczy, to jest on nieodłącznym elementem dobrze funkcjonującej rodziny. Pozytywna komunikacja, obejmująca takie aspekty, jak m.in.: podążanie za rozmówcą, aktywne słuchanie czy okazywanie szacunku, umożliwia bowiem modyfikację poziomu Spójności i Elastyczności, a tym samym adaptację do wymagań otoczenia społecznego.

Dodatkową funkcję w opisie systemu rodziny może pełnić również Zadowolenie z Życia Rodzinnego. Choć nie uwzględniono tego czynnika bezpośrednio w modelu, to poczucie szczęścia i spełnienia, jak wspomina Margasiński (2009), może mieć znaczenie dla globalnej diagnostyki systemu.

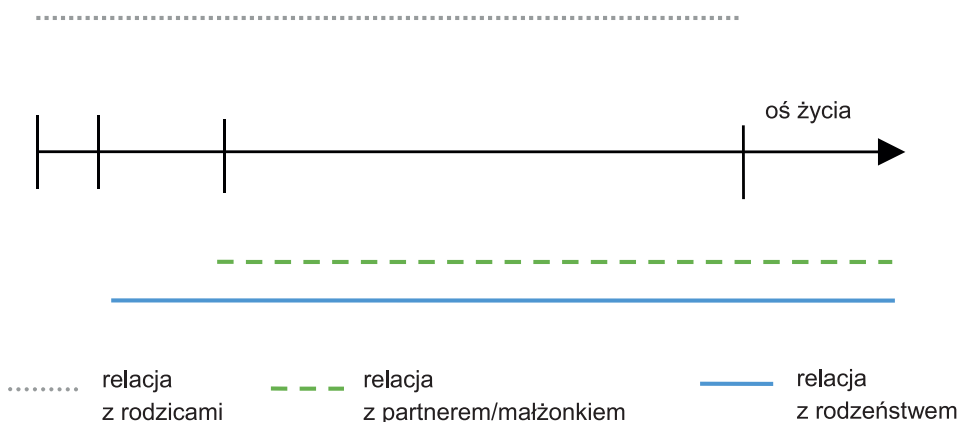
Model Kołowy Olsona umożliwia ocenę funkcjonalności rodziny z uwzględnieniem wymiaru Spójności i Elastyczności, Komunikacji oraz częściowo Zadowolenia z Życia Rodzinnego. Zakłada on, że system nie może być sztywną, niezmienną strukturą o stałych normach i zasadach działania, ale powinien reagować aktywnie na informacje pozyskiwane z zewnątrz i różnicować oddziaływania w zależności od wewnętrznych potrzeb poszczególnych jednostek oraz etapu rozwojowego całego systemu. Plopa (2008) zauważa jednak, że o ile rodziny z małymi dziećmi są w stanie efektywnie funkcjonować w nieco sztywniejszych ramach, tak w przypadku rodzin z adolescentami niezbędne jest uelastycznienie granic.

### 1.1.3. Charakterystyka podsystemu rodzeństwa

Rozwój teorii systemowych, umożliwiający analizę m.in. relacji między podsystemami rodziców czy też dzieci, rzucił inne światło na sposób spostrzegania struktury rodziny oraz zwiększył zainteresowanie funkcjonowaniem podsystemu rodzeństwa.

Relacja z bratem czy siostrą rozwija się czteroetapowo (Ginsburg, 1986). Początkowy etap stanowi inicjacja, która łączy się z rozwojem przywiązania w okresie dzieciństwa. Wówczas więź z bratem/siostrą zaczyna się kształtować i zacieśniać, by w kolejnej fazie, tj. okresie podtrzymywania umożliwić wspólne działania. Komunikacja z rodzeństwem oraz nasilenie podejmowanych prób kontaktu są uzależnione od rodzinnej historii życia. W końcowych etapach: schyłku i zakończenia, częstotliwość interakcji się zmniejsza, aż do całkowitego jej zaprzestania. Większość związków z rodzeństwem nie kończy się w pełni z inicjatywy jednego z nich, ale w efekcie, np. pogarszającego się stanu zdrowia bądź śmierci brata czy siostry.

Specyfikę funkcjonowania podsystemu rodzeństwa szczegółowo opisuje Cicirelli (1995), zwracając uwagę na cechy wspólne z innymi podsystemami, jak i typowe wyłącznie dla rodzeństw. W pierwszej kolejności podkreśla on, że związek z rodzeństwem, bez względu na to, czy odnosi się on do rodzeństw biologicznych, przybranych czy przyrodnych, jest zwykle najdłużej trwającą relacją ze wszystkich, które łączą człowieka z innymi ludźmi w całym cyklu jego życia. Rozpoczyna się ona zwykle w okresie dzieciństwa i trwa aż do śmierci jednego z rodzeństwa. W przeciwieństwie do innych relacji obejmuje ona największą część naszego życia.



Rysunek 3. Temporalne ujęcie wybranych relacji interpersonalnych w życiu człowieka.

Źródło: opracowanie własne.

Po drugie, zawiązanie relacji z bratem/siostrą następuje zwykle podczas jego/jej narodzin, co powoduje, że *de facto* jest to związek z góry do nas przypisany. Choć w toku życia dochodzi niekiedy do rozluźnienia więzi, jej wznowienie jest o wiele łatwiejsze niż w przypadku relacji ze znajomymi czy przyjaciółmi. Sherman, Lansford i Volling (2006) wykazały, że relacja z rodzeństwem jest bardziej związana z samooceną oraz poczuciem samotności niż analogiczna więź z przyjaciółką bądź przyjacielem. Co warto zauważyć, relacja z rodzeństwem nie jest niezmienna, a jej charakter uzależniony jest m.in. od fizycznej bliskości rodzeństwa. W okresie dzieciństwa i adolescencji jest ona poniekąd wymuszona wspólnym mieszkaniem, później natomiast staje się bardziej wolontaryjna, a tym samym też bardziej podatna na różnego rodzaju zakłócenia. Jeśli więź ta nie była silnie pozytywnie rozwinięta, często zostaje ona zminimalizowana w efekcie koncentracji brata lub siostry na realizowaniu zadań wynikających z podjęcia nowych ról życiowych: małżonka, rodzica czy pracownika.

Cicirelli (1995) podkreśla również, że w rodzeństwie panuje zazwyczaj egalityzm. Z perspektywy rodzica szczególną sytuacją, utrudniającą równe traktowanie dzieci jest niepełnosprawność lub choroba jednego z nich. Zdrowy syn czy córka może mieć wówczas poczucie odrzucenia bądź nadmiernego obciążenia obowiązkami domowymi, często niewspółmiernymi do ich wieku i możliwości. Układ sił w grupie braci i sióstr mogą modyfikować także czynniki socjodemograficzne, jednakże mimo to zwykle ujawniają oni poczucie względnej równości (Crenner, Déchaux, Herpin, Jacobs, 2002).

Ostatecznie, funkcjonowanie w rodzeństwie daje zarówno możliwość indywidualnego rozwoju w efekcie personalnych doświadczeń, które nie są dzielone z nikim innym, ale i pozwala na budowę kompetencji społeczno-emocjonalnych, takich jak empatia, aktywne słuchanie czy przyjmowanie cudzej perspektywy (Morgan, Shaw, Olino, 2012; Sang, Nelson, 2017). Wspólne zaangażowanie w różnorodne aktywności oraz wspólna historia życia determinują pewną zależność i wzmagają poczucie jedności i podobieństwo rodzeństwa do siebie nawzajem.

Relacja z bratem/siostrą jest zwykle analizowana z perspektywy korzyści psychologicznych i społecznych płynących z posiadania brata czy siostry (Cicirelli, 1995; Cole Kerns, 2001; Kennedy Kramer, 2008; Kitzman, Cohen, Lockwood, 2002; Sherman i in., 2006). Podsystem rodzeństwa pełni istotną rolę w rozwoju kompetencji niezbędnych do efektywnego działania. Jest polem do treningu bazowych umiejętności, gwarantuje bezpieczeństwo oraz wsparcie w sytuacjach trudnych. W relacji z bratem lub siostrą dziecko poznaje podstawowe normatywne wzorce zachowań i uczy się funkcjonowania w grupie społecznej. Wiąż z rodzeństwem, choć zmienna w swym charakterze, pozwala na szeroko rozumiany rozwój jednostki. Warto jednak zauważyć, że relacja ta ma dwojaki charakter – z jednej strony daje większe możliwości do rozwoju, wzbogaca życie emocjonalne i oddziałuje na aspekty poznawcze, z drugiej zaś sprzyja pojawieniu się konfliktów oraz niezdrowej rywalizacji, zwiększa prawdopodobieństwo agresji i powielania zachowań dezadaptacyjnych (Damásio, Pacico, Poletto, Koller, 2013; Kothari, Sorenson, Bank, Snyder, 2014; Moodley, Matjila, Moosa, 2012; Punch, 2008; Stocker, Burwell, Briggs, 2002). W celu lepszego zrozumienia natury więzi z rodzeństwem istotne jest zatem pokazanie obydwu perspektyw.

## 1.2. Rola rodzeństwa w dzieciństwie i adolescencji

Wiąż łącząca człowieka z bratem bądź siostrą nie jest jednolita i stabilna przez cały okres jego życia. Zmiany w cyklu rozwoju relacji między rodzeństwem opisała szczegółowo Goetting (1986), zakładając, że zachodzą one w trzech stadiach. Pierwsze z nich obejmuje czas pierwszych lat życia oraz okres dorastania. To moment największej intensyfikacji kontaktów z bratem i siostrą, wspólnego spędzania czasu, ale też czas konfliktów i nasilonej rywalizacji. Druga faza, wczesna i średnia dorosłość, wiąże się z rozluźnieniem relacji, przy jednoczesnym utrzymaniu dość bliskiej zależności, bazującej na instrumentalnym i emocjonalnym wsparciu oraz wspólnej opiece nad starzejącymi się rodzicami. Ostatni etap natomiast to późna dorosłość, w czasie której relację z rodzeństwem modyfikuje m.in. fizyczna odległość oraz kondycja zdrowotna. Biorąc pod uwagę dynamikę procesów zachodzących w podsystemie rodzeństwa, zmiany ilościowe i jakościowe obejmujące początkowe kilkanaście lat życia nie pozostają bez wpływu na wiąż w drugiej i trzeciej dekadzie życia.

### 1.2.1. Początkowe lata życia z rodzeństwem

Relacja z bratem lub siostrą zaczyna rozwijać się od momentu, w którym jedno z rodzeństwa staje się świadome obecności drugiego (Cicirelli, 1995; Dunn, Kendrick, 1982). Niekiedy ma to miejsce dopiero po narodzinach młodszego z nich, ale często starsze jest już podczas ciąży matki przygotowywane

do pełnienia nowej roli. Badacze klasyfikują pojawienie się nowego członka rodziny jako rozwojową, normatywną przemianę (Volling, 2012), jednakże zwykle sytuacja ta jest dla dziecka trudnym doświadczeniem, wywołującym stres oraz napięcie emocjonalne (Volling, 2012). Brat czy siostra odbiera zainteresowanie, poświęcany czas i uwagę rodziców, do tej pory kierowaną wyłącznie na aktywność starszego potomstwa. Może to skutkować negatywnym nastawieniem rodzeństwa, niechęcią, a w skrajnych sytuacjach nawet agresją wobec niemowlęcia. Angażowanie starszaka w czynności przygotowawcze związane z przyjściem na świat dziecka, np. w zakup ubranek, akcesoriów pielęgnacyjnych oraz tłumaczenie zadań wynikających z przejęcia przez nie nowej roli pomaga mu nawiązać pozytywną, bliską więź z nowonarodzonym dzieckiem.

Dzieciństwo to czas szybkich zmian rozwojowych, od okresu noworodkowego, przez niemowlęcy i poniemowlęcy, a skończywszy na wieku przedszkolnym oraz szkolnym. Analizy dotyczące najmłodszych członków rodzin przeprowadzili Cruise i O'Reilly (2014), korzystając z reprezentatywnej próby rodziców dzieci dziewięciomiesięcznych. W badaniu użyli oni m.in. *Ages and Stages Questionnaire* (ASQ) (Squires, Bricker, Potter, 1997) pozwalającego na ocenę przez rodzica różnych aspektów rozwoju dziecka, w tym: komunikacji, dużej i małej motoryki, umiejętności rozwiązywania problemów oraz funkcjonowania społecznego. Wyniki wykazały, że posiadanie brata lub siostry było czynnikiem obniżającym postępy rozwojowe w pierwszych latach życia we wszystkich aspektach poza małą motoryką. Może to być związane z faktem mniejszej stymulacji starszego rodzeństwa ze strony rodziców, wynikającej z konieczności dzielenia czasu i uwagi na większą liczbę synów lub córek. Co więcej, zależność ta zwiększała się wraz ze wzrostem liczby dzieci w rodzinie. W badaniu Cruise i O'Reilly'ego nie uwzględniono co prawda różnicy wieku między rodzeństwem, co może mieć duże znaczenie dla uzyskanych rezultatów, jednakże podobne wyniki uzyskali także inni badacze, m.in. Koutra i współpracownicy (2012). Brak związku między płcią, wiekiem oraz umiejętnościami motorycznymi starszego rodzeństwa a rozwojem motorycznym młodszego, osiemnastomiesięcznego brata lub siostry wykazali Leonard i Hill (2016). Zbliżone rezultaty odnoszące się do rozwoju funkcji poznawczych na starszej grupie dzieci uzyskali Freijo i współpracownicy (2008). Odmienne stanowisko prezentuje natomiast Brody (2004), wskazując, że zarówno analizy w środowisku naturalnym, jak i w laboratorium dowodzą, że starsze z rodzeństwa może stymulować rozwój kompetencji językowych i poznawczych młodszego.

W początkowym etapie życia szczególne znaczenie ma rozwój przywiązania. Bowlby (2007) określa je jako stan, w którym uwidacznia się potrzeba poszukiwania bliskości innej osoby. Ujawnia się ona szczególnie w sytuacjach trudnych, związanych ze stresem czy też zagrożeniem. Mooya, Sichimba i Bakermans-Kranenburg (2016), przy zastosowaniu procedury Nieznanej Sytuacji (*Strange Situation Procedure*)<sup>2</sup>, analizowali przywiązanie niemowlę – matka i niemowlę – rodzeństwo. Na

---

2 Procedura stworzona przez Mary Ainsworth (1967, za: Ainsworth, Blehar, Waters, Wall, 2015) umożliwiająca zbadanie reakcji niemowlęcia na kontakt z matką oraz z obcą osobą. Na podstawie badań wyróżniła trzy rodzaje przywiązania: bezpieczne, ambiwalentne oraz unikające.

podstawie uzyskanych rezultatów stwierdzili, że o ile w przypadku relacji z matką 59% dzieci cechowało przywiązanie bezpieczne, 17% ambiwalentne i 24% unikające, tak w odniesieniu do relacji przywiązaniowej z rodzeństwem mniej było związków bezpiecznych (42%), a więcej ambiwalentnych (35%) i unikających (23%). Relacje te, tj. niemowlę – matka i niemowlę – dziecko, nie były ze sobą związane. We wcześniejszych badaniach tego aspektu u najmłodszych rodzeństw Teti i Ablard (1989) wykryli ponadto, że zachowania przywiązaniowe niemowląt w stosunku do starszych braci czy sióstr są raczej rzadkie, a ich wystąpienie jest związane z większym nasileniem bezpiecznego stylu przywiązania u starszego z rodzeństwa.

Na początkowym etapie życia rodzeństwo stanowi podstawową, pierwszą grupę odniesienia. To z nim spędza się najwięcej czasu, a w okresie przedszkolnym i szkolnym organizuje i realizuje wspólne zabawy, dzieli troski i smutki oraz przeżywa radosne chwile (McHale, Crouter, 1996). Rodzeństwo stanowi jedno z ważniejszych źródeł wsparcia (Stoneman, 2001). Marjut Kosonen (1996) prowadziła badania z udziałem 64 dzieci w wieku szkolnym, pytając m.in. o ich definicję rodziny, potencjalne źródła wsparcia czy pomocy. Zdecydowana większość dzieci uznawała, że brat i siostra to osoby ważne w ich życiu (83%). Co więcej, o ile matka okazała się być członkiem rodziny, do którego dzieci najczęściej zwracają się o pomoc w sytuacji trudnej i któremu najchętniej mówią o swoich obawach, tak rodzeństwo plasowało się tuż za nią, a przed ojcem.

Udzielanie wsparcia okazuje się być szczególnie ważne, gdy jedno z rodzeństwa jest chore bądź niepełnosprawne. Dotyczy to zarówno wsparcia emocjonalnego, ale i instrumentalnego oraz informacyjnego (Sin, Moone, Harris, Scully, Wellman, 2012). W przypadku zmagania się brata/siostry np. z chorobą jest ono przekazywane zwykle w formie spotkań i rozmów, tłumaczeniu niezrozumiałych aspektów choroby czy wspólnym uczestnictwie w grupach wsparcia (Simms, Hewitt, Vevers, 2002). Zdrowe rodzeństwo okazuje większą wrażliwość (Sin i in., 2012), często stara się lepiej zrozumieć chorobę i związane z nią trudności, by móc udzielić wsparcia w większym zakresie (Stalker, Connors, 2004). Jednocześnie warto podkreślić, że sytuacja taka jest obciążająca także dla niego. Zdarza się bowiem, że jest ono traktowane przez rodziców czy innych opiekunów nieco pobocznie, co może generować gniew, zazdrość i lęk, nasilać doświadczenie symptomów depresyjnych czy poczucia izolacji (Gold, 1993; Lovell, Wettherell, 2016; Walker, 1990) oraz wyzwać dodatkowe potrzeby do zaspokojenia (O'Shea, Shea, Robert, Cavanaugh, 2012). Co więcej, nadmierne zaangażowanie się w relację z chorym rodzeństwem może wiązać się z pogorszeniem się relacji z przyjaciółmi i ograniczeniem zachowań prospołecznych (Chan, Lai, 2016; Griffith, Hastings, Petalas, 2014). Rezultaty te nie są jednak jednoznaczne. Część badaczy zwraca bowiem uwagę, że posiadanie niepełnosprawnego rodzeństwa nie wpływa na gorszą adaptację (Stoneman, 2005), a inni wskazują, że wspólne zmaganie się z urazem może sprzyjać intymności w rodzeństwie i wzmacniać poczucie bliskości i ciepła między dziećmi (Lehna, 2010).

Nawet jeśli między rodzeństwem w okresie dzieciństwa dominują pozytywne uczucia, to pojawiający się konflikt jest zjawiskiem naturalnym i może łączyć się



z ich późniejszym funkcjonowaniem. Jak wspominają Abuhatum, Howe, Della Porta i DeHart (2018) daje on możliwość ujawniania i obrony własnych przekonań oraz negocjowania różnych alternatywnych rozwiązań z rodzeństwem. Jednocześnie generuje napięcie, które w dłuższym okresie może wyzwać zaburzenia w zachowaniu czy pogarszać funkcjonowanie psychiczne (Howe i in., 2002).

Badając konsekwencje konfliktu dziecięcego w rodzeństwie Stocker, Burwell i Briggs (2002) wykazali, że konflikt ujawniający się w tym okresie może skutkować m.in. większą depresyjnością, lękiem oraz tendencją do zachowań nieakceptowanych społecznie w czasie adolescencji. Stormshak i współpracownicy (1996), analizując więzi dzieci sprawiających problemy wychowawcze z ich braćmi i siostrami, ujawnili, że konflikt z rodzeństwem wiązał się ze zwiększonymi trudnościami w relacjach z rówieśnikami. Zauważyli oni również, że rola konfliktu oraz agresji w rozwoju rodzeństw jest ściśle związana także z jego jakością. W przypadku rodzeństw o małej bliskości i niewielkim wsparciu konflikt nasilał zachowania problemowe, podczas gdy wśród braci i sióstr o ciepłych relacjach sprzyjał on rozwojowi różnego rodzaju kompetencji interpersonalnych, w tym kontroli własnych zachowań.

Czynnikiem związanym z pojawieniem się agresji i konfliktu z rodzeństwem jest także funkcjonowanie całego systemu rodzinnego. Patterson (1984 za: Stormshak i in., 1996) wykazał, że dzieci agresywne częściej niż nieagresywne mają rodzeństwo ujawniające podobne symptomy nieadaptacyjności w działaniu, co może wskazywać m.in. na pewne wzorce w zakresie modelowania. Inicjowaniu konfliktu w rodzeństwie sprzyja także m.in. nierównomierne traktowanie dzieci przez rodziców czy poczucie braku akceptacji z ich strony (Brody, Copeland, Sutton, Richardson, Guyer, 1998; Caspi, 2011).

Jednym z aspektów łączonych z konfliktem we wczesnych latach życia jest doświadczana przez najmłodszych zazdrość i wzajemna rywalizacja o rzeczy dla nich istotne w kontekście materialnym oraz emocjonalnym. Kolak i Volling (2011) przeprowadziły badania podłużne, w których analizowały związek między wczesnodziecięcą zazdrością i rozregulowaniem behawioralnym a jakością relacji z rodzeństwem kilka lat później. Wzięły w nim udział rodziny: matka, ojciec i dwoje dzieci – młodsze podczas pierwszego pomiaru miało 16 miesięcy, a starsze nieco ponad 4 lata. Drugi pomiar odbył się 4 lata później. Podczas wizyt w laboratorium obserwowano interakcję dzieci z rodzicami oraz między samym rodzeństwem, m.in. w trakcie swobodnej zabawy. Podczas drugiego spotkania rodzice dodatkowo wypełniali kwestionariusz funkcjonowania dzieci. Rezultaty umożliwiły sformułowanie dwóch wniosków. Po pierwsze, większą moc predykcyjną w odniesieniu do jakości relacji między rodzeństwem miała wczesnodziecięca zazdrość ze strony starszego rodzeństwa. To ono jest często wzorem do naśladowania, nauczycielem oraz moderatorem zabaw, przez co jego postępowanie ma większy związek z późniejszą aktywnością diady. Po drugie, okazało się, że szczególne znaczenie dla rozwoju konfliktu w rodzeństwie ma zazdrość o uwagę ze strony ojca. Potwierdziło to wcześniejsze badania ujawniające m.in. silniejszy związek starszego dziecka z ojcem, wynikający z ograniczonego kontaktu z matką, opiekującą się młodszym z dzieci (Kreppner, 1988). Zbliżone rezultaty uzyskali również Pike, Coldwell, Dunn (2005), wskazując, że przystosowanie starszego

z rodzeństwa miało szczególne znaczenie dla rozwoju więzi z bratem/siostrą. Pozytywność w relacji była silniej związana z jej jakością niż występowanie konfliktu.

Dzieciństwo to czas, w którym rodzeństwo uczy się od siebie nawzajem. Posiadanie rodzeństwa pomaga kształtować zdolności poznawcze, rozwijać umiejętność uczenia się oraz wzmacniać kompetencje w zakresie samokontroli (Cyron, Schwerdt, Viarengo, 2017). Modyfikuje również poziom kompetencji emocjonalnych i społecznych. Interesujących doniesień dotyczących więzi między rodzeństwem dokonali Jonas-Simpson, Steele, Granek, Davies i O'Leary (2015), analizując doświadczenia dzieci i dorastającej młodzieży po stracie rodzeństwa. W ramach prowadzonych badań jakościowych zrealizowali oni wywiady z rodzicami i dziećmi z rodzin, w których minimum sześć miesięcy temu zmarło jedno z dzieci w okresie niemowlęcym. Dodatkowo, przy doborze badanej grupy przyjęto kryterium wieku dla badanych rodzeństw (3–18 lat), a także założono, że rodzic musiał uczęszczać do grupy wsparcia dla osób w żałobie lub w inny sposób podkreślić rzeczywistą obecność zmarłego dziecka. Dokonane analizy ujawniły, że zmarłe dziecko „uczestniczyło” w wielu rodzinnych rytuałach i zdarzeniach. Relacja żyjących dzieci z nieżyjącym rodzeństwem rozwijała się w ciągu życia i była związana silnie z przekonaniami i zachowaniami rodziców. Każde z badanych dzieci miało poczucie, że zmarły brat/siostra jest przy nim i komunikuje się poprzez symbole, znaki czy inne obiekty bądź przez bezpośrednią rozmowę, szczególnie w trudnych chwilach. Odczuwały one ponadto dość wyraźną tęsknotę za bliskością z rodzeństwem, za możliwością dotyku, przytulenia. Mimo wielu negatywnych emocji charakterystycznych dla sytuacji straty u żyjących dzieci zaobserwowano cechy typowe dla wzrostu potraumatycznego (O'Leary, 2015; O'Leary, Gaziano, 2011). Potwierdziło to znaczenie relacji z rodzeństwem w procesie rozwoju, która mimo braku rzeczywistego kontaktu z bratem/siostrą wywarła duży wpływ na funkcjonowanie pozostałych członków rodziny.

### 1.2.2. Okres dorastania a rozwój więzi z rodzeństwem

Adolescencja to moment zmagania się z wieloma trudnościami w życiu dojrzewającego człowieka. Brzezińska, Appelt i Ziółkowska (2016) podkreślają, że specyfika tego okresu wiąże się z kilkoma kategoriami zmian. Po pierwsze, niezbędna jest akceptacja własnej płciowości związana z szeregiem przemian fizjologicznych. Po drugie, ujawnia się wówczas potrzeba uzyskania niezależności od rodziców, co ma sprzyjać jednocześnie umiejętności nawiązywania bliskich relacji z rówieśnikami, a w przyszłości także z partnerem. Ponadto, dzięki zagwarantowaniu ekonomicznego bezpieczeństwa i rozwojowi zainteresowań wzmacniane jest poczucie własnej wartości nastolatka oraz kształtowane są jego potrzeby poznawcze. Stanowi to wstęp do wyboru ścieżki kształcenia oraz późniejszego spełnienia w sferze zawodowej. Ostatnia kategoria zmian dotyczy budowania przez dorastającą młodzież hierarchii wartości i norm umożliwiającej aktywny udział w życiu społecznym.



Zmiany, które zachodzą na wielu płaszczyznach indywidualnych, powodują, że modyfikacji ulegają też relacje rodzinne. Aby zweryfikować, jak rozwija się więź łącząca rodzeństwo, Buhrmester i Furman (1990) przebadali dzieci i młodzież należące do czterech grup: trzecio-, szósto-, dziewięto- i dwunastoklasistów. W tym celu użyli kwestionariusza SRQ (*Sibling Relationships Questionnaire*) umożliwiającego zbadanie piętnastu aspektów relacji odnoszących się m.in. do ciepła i bliskości, władzy, rywalizacji oraz natężenia konfliktu. Na podstawie uzyskanych wyników stwierdzili, że wraz z wiekiem relacja między rodzeństwem staje się bardziej egalitarna i bardziej symetryczna. Wiąże się to z rosnącym zakresem kompetencji u starszego z nich oraz jednocześnie zmniejszającą się potrzebą zainteresowania i troski ze strony młodszego. Charakter tej relacji jest jednak ściśle związany z pozycją dziecka w rodzinie. Młodszy bracia/siostry w większym stopniu otrzymują opiekę i bywają zdominowani, podczas gdy starsi są osobami decydującymi i oferującymi pomoc w razie potrzeby. Ponadto, okazuje się, że więź z bratem/siostrą może wraz z wiekiem słabnąć we wszystkich jej aspektach: bliskości, władzy oraz konfliktu. Może to stanowić efekt coraz mniejszej liczby interakcji z rodzeństwem i koncentracji starszego z rodzeństwa na rozwijaniu relacji pozarodzinnych (Kim, McHale, Osgood, Crouter, 2006).

Funkcjonowanie rodzeństw w okresie dorastania może być powiązane także z podejmowaniem prób uniezależnienia się od rodziców i odmiennym poziomem otrzymywanego od nich wsparcia. Ilustrują to badania Derkman, Engels, Kuntsche, van der Vorst i Scholte (2011) przeprowadzone na próbie ponad czterystu rodzin (matka, ojciec i dwoje nastoletnich dzieci). Rodzeństwa były zróżnicowane pod względem układu płci w parze – wyróżniono cztery typy par o podobnej liczebności. W badaniu wykorzystano narzędzia umożliwiające m.in. badanie jakości relacji między rodzeństwem oraz wsparcia ze strony matki i ojca w percepcji dzieci i rodziców. Badacze wykazali, że lepsza jakość relacji między rodzeństwem, a tym samym wyższy poziom ciepła, bliskości i intymności wiązał się ze spostrzeganym przez nie wyższym poziomem wsparcia ze strony opiekunów. Konflikt natomiast łączył się z mniejszym percypowanym wsparciem. Prawdopodobnie jest to efektem częstszego ingerowania ze strony rodziców w sprawy kłócących się dzieci i przyznawaniem racji jednemu z nich, co może być przez drugie odbierane w negatywny sposób. Nie udowodniono, by istniała zależność między jakością relacji łączącej dzieci a ocenianym przez rodziców wsparciem z ich strony. Potwierdzono natomiast, że odbierane przez dzieci wsparcie ze strony rodziców może wiązać się z jakością relacji między rodzeństwem, jednakże odnosi się to jedynie to początkowego okresu adolescencji. W późniejszych latach, w efekcie zmian psychospołecznych zachodzących w życiu młodego człowieka, więź z rodzicami słabnie, ale często słabnie również więź między dziećmi.

Niektórzy badacze zwracają uwagę również na rozwój agresji między rodzeństwem w okresie dorastania. Ze względu na to, że proaktywna i reaktywna agresja towarzyszy rodzinom z dorastającymi dziećmi (Raine i in., 2006) przypuszczano, że może być ona związana także z funkcjonowaniem braci i sióstr. Spoglądając na związek wieku z poziomem zachowań agresywnych i konfliktu w rodzeństwie, badacze zauważają wyraźny wzrost w okresie wczesnej

**Ramka 2**

Praktyczne aspekty pracy z rodziną w nurcie systemowym opisuje Caspi (2008). Analizuje on funkcjonowanie rodziny z trojgiem synów w wieku 12, 9 i 7 lat. Matka zgłosiła się na terapię w związku z nasilającymi się zachowaniami agresywnymi dzieci – według jej opinii pojawiały się one kilkakrotnie w ciągu dnia i miały bardzo dotkliwy charakter.

Aby zminimalizować występowanie objawów w rodzinie terapia skoncentrowana była głównie na modyfikacji zachowań rodzicielskich i hamowaniu agresywnych aktywności synów. Problemem w kontekście terapeutycznym było małe zaangażowanie ze strony ojca i brak jego uczestnictwa w spotkaniach. Mimo to podjęte działania zmierzające do zminimalizowania faworyzowania młodszego syna i zwiększania zaangażowania rodziców w zabawy ze starszymi chłopcami przyniosły oczekiwane efekty. Zarówno dzieci, jak i matka zaobserwowali wraz z biegiem terapii istotny spadek liczby oraz intensywności konfliktów i działań agresywnych braci wobec siebie.

adolescencji (Campione-Barr, Smetana, 2010; McGuire, Manke, Eftekhari, Dunn, 2000). Związek między socjodemograficznymi charakterystykami rodziny oraz agresją pojawiającą się między rodzeństwem a jakością więzi je łączącej próbowali oszacować Tucker i współpracownicy (2013), prowadząc badania, na grupie ponad sześciuset nastolatków. Rezultaty wykazały, że ogólny poziom pro- i reaktywnej agresji między rodzeństwem w zbliżonym wieku był raczej niski i mała z czasem, ale jeśli już się ona uwidoczniła to niosła za sobą negatywne konsekwencje dla funkcjonowania emocjonalnego osób wchodzących w rolę ofiary. Dodatkowo, wśród nastolatków dominowała agresja o wzorcu reaktywnym. Nie wykryto w jej przypadku różnic międzyplciowych w przeciwieństwie do agresji proaktywnej, której większe nasilenie pojawiło się w grupie chłopców.

Analizując związki agresji z jakością relacji między rodzeństwem, badacze ustalili, że zarówno ciepło, jak i rywalizacja to czynniki w istotny sposób się z nią łączące. Ciepło relacji miało szczególne znaczenie dla rozwoju obu typów agresji w parach męskich (chłopiec – chłopiec) – jego wysoki poziom wiązał się z niskim nasileniem agresji proaktywnej i reaktywnej. Może to być efektem innego spostrzegania i manifestowania bliskości w rodzeństwach męskich, kobiecych i w diadach mieszanych oraz innego jej wpływu na proces socjalizacji. Rywalizacja okazała się być czynnikiem najbardziej związanym z poziomem agresji w parach składających się ze starszej siostry i młodszego brata. Ciekawe rezultaty dotyczące dominujących aspektów konfliktów uzyskały Campione-Barr i Smetana (2010), badając 115 par nastoletnich rodzeństw. Wskazały one, że zwykle w przypadku pojawienia się sporu i rozbieżności zdań dotyczy on sfery osobistej, a nie moralnego poczucia niesprawiedliwości czy też nierównego traktowania.

Adolescencja to czas, kiedy młody człowiek poszukuje nowych kierunków rozwoju i kształtuje własną tożsamość. Na znaczeniu zyskuje grupa rówieśnicza, która wyznacza obszary podejmowanych przez nastolatka działań, często również niekonstruktywnych (Ali, Dwyer, 2009; Colder i in., 2001). Jak wskazują badania również rodzeństwo może moderować społecznie nieakceptowane aktywności (Moodley, Matjila, Moosa, 2012; Snyder, Bank, Burraston, 2005). Kothari, Sorenson, Banki i Snyder (2014) analizowali przez niemalże 30 lat funkcjonowanie

amerykańskich rodzin w stanie Oregon, uwzględniając takie aspekty, jak status socjoekonomiczny, rozmiar i strukturę rodziny, używanie alkoholu i środków psychoaktywnych przez członków rodziny, a także obejmujące opis zachowań krytycznych dla społecznego przystosowania dzieci i młodzieży. Wykazano m.in. pozytywne korelacje między ilością stosowanych używek, tj. piwa, alkoholu wysokoprocentowych, tytoniu oraz marihuany, przez badanych dorosłych mężczyzn i ich młodsze nastoletnie rodzeństwo. Istotnym czynnikiem okazała się być także płeć w parze rodzeństwa – w diadach mieszanych ujawniły się związki dotyczące jedynie wysokoprocentowego alkoholu, a w diadach męskich wszystkich analizowanych substancji. Rezultaty są spójne z wcześniejszymi badaniami Brook, Whitemana, Gordon oraz Brooka (1990), którzy podkreślali dodatni związek między stosowaniem używek przez młodszego i starszego brata. Co więcej, starszy brat okazał się być silniejszym modelem w tym zakresie niż rodzice.

Rodzeństwo może stymulować rozwój w czasie dorastania na różnych, zarówno konstruktywnych, jak i społecznie nieadaptacyjnych płaszczyznach. Pozwala rozwijać zachowania prospołeczne (Brody, Kim, 2003) i kompetencje emocjonalne (Tucker, Updegraff, McHale, Crouter, 1999) oraz sprzyjać ogólnemu przystosowaniu (Branje, van Lieshout, van Aken, Haselager, 2004). Jednocześnie młodsze rodzeństwo może wzorować się na starszym w zakresie zachowań destruktywnych, dotyczących np. używania alkoholu czy innych substancji psychoaktywnych (Samek, Goodman, Riley, McGue, Iacono, 2018; Samek, McGue, Keyes, Iacono, 2015). Istotne zatem zdaje się być uwzględnianie roli rodzeństwa w analizie czynników warunkujących efektywne funkcjonowanie człowieka w okresie wprowadzającym go do dorosłego życia.

### 1.3. Transfer w dorosłość a funkcjonowanie braci i sióstr

Wczesna dorosłość według większości badaczy trwa od 18.–20. do 30.–35. (Brzezińska, Appelt, Ziółkowska, 2016), a w przypadku niektórych autorów nawet 40. roku życia (Bee, 2004). To moment transformacji z dojrzewającego, poszukującego tożsamości indywidualnej nastolatka do dorosłego, który buduje swoją rzeczywistość w oparciu o realistyczne przewidywania. Wkraczając w kolejny etap, ten młody człowiek staje naprzeciw problemów i wyzwań, którym stara się sprostać, by zwiększyć jakość swojego życia.

Robert Havighurst (1980) zwraca uwagę, że do zyskania pełni zadowolenia z życia niezbędne jest realizowanie w poszczególnych etapach rozwoju określonych zadań. Osiągnięcie sukcesu gwarantuje rozkwit i daje poczucie szczęścia, natomiast porażka może skutkować wykluczeniem społecznym oraz utrudniać efektywne funkcjonowanie w późniejszych latach. W odniesieniu do okresu wczesnej dorosłości wymienia on takie zadania (Havighurst, 1980, 1981), jak: wybór małżonka i uczenie się życia z nim, założenie rodziny związane ściśle z posiadaniem potomstwa, prowadzenie domu, rozpoczęcie kariery zawodowej, realizowanie obywatelskich obowiązków oraz znalezienie i integracja z pokrewną, społeczną

grupą odniesienia. Pierwszym źródłem wspomnianych wyzwań są fizjologiczne czynniki wewnętrzne, które stanowią biologiczne stymulanty niektórych działań, np. w zakresie reprodukcji. Drugim są czynniki zewnętrzne łączące się z presją kulturową, która powoduje, że młody dorosły w danym momencie życia powinien, zgodnie z obowiązującymi standardami społecznymi, funkcjonować w określony sposób – posiadać partnera, mieszkanie czy dzieci. Osoby niespełniające kryteriów narażone są na swoistą formę ostracyzmu, zależną od precyzji i ostrości narzucanych wymagań. Trzeci wyznacznik to sfera osobowościowa jednostki związana z jej hierarchią wartości oraz indywidualnymi celami, potrzebami i aspiracjami.

Nieco inne podejście do działań w okresie wczesnej dorosłości ma Erikson (2002), który za podstawowy dylemat do rozwiązania w tym czasie uznaje izolację – intymność. Progres dokonuje się, gdy w efekcie podejmowanych aktywności i rozwoju osobowego jednostka jest w stanie nawiązywać trwałe relacje interpersonalne. Jednocześnie ma ona ukonstytuowaną, względnie stałą indywidualną tożsamość i próbuje zintegrować ją z tożsamością społeczną. Zagrożająca dla rozwoju jest natomiast sytuacja, w której człowiek unika zaangażowania się w bliską relację, opartą na przywiązaniu, co może prowadzić do izolacji, a nawet zablokowania procesu rozwoju własnej tożsamości (Erikson, 1997).

Wielość zadań i konieczność podjęcia, a później także spełniania się w nowych, nieznanych do tej pory rolach społecznych wymaga od młodych osób szczególnych umiejętności, a niekiedy również kompleksowego wsparcia ze strony otoczenia. Demerouti i Geurts (2004, s. 287) założyły, że interakcja między kilkoma sferami życia jednostki zachodzi wtedy, gdy „funkcjonowanie człowieka (w tym również jego zachowanie) w jednym obszarze (np. domu) jest modyfikowane (pozytywnie lub negatywnie) poprzez ilościowe i jakościowe wymagania drugiego obszaru (np. pracę)”. Zróżnicowane cele życiowe związane z budowaniem kariery zawodowej, tworzeniem rodziny oraz inicjowaniem aktywności towarzyskich i obywatelskich mogą zatem z jednej strony stymulować rozwój, z drugiej natomiast generować konflikt między poszczególnymi zadaniami. Przykładem może być odkładanie w czasie momentu założenia rodziny na rzecz zwiększonej aktywności zawodowej. Zgodnie z danymi Głównego Urzędu Statystycznego (GUS, 2016) wiek zawierania małżeństw wzrósł w ciągu ostatniego ćwierćwiecza z 20–24 do 25–29 lat. Wiek urodzenia pierwszego dziecka natomiast w przypadku kobiet podniósł się z 24 lat w roku 2000 do 27 lat w 2016 r. Jednocześnie zmienił się znacząco poziom wykształcenia małżonków. W grupie kobiet wyższym wykształceniem w 2013 r. legitymowało się 47%, wśród mężczyzn 33%. Dla porównania na początku lat 90. było to odpowiednio 4% i 5%.

Konieczność realizacji niekiedy wykluczających się celów wiąże się z frustracją u wielu dwudziesto- i trzydziestolatków. Badania pokazują natomiast, że dla zwiększenia satysfakcji życiowej oraz uzyskania poprawy w zakresie zdrowia fizycznego i psychicznego istotną jest facylitacja między głównymi sferami życia (Grzywacz, Bass, 2003). Na szczególną uwagę zasługuje w tym przypadku wsparcie społeczne uzyskiwane z różnych źródeł: od partnerów czy partnerek, przyjaciół, rodziców, a także rodzeństwa. Polepszenie się jakości relacji z bliskimi współwystępuje

bowiem z wysokim poziomem, facylitacji rodzina – praca (Szymańska, 2015), co może sprzyjać rozwojowi, szczególnie w okresie wczesnej dorosłości.

Transfer w dorosłość obejmuje łącznie około dwadzieścia lat życia. W tym okresie zachodzi wiele zmian, w efekcie których modyfikacji ulegają także relacje z bratem czy siostrą. W dzieciństwie czy w adolescencji więź ta opiera się na codziennym kontakcie, który z jednej strony sprzyja bliskości, z drugiej zaś generuje mnóstwo napięć i wzmacnia niekiedy rywalizację. W momencie gdy jedno z rodzeństwa wkracza w dorosłe życie i wyprowadza się z domu rodzinnego, relacja ta zaczyna się rozluźniać. White i Riedmann (1992) w swoich badaniach na licznej próbie amerykańskich dorosłych wykazały, że w okresie wczesnej dorosłości następuje znaczące zmniejszenie częstotliwości kontaktów z rodzeństwem. Co więcej, ograniczona zostaje też liczba osobistych spotkań, a relacja jest podtrzymywana głównie dzięki rozmowom telefonicznym oraz innym, pośrednim formom kontaktu. Jednocześnie, w efekcie przemian jest ona bardziej podatna na nie-normatywne zmiany oraz różnorodne oddziaływania zewnętrzne (Cicirelli, 1995). Modyfikacjom podlega również relacja z rodzicami – zwiększa się niezależność dziecka, zmienia się ilość udzielanego przez nich wsparcia emocjonalnego oraz ekonomicznego (Fingerman, Miller, Birditt, Zarit, 2009). Wynikające z tego różne traktowanie braci i siostr może m.in. nasilać konflikt w rodzeństwie (Conger, Little, 2010). Dodatkowo, podłużne badania White (2001), przeprowadzone na próbie ponad dziewięć tysięcy dorosłych potwierdzają, że poziom wsparcia społecznego uzyskiwany ze strony rodzeństwa, odnoszący się zarówno do okazywanej, jak i otrzymywanej bliskości oraz pomocy we wczesnej dorosłości jest niższy w porównaniu do innych etapów życia.

Jednym z zadań rozwojowych wczesnej dorosłości jest również podjęcie aktywności zawodowej. Część młodych ludzi rozpoczyna ją jeszcze w czasie późnej adolescencji bądź tuż po ukończeniu dwudziestego roku życia, inni decydują się na kontynuowanie edukacji w szkołach policealnych czy też na studiach wyższych. Badania wskazują (por. Conley, 2005), że zróżnicowane preferencje edukacyjne rodzeństwa oraz ich odmienne poparcie przez innych członków rodziny nie pozostaje bez znaczenia dla rozwoju więzi w rodzeństwie. Dodatkowo, konieczność opieki nad młodszym rodzeństwem może wpływać na decyzje dotyczące wyboru określonej ścieżki zawodowej (Evans, 2012).

Przywiązanie z rodzeństwem, podobnie jak z rodzicami czy przyjaciółmi, ulega osłabieniu również w efekcie nawiązania bliskiej, intymnej relacji z partnerem. Doherty i Feeney (2004) podjęły próbę analizy przywiązania w dorosłości. Przebadaly one ponad osiemset osób na różnych etapach dorosłego życia oraz w zróżnicowanej sytuacji życiowej i wykazały, że osoby pozostające w związku romantycznym charakteryzował niższy poziom przywiązania do brata lub siostry niż w przypadku osób o statusie singla. Analogicznie sytuacja wyglądała w przypadku posiadania dzieci – osoby mające potomstwo okazały się być w mniejszym stopniu przywiązane do swojego brata lub siostry. Realizacja zadania rozwojowego związanego z poszukiwaniem potencjalnego współmałżonka oraz zakładaniem rodziny zdaje się zatem być ściśle związana z emocjonalnym związkiem z rodzeństwem.

Przejsie z okresu adolescencji w dorosłość jest istotnym momentem dla rozwijającego się człowieka. Zaczyna on być inaczej spostrzegany przez środowisko społeczne, sam również inaczej percypuje otaczający go świat. Kształtuje się wówczas obraz własnej osoby i to on może między innymi modyfikować działania podejmowane w pierwszych latach dorosłego życia. Młody człowiek próbuje sprostać stawianym mu wymaganiom, co może wpływać na jego relacje interpersonalne z najbliższymi, w tym również z rodzeństwem. Jak przedstawiono w niniejszym podrozdziale, charakter więzi łączącej braci i siostry zmienia się zarówno jakościowo, jak i ilościowo.

## 1.4. Typologie rodzeństw – przegląd stanowisk

Relacja z rodzeństwem może być charakteryzowana na wiele sposobów. Część badaczy posługuje się cechami opisującymi samą relację bądź jej jakość (Brody, 1998; Riggio, 2000; Stocker, Lanthier, Furman, 1997), biorąc pod uwagę takie aspekty, jak ciepło, akceptację, wsparcie, konflikt czy rywalizację. Inni natomiast podjęli próby strukturalizacji i systematyzacji wiedzy w tym obszarze poprzez stworzenie typologii umożliwiających wykrycie odrębnych typów rodzeństw bądź typów relacji z rodzeństwem. Typologie te mają dwojaki charakter: jedne powstały w oparciu o empiryczne analizy par braci/siostr przy założeniu, że typ taki jest charakterystyczny dla rodzeństwa, nie zaś dla jednostki. Drugie typologie natomiast zakładają, że typ jest elementem indywidualnym, dotyczącym jednostki bądź jej sposobu spostrzegania relacji – w takim przypadku podstawą typologii jest informacja o tym, jak jedno z rodzeństwa odbiera więź łączącą go z bratem/siostrą. W niniejszym podrozdziale opisane zostaną trzy główne typologie rodzeństw odnoszące się do różnych etapów życia, tj. dzieciństwa, wczesnej oraz późnej dorosłości. Dodatkowo scharakteryzowany zostanie również podział uwzględniający pokrewieństwo biologiczne oraz społeczną przynależność do rodziny.

### 1.4.1. Podział biosocjodemograficzny rodzeństw

Nie sposób omawiać podziały i typologie rodzeństw bez odniesienia się do podstawowego zróżnicowania uwzględniającego aspekty biologiczne oraz socjodemograficzne. Cicirelli (1995) wspomina o pięciu wyłaniających się rodzajach rodzeństw: rodzeństwo rodzone (*full sibling*), rodzeństwo przyrodnie (*half-sibling*), rodzeństwo przybrane (*stepsibling*), rodzeństwo adopcyjne (*adoptive sibling*) oraz fikcyjne rodzeństwo (*fictive sibling*) – choć jak sam podkreśla, „pozostałe typy quazi-rodzeństw wynikające ze zróżnicowanych alternatywnych stylów życia, jeszcze nie zostały zdefiniowane” (Cicirelli, 1995, s. 3). Rodzeństwo rodzone stanowią dzieci mające wspólnych biologicznie rodziców. W odniesieniu do par rodzeństw rodzonych można wyróżnić dodatkowo bliźniacze (monozygotyczne,



dyzygotyczne) i nie-bliźniacze. Przyrodni bracia/siostry to osoby, dla których wspólne jest jedno z biologicznych rodziców: matka albo ojciec. W przypadku rodzeństw przybranych osoby nie są ze sobą spokrewnione, ale łączy je małżeństwo biologicznej matki jednego z biologicznym ojcem drugiego z nich. Adopcyjny brat/siostra zostali prawnie włączeni do rodziny. Rodzeństwo fikcyjne natomiast formalnie nie należy do rodziny, ale jest traktowane na podobnych bądź niekiedy takich samych zasadach, jak jej pełnoprawni członkowie.

### 1.4.2. Typologia rodzeństw w okresie dzieciństwa według S.O. Murphy

Próbie stworzenia klasyfikacji obrazującej relację z rodzeństwem w początkowych latach życia podjęła Murphy (1992, za: Stewart, Verbrugge, Beilfuss, 1998). Prowadziła ona wywiady z rodzinami, na podstawie których badała relację w okresie dzieciństwa między dziećmi od 5. do 11. roku życia a ich niemowlęcym rodzeństwem. Dzięki integracji uzyskanych danych, ich analizie pod kątem podobieństw oraz różnic w reakcjach i zachowaniach względem rodzeństwa wyłoniła ona kategorie reprezentujące trzy typy rodzeństw: tj. Opiekuna (*Caretaker*), Kumpla (*Buddy*) oraz Obojętnego (*Casual*).

Opiekun to starszy brat albo siostra, która podejmuje się, doświadczając przy tym wielu pozytywnych emocji, pełnienia zadań charakterystycznych dla rodzica. Chętnie angażuje się w czynności pielęgnacyjne, pomaga przewijać czy karmić młodsze z rodzeństwa. Poczyna się do roli „starszego” i cieszy się, gdy mama bądź tata powierzają mu ważne i odpowiedzialne obowiązki.

Typ Kumpla charakteryzuje chęć wspólnej zabawy z młodszym rodzeństwem oraz podejmowanie prób nakłaniania go do angażowania się w zajęcia preferowane przez starszego brata/siostrę. Dodatkowo Kumpel daje przyjacielskie wsparcie i umożliwia stworzenie wspólnego frontu przeciwko opiekunom czy rodzicom. W przeciwieństwie do Opiekuna nie będzie narzucał swojego zdania w wielu spornych sytuacjach, a raczej jedynie je ujawniał jako alternatywę do rozważenia.

Trzecia z wyróżnionych kategorii odnosi się do typu Obojętnego. W jego przypadku starsze z rodzeństwa zdaje się być niezaangażowane w relację z młodszym bratem/siostrą oraz mało zainteresowane tym, co się z nim dzieje na danym etapie rozwojowym. Osoby go reprezentujące mają przekonanie, że rodzice czy opiekunowie są odpowiedzialni za młodsze rodzeństwo, a ich zadania w rodzinie są zupełnie inne.

Kilka lat później próbę oszacowania, czy stworzona przez Murphy typologia może odnosić się w pierwotnej bądź rozszerzonej formie do kolejnych etapów rozwojowych, podjął Stewart ze współpracownikami (1998). Opracował on wówczas 24-itemowy kwestionariusz, który umożliwił retrospektywne zbadanie relacji z rodzeństwem w dzieciństwie i zakwalifikowanie badanych osób do jednej z grup wyłonionych w badaniach Murphy. Na podstawie rezultatów uzyskanych od 267 osób potwierdził on istnienie typu Opiekuna, Kumpla i typu Obojętnego.

Wyróżnił jednak czwartą grupę, którą nazwał Nieuwzględniony (*None of These*<sup>3</sup>) – włączył do niej osoby, które nie kwalifikowały się do żadnego z wymienionych wcześniej typów. Odpowiednio do poszczególnych grup zostało zakwalifikowane 20%, 27%, 25% oraz 20% osób badanych. Badacze w dalszej kolejności przeanalizowali również związki poszczególnych typów dziecięcych relacji z aktualną więzią z bratem/siostrą. Najwięcej bliskości i pozytywnych emocji związanych z podobieństwem do siebie nawzajem, intymności, wsparcia i akceptacji, uwidoczniało się wśród osób reprezentujących typ Opiekuna lub Kumpla, najmniej zaś w grupie Obojętnych. Nie wykazano innych różnic w zakresie jakości relacji na późniejszych etapach życia.

### 1.4.3. Typologia rodzeństw we wczesnej dorosłości według R. Stewarta i współpracowników

Rezultaty uzyskane przez Stewarta zainspirowały go do modyfikacji i walidacji stworzonej typologii oraz weryfikacji tego, jak struktura relacji z rodzeństwem zmienia się na przełomie późnej adolescencji i wczesnej dorosłości. W tym celu przeprowadził on wraz z grupą studentów badania (Stewart i in., 2001), które podzielił na dwie fazy. W pierwszej zaprojektowano kwestionariusz służący do pomiaru relacji z rodzeństwem w dorosłości oraz po zrealizowaniu i przeanalizowaniu wyników badania właściwego wyróżnił typy dominujące w tym okresie życia. W fazie drugiej natomiast dokonano walidacji czynnikowej stworzonej typologii i podjęto próbę określenia jej użyteczności w perspektywie psychospołecznych oddziaływań.

Typologia skonstruowana przez Stewarta i współpracowników (2001) zakładała, że na początkowym etapie dorosłego życia rodzeństwa przynależą do jednej z pięciu empirycznie wyłonionych kategorii: Wspierający (*Supportive*), Stęskniony (*Longing*), Konkurencyjny (*Competitive*), Obojętny (*Apathetic*) oraz Wrogi (*Hostile*).

Typ Wspierający charakteryzował wysoki poziom bliskości w relacji i niska obojętność. Osoby te stanowiły 33% badanej grupy. W porównaniu do reprezentantów pozostałych kategorii cechują się one większym zaangażowaniem w utrzymywanie kontaktu oraz chęcią do udzielania wsparcia zarówno instrumentalnego, jak i emocjonalnego. W rodzeństwie tego typu pojawia się wiele emocji pozytywnych, dominuje podziw i akceptacja dla działań podejmowanych przez brata/siostrę. Bardzo rzadko natomiast pojawiają się sytuacje konfliktowe.

W przypadku typu drugiego, Stęsknionego, w relacji z bratem/siostrą dominowała głównie tęsknota, choć widoczny był również średni poziom bliskości i wzajemności oraz wsparcia emocjonalnego. Rzadziej rodzeństwo takie udzielało sobie wsparcia instrumentalnego. Biorąc pod uwagę fakt, że w grupie osób

---

3 W późniejszych pracach Stewart nazywa czwarty typ Niezdecydowanym (*Unresolved*).



zakwalifikowanych do tego typu ujawniało się często fizyczne oddalenie od brata/siostry, związane z innym miejscem zamieszkania, a tym samym także mniejszy kontakt bezpośredni, udzielanie tego rodzaju wsparcia mogło być utrudnione. Rywalizacja i krytycyzm nie były czynnikami kluczowymi i występowały na stosunkowo niskim poziomie. Łącznie do tej kategorii zakwalifikowano 22% badanych.

Do grupy osób Konkurencyjnych włączono 16% młodych dorosłych. Relacja z rodzeństwem charakterystyczna dla przedstawicieli tego typu opierała się w dużym stopniu na negatywnych emocjach i rywalizacji oraz obojętności, rzadko ujawniały się w niej również bliskość i ciepło. Ponieważ kategoria ta odnosiła się głównie do osób mieszkających wspólnie w jednym gospodarstwie domowym, można przypuszczać, że częsty kontakt i wciąż obligatoryjny charakter relacji z bratem/siostrą z jednej strony generuje napięcia i wzmacnia rywalizację, z drugiej zaś w niektórych sytuacjach potęguje ciepło i troskę o rodzeństwo.

Czwarty z typów – Obojętny, stanowiło 17% osób. Typ ten cechował się bardzo małym zaangażowaniem w związek z rodzeństwem oraz niewielkim poziomem bliskości i intymności w porównaniu do pozostałych grup badanych. Rzadko jego przedstawiciele doświadczają konfliktu z bratem/siostrą. Zwykle kontakt z nim jest spostrzegany jako obowiązek i ogranicza się do spotkań na ważnych uroczystościach rodzinnych czy w innych formalnych okolicznościach, rzadko jednak jest inicjowany samodzielnie przez rodzeństwo.

Ostatnia kategoria dotyczyła osób reprezentujących typ Wrogi. Ujawnił się on u 11% badanych, a charakterystyczna dla niego była bardzo wysoka obojętność i tęsknota, przy umiarkowanym krytycznym nastawieniu do brata/siostry i małej wzajemności w łączącej ich relacji. Był to typ najbardziej zróżnicowany ze względu na fakt zamieszkiwania z rodzeństwem i częstotliwość oraz formę kontaktu z nim. O ile w przypadku reprezentantów typu Konkurencyjnego pojawiała się często ambiwalencja uczuć, tak w przypadku typu Wrogiego dominowały emocje negatywne związane z zazdrością, niechęcią i niezadowoleniem.

Typologia stworzona przez Stewarta i jego współpracowników weryfikowana była nie tylko wśród młodych dorosłych, ale i na późniejszych etapach życia i stanowiła niejako łącznik między wczesnodziecięcą teorią Murphy, a odnoszącą się do okresu późnej dorosłości teorią Gold.

#### 1.4.4. Typologia rodzeństw w czasie późnej dorosłości według D.T. Gold

Późna dorosłość to okres specyficzny, jeśli chodzi o funkcjonowanie rodzeństw. Gold (1989) dostrzegła, że brak jest w badaniach klarownej klasyfikacji umożliwiającej opisanie relacji łączącej braci i siostry w okresie starości. Opierając się na dotychczasowych doniesieniach oraz indywidualnych wywiadach uwzględniających wspomnienia i uczucia badanych dotyczące ich rodzeństwa w ciągu całego ich życia, stworzyła ona typologię, na którą składało się pięć kategorii braci/siostr.

Pierwszy z wyłonionych typów nazwano Zażyłym (*Intimate*). Należący do niego badani obdarzali rodzeństwo zaufaniem i bliskością, pełnili jednocześnie rolę najlepszych przyjaciół, dzielących się przeżywanymi emocjami oraz odczuciami. Cechuje ich wzajemne zainteresowanie, dążą do częstego kontaktu, choć fizyczna bliskość nie jest w tym przypadku kluczowa dla rozwoju więzi. W związku z wielością wspólnych doświadczeń reprezentanci tego typu mieli świadomość własnych słabych i mocnych stron, akceptując tym samym siebie nawzajem. Jeśli pojawiały się natomiast negatywne doznania, miały one charakter sytuacyjny i raczej krótkotrwały.

Drugą grupę stanowiły osoby określane mianem Pokrewnych (*Congenial*). Rodzeństwa takie są sobie bliskie, cechuje je wsparcie i wzajemna opieka, jednakże nie są dla siebie osobami najbardziej znaczącymi. Częściej jako takie określają małżonka bądź dzieci. Przejawiają oni również mniej empatii i tolerancji wobec działań brata/siostry, co może prowadzić do pojawiania się kłótni i nieporozumień.

Do trzeciego z typów, Lojalnego (*Loyal*), należały osoby, które opierały relację z rodzeństwem przede wszystkim na więzach krwi i wspólnie dzielonych doświadczeniach rodzinnych. Mają one zwykle poczucie braterstwa i związanych z nim obowiązków, jednakże kontakt, który między nimi zachodzi, jest uzależniony od społecznych oczekiwań. Zdarza się w ich przypadku, że rodzeństwa nie darzą się sympatią i nie akceptują swoich wyborów i podejmowanych życiowych decyzji, dotyczących przykładowo preferowanego partnera czy grupy przyjaciół.

Typ Obojętny (*Apathetic*) zwykle wiąże się z niewielkim zainteresowaniem sprawami brata/siostry i małą wrażliwością na to, czego rodzeństwo aktualnie doświadcza. Niemalże przez całe życie więź osób reprezentujących ten typ była słaba, co pozostawało niezmiennie nawet w sytuacji, gdy rodzina oczekiwała od nich wzajemnego wsparcia czy empatii. Rzadko są zazdrosne czy zawistne o brata/siostrę, wychodząc zazwyczaj z założenia, że ich aktualna sytuacja jest efektem splotu różnych sytuacji życiowych i nie ma zatem sensu angażowanie się w poprawę relacji, gdyż z dużym prawdopodobieństwem niewiele to zmieni.

Ostatni z typów, Wrogi (*Hostile*), cechował się wysokim poziomem wrogości i niechęci. Rodzeństwo należące do tej kategorii często żywi urazę do swojego brata/siostry i nie ma poczucia, że relacja z nim mogłaby mieć inny charakter. W rozmowach osoby takie wracają do sytuacji konfliktowych z przeszłości, wypominają błędy oraz krzywdy. Przedstawiciele tego typu czynnie unikają spotkań z rodzeństwem, bywają też zniesmaczeni działaniami podejmowanymi przez brata/siostrę. Paradoksalnie wykazują oni silne zaangażowanie w relację, podobnie jak w przypadku typu Zażyłego, ale zaangażowanie to jest związane z negatywnymi emocjami, takimi jak złość, zawiść, a nawet nienawiść.

Analizy wykonane przez Gold i jej współpracowników (Gold, 1989; Gold, Woodbury, George, 1990) wykazały, że pierwsze trzy typy, tj.: Zażyły, Pokrewny i Lojalny stanowią około trzy czwarte rodzeństw w okresie późnej dorosłości. Częściowo typologia ta została potwierdzona przez Scotta (1990), który wykrył nieco większe proporcje, jeśli chodzi o przynależność do trzech wspomnianych kategorii. Do grup tych włączone zostało ponad 90% badanych, 5% tworzyło typ Obojętny. Nikt nie został natomiast zakwalifikowany do typu Wrogięgo.

### 1.4.5. Perspektywy rozwoju typologii relacji z rodzeństwem

Dotychczasowe badania ujawniają istnienie struktur umożliwiających klasyfikację rodzeństw na wiele sposobów. Powstałe typologie wskazują na istnienie od trzech do pięciu typów relacji z bratem/siostrą, a niektóre z nich zdają się być względnie stabilne na różnych etapach rozwoju człowieka, mimo konieczności realizowania odmiennych zadań i podejmowania zróżnicowanych decyzji. W większości powstałych klasyfikacji na jednym biegunie pojawiają się typy „ciepłe”, które cechują się wysokim poziomem pozytywnych emocji w relacji, wzajemnym wsparciem, bliskością i intymnością. Na drugim biegunie uwidaczniają się natomiast typy „chłodne”, charakteryzowane głównie przez negatywizm i krytycyzm, a niekiedy wrogość czy złość na rodzeństwo wynikającą z poprzednich niekorzystnych doświadczeń. Typy pośrednie wydają się być bardziej związane z etapem rozwoju jednostki. W czasie dzieciństwa wyróżniony został typ opiekuńczy odnoszący się przede wszystkim do starszego rodzeństwa. W okresie wczesnej dorosłości pojawiły się typy nastawione rywalizacyjnie, a w późnej dorosłości ujawnił się typ lojalny, bazujący na trwaniu obok siebie.

W polskiej literaturze psychologicznej brak jest dotychczas typologii ukazujących w klarowny sposób funkcjonowanie relacji między rodzeństwem w czasie wczesnej dorosłości. Strukturyzacji wiedzy dotyczącej dorosłych braci i siostr dokonała Walęcka-Matyja (2018). Przebadła ona łącznie 641 osób w trzech podokresach dorosłości – wczesnej, średniej oraz późnej i po uwzględnieniu poziomu Ciepła, Konfliktu oraz Rywalizacji w rodzeństwie wyodrębniła 5 profili relacji interpersonalnych dorosłych rodzeństw.

Pierwszą grupę stanowiły osoby rodzeństwa Rywalizujące, często wskazujące na nierówne traktowanie przez rodziców i ujawniające poczucie niesprawiedliwości w związku z tym faktem. Drugą z wyróżnionych grup autorka określiła jako Okolicznościowe. Osoby te w niewielkim stopniu angażowały się w relację z bratem/siostrą. Nasilenie Konfliktu i Rywalizacji plasowało się na średnim poziomie, Ciepło było zaś nieco obniżone w porównaniu do pozostałych grup. W przypadku charakteryzowania trzeciego profilu, tj. rodzeństw Wrogich, autorka wskazała na niski poziom pojawiających się uczuć pozytywnych czy spostrzeganego podobieństwa do brata/siostry, a także na niechęć do wspierania w różnych sytuacjach życiowych. Największe trudności w budowaniu wzajemnego porozumienia miała kolejna podgrupa, tj. rodzeństwa Konfliktowe. Osoby te ponadto miały często nastawienie konkurencyjne wobec brata/siostry i ujawniały zachowania dominacyjne. Bliska relacja, bazująca na dość dużym zaangażowaniu obu stron oraz wzajemnym podobieństwie była typowa dla ostatniej z wyróżnionych grup – rodzeństw Przyjacielskich. Analizując rozkład przedstawicieli poszczególnych profili, Walęcka-Matyja (2018) podkreślała, że rodzeństwa Wrogie i Okolicznościowe były najliczniej reprezentowane w okresie późnej dorosłości, podczas gdy rodzeństwa Konfliktowe pojawiały się najczęściej wśród najmłodszych dorosłych badanych.

## 1.5. Podsumowanie

Bracia i siostry, jak pokazano w niniejszym rozdziale, są jednymi z ważniejszych osób dla człowieka, a relacja z nimi jawi się jako najdłużej trwający związek w życiu. Opierając się na teorii systemowego ujęcia rodziny i założeniach Bornsteina i Sawyer (2006), podsystem rodzeństwa, zgodnie z zasadą cyrkularnej przyczynowości, oddziałuje na funkcjonowanie całego systemu rodzinnego oraz innych jego podsystemów. Olson (2000) podkreśla szczególne znaczenie takich cech rodziny, jak Spójność, określająca nasilenie więzi emocjonalnej między poszczególnymi osobami, Elastyczność, rozumiana jako stopień i możliwości dopasowania systemu do zmieniających się warunków otoczenia, oraz pozytywna i efektywna wzajemna partnerska Komunikacja. W zależności od ich natężenia system zdaje się bowiem odmiennie kształtować aktywność i relacje jego członków.

Relacja między rodzeństwem zmienia się w toku życia człowieka (Goetting, 1986). W początkowych latach życia kontakty z bratem/siostrą podlegają intensyfikacji i wpływają zarówno na funkcjonowanie motoryczne (Cruise, O'Reilly, 2014; Koutra i in., 2012), jak i na rozwój przywiązania (Mooya, Sichimba, Bakermans-Kranenburg, 2016). Pojawia się co prawda konflikt i rywalizacja (Stocker, Burwell, Briggs, 2002), ale stanowią one naturalny element rozwoju i współzawodnictwa o dostępne zasoby materialne i niematerialne. Ze względu na proces dojrzewania fizjologicznego, społecznego i emocjonalnego relacja z bratem/siostrą ulega pewnym zmianom, gdy młody człowieka wkracza w okres adolescencji. Podejmowanie prób uniezależnienia się od rodziców czy budowanie własnej tożsamości oddziałują również na kształtowanie się więzi z rodzeństwem. Starsze z rodzeństwa w tym czasie stanowi wzór do naśladowania zarówno w zakresie akceptowalnych, jak i społecznie nieakceptowalnych zachowań (Kothari, Sorenson, Bank, Snyder, 2014). Podkreśla się również zmiany w poziomie agresji wśród braci i sióstr (Tucker i in., 2013) oraz w odniesieniu do dominującego typu agresji przewagę agresji reaktywnej.

Badacze podejmowali liczne próby mające na celu poznanie specyfiki funkcjonowania podsystemu braci i sióstr na przestrzeni lat. Chcąc usystematyzować uzyskane rezultaty, część z nich podjęła próby stworzenia klasyfikacji obrazujących jakość relacji z rodzeństwem w różnych etapach rozwojowych. Murphy (1992, za: Stewart, Verbrugge, Beilfuss, 1998), badając dzieci w początkowych latach życia, ujawniła istnienie trzech typów rodzeństwa: Opiekuna, Kumpla oraz Obojętnego. Stewart ze współpracownikami (2001) zaakcentował zmiany, które zachodzą w relacji i wyróżnił pięć typów relacji w okresie dorosłości, zarówno pozytywnych, jak i o negatywnym zabarwieniu, tj. Wspierającego, Stęsknionego, Konkurencyjnego, Obojętnego oraz Wrogiego. Ostatnia z przedstawionych klasyfikacji stworzona przez Gold (1989) wskazała istnienie typów zbliżonych do tych wymienionych u Stewarta (2001): Zażyłego, Pokrewnego, Lojalnego, Obojętnego i Wrogiego, podkreślając jednak, że największą grupę w ostatnich latach życia tworzą pierwsze trzy z nich.

Relacja z rodzeństwem ze względu na swój charakter nie może być analizowana w oderwaniu od funkcjonowania całego systemu oraz bez uwzględnienia fazy rozwojowej, w której znajduje się człowiek. W niniejszym rozdziale ukazano podstawowe charakterystyki rodziny oraz jej podsystemów, kładąc nacisk na podsystem rodzeństwa i jego aktywność w okresie dzieciństwa oraz adolescencji, co stanowiło niezbędną bazę do zrozumienia relacji między braćmi/siostrami na późniejszych etapach życia.

## **Rozdział 2. Jakość relacji między dorosłym rodzeństwem – wybrane determinanty**

### **2.1. Relacja między rodzeństwem w dorosłości – przegląd zagadnień**

Dorosłość to czas, w którym relacja z bratem bądź siostrą została w najmniejszym stopniu przeanalizowana przez badaczy (Cicirelli, 1995). O ile kwestia więzi i jej uwarunkowań we wcześniejszych latach została w pewnym stopniu zweryfikowana badawczo (Buhrmester, Furman, 1990; Buist, Deković, Prinzie, 2013; Campione-Barr, Smetana, 2010; Cruise, O'Reilly, 2014; Dunn, 1988; Faith, Elledge, Newgent, Cavell, 2015; Kitzman, Cohen, Lockwood, 2002; Stocker i in., 2002), tak późniejsze lata były do tej pory dość rzadko obiektem zainteresowania. Większość najnowszych badań dotyczących dorosłego życia rodzeństw odnosi się do sytuacji wyjątkowych, w których jedno z rodzeństwa jest niepełnosprawne fizycznie, intelektualnie bądź cierpi na zaburzenia psychiczne (Burbidge, Mines, 2014; Burke, Lee, Arnold, Owen, 2017; Cuskelly, 2016; Ewertzon, Cronqvist, Lütznén, Andershed, 2012; Hall, Rossetti, 2017; Hallion, Taylor, Roberts, 2018; Horwitz, 1993; Howlin, Moss, Savage, Bolton, Rutter, 2015; O'Neill, Murray, 2016; Rossetti, Hall, 2015; Tomeny, Ellis, Rankin, Barry, 2017). Znacznie mniej jest natomiast badań dotyczących funkcjonowania zdrowych braci i siostr (Jensen, Whiteman, Rand, Fingerman, 2017; Mikkelsen, Myers, Hannawa, 2011; Ngangana, Davis, Burns, McGee, Montgomery, 2016; Walęcka-Matyja, 2015).

Bliskość i ciepło to czynniki ujawniające się w relacji z dorosłym rodzeństwem w wielu badaniach (Scharf, Shulman, Avigad-Spitz, 2005; Stocker, Furman, Lanthier, 1997; Tani, Guarnieri, Ingoglia, 2013; Walęcka-Matyja, 2014). Bliski związek z rodzeństwem sprzyja lepszemu funkcjonowaniu zarówno w okresie dzieciństwa i adolescencji, jak i dorosłości. Walęcka-Matyja (2016) badała predykcijną wartość pozytywnej relacji z rodzeństwem dla poczucia samotności u młodych dorosłych. Wysoka intymność, rozumiana jako wzajemne poświęcenie, okazywanie zainteresowania i uczuć oraz prowadzenie otwartych rozmów na zróżnicowane tematy, była wyznacznikiem niskiego poczucia samotności w relacjach społecznych. Może to sugerować, że dzięki kształtowaniu pozytywnej więzi z bratem/siostrą młody człowiek buduje szereg kompetencji społecznych, które ułatwiają nawiązywanie relacji poza systemem rodzinnym. Związek ciepła z cechami

osobowości badali m.in. Lanthier i Furman (1993, za: Stewart i in., 1998). Wykazali oni, że wysoki poziom ciepła w relacji z rodzeństwem łączył się z wysoką ekstrawersją oraz ugodowością.

Rodzeństwo na przestrzeni lat stanowi jedno z głównych źródeł wsparcia (Cicirelli, 1995; Mikkelsen i in., 2011). White i Riedmann (1992) wskazały, że niecałe 60% uznałoby swojego brata lub siostrę za jednego z przyjaciół, a 1/3 badanych zadzwoniłaby po pomoc w razie nagłej potrzeby. Wsparcie ma zróżnicowany charakter: emocjonalny, informacyjny, instrumentalny, a także odnoszący się do budowania i wzmacniania poczucia własnej wartości (Myers, Bryant, 2008). Pozytywny związek wsparcia ze strony rodzeństwa z jakością funkcjonowania społecznego dotyczy m.in. redukcji poczucia samotności w sytuacji wdowieństwa (Merz, De Jong Gierveld, 2016) lub poziomu poświęcenia w relacji (Rittenour, Myers, Brann, 2007). Brat czy siostra współtowarzyszy w procesie starzenia się, borykając się z podobnymi problemami i trudnościami (Avioli, 1986). W przypadku osób niepełnosprawnych fizycznie czy intelektualnie często w późniejszym okresie życia pełni też funkcję bezpośredniego opiekuna (Coyle, Kramer, Mutchler, 2014). Znaczenie wsparcia emocjonalnego ze strony rodzeństwa znacząco wzrasta w sytuacjach trudnych, np. *coming out*, czyli ujawnienia swojej orientacji seksualnej w przypadku osób homoseksualnych (Haxhe, Cerezo, Bergfeld, Walloch, 2018). Porównania roli brata/siostry i kolegów w zakresie udzielanej pomocy i wsparcia dokonały Voorpostel i van Der Lippe (2007). Opierając się na próbie 6300 badanych posiadających co najmniej jednego przyjaciela i jedno rodzeństwo biologiczne mające 15 lat lub więcej, stwierdziły wiele podobieństw między formą wymiany wsparcia między badanymi i ich rodzeństwem a badanymi i ich przyjaciółmi. W obydwu porównywanych grupach pozytywna więź łączyła się ze zwiększonym poziomem wsparcia instrumentalnego, w grupie rodzeństw dodatkowo również ze wsparciem emocjonalnym. W przypadku braci i siostr duże znaczenie dla tych zależności okazała się mieć częstotliwość kontaktów między nimi.

Analizując jakość relacji między rodzeństwem warto podkreślić także rolę rywalizacji dla jej wielopłaszczyznowego rozwoju. Jest ona naturalną formą zachowania szczególnie w rodzinach wielodzietnych i reguluje funkcjonowanie podsystemu braci i siostr (Rostowska, 2010). Może zależeć od wielu czynników, zarówno socjodemograficznych, jak i kulturowych, takich jak płeć, struktura rodzinna, status socjoekonomiczny rodziny czy kultura ukierunkowana na indywidualizm (Conley, 2005; Lareau, 2011). We wczesnych latach życia współzawodnicstwo, z którym często utożsamia się rywalizację, odnosi się do zabiegania o uwagę ze strony rodziców, ich miłość i nadawanie przez nich określonych przywilejów i obowiązków (Strom, Aune, 2008). Często jest to również walka o dobra materialne oferowane czy posiadane przez jedno z rodzeństwa. W dorosłym życiu przybiera ona nieco inny wymiar. Badacze podkreślają, że rywalizacja z rodzeństwem w czasie dorosłości jest czynnikiem częściej występującym niż zazdrość czy zawiść (Aune, Strom, 2007). McNerney i Usner (2001), prowadząc retrospektywne analizy dotyczące rywalizacji i jej aspektów na przestrzeni lat, wykazali, że największe jej natężenie uwidacznia się w okresie adolescencji, ale stopniowo



maleje w kolejnych latach. W dzieciństwie dominowała rywalizacja dotycząca obszaru fizycznego, w czasie dorastania ujawniało się również współzawodnictwo odnoszące się do sfery społecznej oraz szkolnej. 65% badanych utrzymywało natomiast, że gdy wkraczali w dorosłość, pojawiała się u nich głównie rywalizacja akademicka oraz społeczna. Istnieją także badania wykazujące wzrost rywalizacji w ostatnich latach życia (Laverty, 1962), jednak wyniki te nie są w pełni jednoznaczne.

Konflikt pojawiający się w rodzeństwie oraz sposoby konstruktywnego i destrukcyjnego jego rozwiązywania stanowi jedną z cech charakteryzujących jakość relacji. Odnosi się on do aktywnej wymiany zachowań związanych z dominacją, klótnią czy antagonizmem. W związku z tym, że rodzeństwo współdzieli przez długi czas przestrzeń życiową i współtowarzyszy sobie w wielu codziennych doświadczeniach ma ono więcej okazji do zainicjowania i utrzymania sytuacji konfliktowej. Dodatkowo, z racji pewnej obligatoryjności relacji, bracia i siostry są bardziej skłonni w porównaniu np. do relacji z rówieśnikami do eksperymentowania z zachowaniami o złośliwym, bolesnym i agresywnym charakterze (Stauffacher, DeHart, 2005).

Największe nasilenie konfliktu zauważane jest w rodzeństwie o małej różnicy wieku, co wiąże się z podobieństwem dążeń i preferencji oraz zbliżonymi problemami rozwojowymi, których rozwikłanie może powodować szereg sprzeczności i nieporozumień (Furman, Buhrmester, 1985). Większość dorosłych, oceniając retrospektywnie swoje relacje z rodzeństwem, podkreśla, że szczególnie w okresie adolescencji doświadczali oni zachowań agresywnych ze strony brata/siostry (Mathis, Mueller, 2015). Analizując przebieg i nasilenie konfliktu na przestrzeni lat, zauważa się, że osoby starsze odczuwają go w mniejszym stopniu (Stewart i in., 1998). Konflikt między braćmi i siostrami może generować napięcia i w literaturze wskazuje się go jako negatywny aspekt relacji, jednakże, jak pisze Cicirelli (1995), konflikt w okresie dzieciństwa i adolescencji może ułatwiać zrozumienie i pozytywne rozwiązanie nieporozumień między rodzeństwem w dorosłym życiu. Badacze interesowali się również związkami konfliktu między braćmi i siostrami a ich psychospołecznym funkcjonowaniem. Sherman wraz ze współpracownikami (2006) sprawdzała związki ciepła i konfliktu m.in. z poczuciem samotności oraz samooceną. Analiza rezultatów odnoszących się do grupy młodych dorosłych wykazała, że w związkach harmonijnych, cechujących się dużą bliskością w relacji oraz niskim poziomem konfliktu, badani mieli najwyższe poczucie własnej wartości oraz w najmniejszym stopniu dośkwierała im samotność. Przeciwnie rezultaty, czyli wysokie poczucie samotności i niską samoocenę ujawniali badani, których relacja z rodzeństwem miała charakter intensywny afektywnie (wysokie ciepło, wysoki konflikt). Interesujące rezultaty dotyczące konfliktu uzyskały Palombo i Meyer (2014), badając jakościowo dorosłe siostry. Wykazały one, że główną osią konfliktu w tym czasie było nierównomierne rozdzielenie materialnego i emocjonalnego wsparcia ze strony rodziców między poszczególne osoby z rodzeństwa. Dodatkowo, nasilenie negatywnych emocji rosło, gdy jedna z osób odnosiła sukcesy i osiągała lepsze rezultaty w różnych sferach życia. Konflikty w dorosłym życiu mają związek z zadaniami rozwojowymi, które w tym czasie są przez nich



realizowane. Lashewicz, Keating (2009), analizując przypadki konfliktu prawnego w rodzeństwie na tle sposobu i formy opieki nad starzejącymi się rodzicami, zauważyli, że we wszystkich przypadkach wiązał się on z nadmiernym zaangażowaniem jednej ze stron i poczuciem braku kontroli i małej decyzyjności w kwestii wsparcia matki i ojca z drugiej strony.

Ciekawych informacji na temat relacji z rodzeństwem dostarczają również badania międzykulturowe. Cicirelli (1994) zauważa, że jakość więzi z bratem czy siostrą oraz sposób jej realizowania może być uwarunkowany faktem wywodzenia się z kultury kolektywistycznej, kładącej nacisk na relacje z innymi ludźmi, bądź indywidualistycznej, zwracającej uwagę przede wszystkim na rozwój indywidualny. Szerokie porównania kultury amerykańskiej, europejskiej oraz latynoskiej wskazują, że Afroamerykanie oraz Latynosi są bardziej związani ze swoim rodzeństwem i spędzają z nim więcej czasu. Amerykanie i Europejczycy natomiast udzielają sobie większego wsparcia niż przedstawiciele pozostałych badanych kultur (Karcher, Sass, 2010; White, Hughes, 2017). Voorpostel i Schans (2011) analizowały natomiast więź między braćmi i siostrami na podstawie licznej holenderskiej próby rdzennych mieszkańców oraz kilku mniejszości narodowych. Wykazały, że w podgrupach etnicznych (marokańskiej, tureckiej czy karaibskiej) rodzeństwa były bardziej zaangażowane, częściej kontaktowały się ze sobą i udzielały wzajemnego wsparcia. Jedynie w przypadku mniejszości tureckiej ujawnił się większy poziom konfliktu niż w grupie holenderskiej. Z jednej strony może to wynikać ze specyfiki funkcjonowania mniejszości narodowych, w tym oddalenia od własnego kraju i nieco wyższego poziomu wewnętrznej integracji. Z drugiej zaś może wskazywać na istniejące różnice kulturowe, związane z odmienną hierarchią wartości, modelem rodziny czy tradycją.

Jakość relacji z braćmi i siostrami jest czynnikiem silnie związanym z ich późniejszym funkcjonowaniem. Ciąg różnorodnych zdarzeń może modyfikować związek z rodzeństwem, nasilać bądź osłabiać więź. Greif i Woolley (2016) podkreślali, że tylko 22% dorosłych rodzeństw utrzymywało w ciągu całego życia ciepłe relacje. Zdecydowana większość natomiast (77%) miała poczucie, że relacja ta obejmowała momenty wzlotów i upadków związane ze zmianą dystansu emocjonalnego. Więzy ta zdaje się trwać również po śmierci dorosłego brata/siostry (Cicirelli, 2009), ale przystosowanie i funkcjonowanie rodzeństwa po stracie jest związane m.in. z elastycznością i stylem przywiązania (Cohen, Katz, 2015).

## **2.2. Socjodemograficzne uwarunkowania relacji między dorosłym rodzeństwem**

Jakość relacji z rodzeństwem zmienia się nie tylko na przestrzeni lat, ale jest również powiązana z wieloma czynnikami demograficznymi oraz społecznymi, takimi jak wiek, płeć, ilość braci i siostr, współzamieszkiwanie z rodziną, częstotliwość podejmowania kontaktu czy jego formy. Zróżnicowanie rodzeństw pod względem tych czynników powoduje, że jednych z nich łączą silniejsze, a innych nieco słabsze więzi.

Płeć jest jedną z podstawowych zmiennych uwzględnianych przez badaczy w zdecydowanej większości badań psychologicznych i socjologicznych. W przypadku analizowania relacji w podsystemie rodzeństwa zazwyczaj jest ona brana pod uwagę w trzech aspektach: płci badanego, płci rodzeństwa oraz układu płci w badanej parze. Podsumowując większość badań, najogólniej można przyjąć, że najbliższe relacje łączą rodzeństwa żeńskie, a najchłodniejsze pary męskie (Barroso, 2011; Cicirelli, 1995; Pollet, 2007; Riggio, 2000). Walęcka-Matyja (2017), badając jakość więzi braci i sióstr w okresie wczesnej dorosłości, stwierdziła, że siostry cechuje wyższy poziom ciepła, intymności, darzą one również siebie większym wsparciem emocjonalnym oraz wiedzą o sobie nawzajem więcej niż bracia. We wcześniejszych badaniach Lee, Mancini i Maxwell (1990) analizowali natomiast poziom bliskości emocjonalnej, poczucie odpowiedzialności wobec rodzeństwa oraz pojawiający się konflikt m.in. w odniesieniu do układu płci w parze. Wykazali, że pary sióstr kontaktowały się ze sobą najczęściej i dążyły do podtrzymania relacji, co może być związane z wpisaniem w społeczną rolę kobiety dbałości o więzi rodzinne. Dodatkowo kobiety częściej uznawały, że kontakt z bratem czy siostrą miał charakter dobrowolny i nieobligatoryjny. W badaniach Eriksen i Gerstel (2000, za: Spitze, Trent, 2006) osoby posiadające siostry częściej telefonowały do siebie nawzajem niż te mające braci. Co ciekawe, podobna zależność widoczna była także przy porównywaniu relacji ze zdrowym rodzeństwem z relacją z rodzeństwem z zaburzeniami rozwoju (Burbidge, Minnes, 2014). Ujawniła się ona w pierwszej grupie, w drugiej zaś płeć nie była związana z nasileniem kontaktu. Na zaangażowanie kobiet w relację z rodzeństwem wskazywały też van Volkom i Beaudoin (2016), podkreślając, że to siostry częściej niż bracia deklarowały chęć zwrócenia się o pomoc do rodzeństwa w trudnych sytuacjach życiowych czy też byłyby hipotetycznie bardziej skłonne do zaprzysiężenia się z rodzeństwem, gdyby nie łączyła ich więź rodzinna. Wyniki dotyczące płci nie są jednak w pełni jednoznaczne. Część badaczy (Stocker, Lanthier i in., 1997) podkreśla bowiem, że w parach kobiecych pojawia się wyższy poziom rywalizacji, a posiadanie siostry wiąże się zarówno z większą bliskością, jak i większym konfliktem w relacji.

Innymi zmiennymi socjodemograficznymi uwzględnianymi przez badaczy są liczba rodzeństwa oraz kolejność urodzenia poszczególnych osób. Posiadanie rodzeństwa bowiem, ze względu na możliwość częstego doświadczania różnicowanych sytuacji społecznych, ułatwia zrozumienie potrzeb innych osób i kształtuje kompetencje społeczne (Braun-Gałkowska, 1992; Strzelczyk-Muszyńska, 2010). Bobbitt-Zeher, Downey i Merry (2016) wskazują nawet, że każde dodatkowe rodzeństwo w systemie zmniejsza prawdopodobieństwo rozwodu wśród osób, które zawarły związek małżeński. Jednakże inni badacze podkreślają, że liczba dzieci w rodzinie nie sprzyja pozytywnej relacji między nimi (White, 2001), zaznaczając, że wraz ze wzrostem liczby dzieci zmniejsza się ilość możliwości i czasu, który można poświęcić poszczególnym członkom rodziny (Dykstra, Knipscheer, 1995). Stocker, Lanthier i Furman (1997) dodają, że w ich badaniach liczba rodzeństwa pozytywnie wiązała się z rywalizacją między nimi, a negatywnie z ciepłem w relacji. Pollet i Nettle (2009), opierając się na wynikach losowo dobranej

próby niemalże ośmiuset duńskich dorosłych zaczerpniętych z ogólnokrajowego badania panelowego, wykazali związek między kolejnością urodzenia a jakością związku między rodzeństwem. Potwierdzili oni, że pierworodni są bardziej skłonni do inwestowania czasu i energii w relację. Dodatkowo zwykle deklarują oni również bardziej pozytywne nastawienie wobec brata/siostry oraz częściej są skłonni wybierać rodzeństwo ponad kolegów do wspólnego spędzania czasu wolnego. Rodzeństwo środkowe natomiast częściej wskazywało na gorszą relację z braćmi i siostrami w porównaniu do dzieci urodzonych jako pierwsze i ostatnie. We wcześniejszych badaniach ci sami autorzy (Pollet, Nettle, 2007) ujawnili również, że biorąc pod uwagę kolejność urodzenia, to pierworodni chętniej utrzymują regularny kontakt z pozostałym rodzeństwem. Ich wyniki są zgodne z sugestiami Greifa i Woolleya (2016), którzy podkreślali, że najstarsze osoby z rodzeństwa w najbardziej pozytywny sposób opisują relację i wskazują mniej kłótni, rywalizacji czy zazdrości zarówno w dorosłości, jak i we wcześniejszych etapach życia. Nieco inne rezultaty uzyskały u badanych rodzeństw van Volkom i Beaudoin (2016), ujawniając, że to osoby środkowe tworzą najsilniejszą i najbliższą relację z braćmi i siostrami w okresie dorosłości. Zaznaczały one jednocześnie, że kwestia ta wymaga dodatkowych analiz ze względu na niespójność i niejednoznaczność wyników. Istotne, biorąc pod uwagę kwestię kolejności urodzenia, jest również uwzględnienie w badaniach rodzeństw bliźniaczych, które ze względu na wspólne dziedzictwo genetyczne oraz specyficzne środowisko rozwojowe i społeczne funkcjonują inaczej niż pary niebliźniacze (Rostowska, 2010; Rostowski, 2010).

Istotne znaczenie w okresie dorosłości zdaje się mieć wiek oraz różnica wieku między rodzeństwem. Na wcześniejszych etapach życia wiek braci i sióstr determinuje ich funkcjonowanie w zakresie emocjonalności, wzajemnych zachowań prospołecznych czy agresywnych (Minnett, Vandell, Santrock, 1983; Newman, 1996). W dorosłości, szczególnie jeśli obie osoby z rodzeństwa wkroczyły w ten etap rozwojowy, zakres oddziaływań wynikających z różnicy wieku nieco się zmniejsza. Milevsky, Smoot, Leh oraz Ruppe (2005), badając ponad trzystu młodych dorosłych między 19. a 33. rokiem życia, podjęli próbę sprawdzenia, czy wiek jest predyktorem jakości relacji w rodzeństwie w zakresie łączącej je bliskości, udzielanego wsparcia, pojawiającego się konfliktu oraz częstotliwości wzajemnej komunikacji. Rezultaty wykazały, że wiek badanych był istotnym wyznacznikiem jakości więzi. Starsi uczestnicy w mniejszym stopniu odczuwali konflikt z rodzeństwem. Ponadto osoby posiadające starsze rodzeństwo deklarowały większe ciepło i bliskość w relacji z bratem/siostrą niż osoby, które miały młodsze rodzeństwo. Różnica wieku okazała się być również determinantą jakości więzi. Większy konflikt pojawiał się w relacji z rodzeństwem zbliżonym wiekowo niż z młodszym lub starszym o więcej niż dwa lata. Koniec okresu dorastania oraz początkowe lata wczesnej dorosłości to czas, w którym młody człowiek kończy kształtować swoją tożsamość indywidualną oraz zmienia swoje środowisko społeczne. Posiadanie rodzeństwa w podobnym wieku ze względu na zbieżność problemów, pojawiające się tendencje dominacyjne i wciąż widoczną labilność emocjonalną może nasilać częstotliwość różnorodnych starć i nieporozumień (McHale, Updegraff, Helms-Erikson, Crouter, 2001).

Wczesna dorosłość to czas, w którym młody człowiek opuszcza dom rodziny i rozpoczyna samodzielne życie, dlatego też szczególne znaczenie dla rozwoju relacji w tym czasie może mieć fakt wspólnego mieszkania z rodzeństwem oraz fizyczna odległość dzieląca braci/siostry, choć wyniki w tej kwestii badań nie są w pełni spójne. Dodatkowe analizy jakościowe przeprowadzone przez Milevsky'ego (2005) i współpracowników wykazały, że większość badanych podkreślała, że im dalej mieszkali od rodzeństwa, tym gorsza relacja ich łączyła. Wiązało się to z mniejszymi możliwościami podtrzymania kontaktu i było przez badanych spostrzegane jako znacząca strata. Część wskazywała również na to, że oddzielne zamieszkiwanie może sprzyjać jakości relacji, gdyż obniża liczbę potencjalnych nieporozumień i wzmacnia wzajemną tęsknotę. Stocker, Lanthier i Furman (1997) natomiast ujawnili, że odległość od rodzeństwa jest pozytywnie związana z częstotliwością podejmowanego kontaktu, ale nie wiąże się z jakością relacji łączącej braci i siostry.

Poznanie partnera życiowego oraz założenie własnej rodziny może również w znacznym stopniu ograniczać kontakty z rodzeństwem. To członkowie rodziny nuklearnej stają się towarzyszem wielu doświadczeń życiowych oraz podstawowym źródłem wsparcia w sytuacjach trudnych. Posiadanie małżonka w niewielkim stopniu zmniejsza prawdopodobieństwo tytułowania rodzeństwa bliskim przyjacielem (White, Riedmann, 1992). Voorpostel i Blieszner (2008) podkreślały na przykład, że obecność współmałżonków i dzieci może powodować zmianę priorytetów oraz ograniczać możliwości wsparcia dla rodzeństwa. Nieco inne spostrzeżenia miała Connidis (1992), która na podstawie częściowo strukturalizowanych wywiadów z sześćdziesięcioma parami dorosłych rodzeństw uznała, że zawarcie związku małżeńskiego przez brata czy siostrę nie modyfikuje w znacznym stopniu relacji ich łączącej, w przeciwieństwie do takich życiowych doświadczeń jak rozwód czy wdowieństwo. Jednocześnie zaznaczyła, że w niektórych przypadkach to małżeństwo właśnie, a nie inne wydarzenia może być czynnikiem redukującym poziom bliskości i kontakt z rodzeństwem. Prawdopodobne jest zatem, że małżeństwo, tworząc nowy podsystem, powoduje zaciśnięcie więzi między członkami rodziny nuklearnej, a jego rozpad otwiera podsystem na inne relacje, w tym relację z rodzeństwem (Connidis, Campbell, 1995).

Istotnym, choć wtórnym, czynnikiem związanym z funkcjonowaniem braci i siostr może być także częstość i forma wzajemnego kontaktu. Co prawda, ze względu na konieczność realizowania innych zadań kontakt ten jest znacznie rzadszy niż we wcześniejszych okresach rozwojowych, to nadal zdaje się on mieć znaczenie dla jakości relacji. Na podstawie analiz przeprowadzonych przez White i Riedmann (1992) okazało się, że ponad połowa rodzeństw miała ze sobą kontakt w poprzedzającym miesiącu. Stocker i współpracownicy (1997) natomiast w swoich badaniach podkreślili, że częstotliwość kontaktu (osobistego, telefonicznego i innych) łączy się z jakością relacji między rodzeństwem. Im częstszy był kontakt między rodzeństwem, tym relacja była spostrzegana jako cieplejsza, intymniejsza i mniej rywalizacyjna. Związki wykazane bazują jednakże na współwystępowaniu, co oznacza, że wysoki poziom bliskości współistnieje z dużą częstotliwością kontaktów. Nie jest zatem zweryfikowane, czy relacja polepsza się w efekcie

zwiększenia się częstości spotkań i rozmów, czy też częstotliwość spotkań wzrasta na skutek polepszenia się relacji.

Czynniki socjodemograficzne, jak płeć i jej układ w diadzie rodzeństwa, wiek, kolejność urodzenia, miejsce zamieszkania i związany z nią fizyczny dystans wobec brata czy siostry, a także fakt posiadania partnera i dzieci może wiązać się ściśle z poziomem bliskości, ciepła czy konfliktu pomiędzy rodzeństwem. O ile relacja ta w okresie dzieciństwa i adolescencji jawi się raczej jako klarowna, tak, w przypadku późniejszych lat życia, ze względu na brak jednoznaczności wyników, konieczna jest dalsza eksploracja.

### **2.3. Psychosomatyczne i relacyjne uwarunkowania relacji między dorosłym rodzeństwem**

Jakość relacji z rodzeństwem może być uwarunkowana nie tylko zmiennymi socjodemograficznymi, ale też indywidualnymi aspektami somatycznymi i psychologicznymi oraz czynnikami relacyjnymi (odnoszącymi się funkcjonowania w związkach interpersonalnych). Specyfika działania całego systemu rodzinnego w różnych sytuacjach życiowych powoduje, że nasilenie i charakterystyka samej więzi łączącej rodzeństwo może się zmieniać. W zakresie determinant zdrowotnych istotną kwestią jest np. wystąpienie choroby somatycznej (Świętochowski, 2010) czy innych problemów natury psychicznej. Burbidge i Minnes (2014) przeprowadziły dwa badania obrazujące więź z dorosłym rodzeństwem w sytuacji pojawienia się indywidualnych problemów rozwojowych. W pierwszym z nich wzięło udział ponad stu dwudziestu badanych posiadających co najmniej jedno dorosłe, żyjące, zdrowe rodzeństwo i jedno z zaburzeniami rozwoju. Autorki analizowały m.in. strukturę rodzinną, działania podejmowane przez poszczególne osoby i ich związki z jakością relacji z bratem/siostrą. Wykazały, że badani częściej kontaktowali się osobiście i telefonicznie z rodzeństwem chorym niż zdrowym. Żywili też wobec niego więcej pozytywnych emocji, ale manifestowali mniej bliskości w codziennych aktywnościach. Nie ujawniły się natomiast różnice w zakresie przekonań i poglądów wobec porównywanych grup braci i siostr. Drugie z badań miało charakter jakościowy i opierało się na wywiadach przeprowadzonych z dorosłymi osobami z zaburzeniami, takimi jak upośledzenie umysłowe, zespół Downa czy zaburzenia ze spektrum autyzmu oraz ich rodzicami bądź opiekunami. Rezultaty ujawniły, że zdecydowana większość badanych potwierdziła, że utrzymuje osobisty kontakt z rodzeństwem, najczęściej spędzając czas na angażowaniu się w aktywności fizyczne, np. pływanie, a także wspólne zakupy czy wyjścia do kina. Niskie wskaźniki zgodności wewnętrznej nie umożliwiły jednak dokonania analiz dotyczących jakości relacji między rodzeństwem. Hodapp, Urbano i Burke (2010), na podstawie szeroko zakrojonych badań amerykańskich, wykazali, że więź z niepełnosprawnym bratem czy siostrą jest silniejsza w rodzinach, w których poza tą diadą występuje jeszcze inne rodzeństwo. Badani wskazywali w nich bowiem więcej pozytywnych emocji, równości, szacunku, a także zaufania. Inne



badania ujawniły również różnice w jakości relacji w zależności od rodzaju zaburzenia, na które cierpiało jedno z rodzeństwa (Orsmond i Seltzer, 2007). Osoby z bratem bądź siostrą z zespołem Downa charakteryzowało większe nasilenie pozytywnych emocji w relacji oraz wyższa wzajemna częstotliwość kontaktów niż w przypadku osób z rodzeństwem z zaburzeniami ze spektrum autyzmu, co jest zgodne z wcześniejszymi doniesieniami (Kaminsky, Dewey, 2001; Knott, Lewis, Williams, 1995).

Na podsystem rodzeństwa wpływa również funkcjonowanie całego systemu rodzinnego. Zmiany w zakresie struktury rodzinnej oraz inne normatywne i nie-normatywne przemiany następujące w cyklu życia rodziny mogą powodować, że rodzeństwo przejmie niektóre funkcje rodzicielskie czy też zacznie pełnić funkcję bufora ochronnego w sytuacji przekazywania przez rodziców niewystarczającej ilości i formy zasobów (Connidis, 1992; McGuire, Shanahan, 2010; Portner, Riggs, 2016). Badania dotyczące związku rozvodu rodziców z aktywnością dzieci wskazują m.in. na ich gorsze późniejsze osiągnięcia zawodowe, niższe dochody, większe prawdopodobieństwo własnego rozvodu oraz częstsze konflikty rodzinne w porównaniu do osób pochodzących z rodzin pełnych (Amato, 1996; Powell, Parcel, 1997; Ross, Mirowsky, 1999). Analizy dotyczące rodzeństw potwierdzają natomiast związek rozvodu rodziców z jakością relacji między braćmi i siostrami. Osoby z rodzin niepełnych wykazują niższe zaangażowanie w relację, mniej pozytywnych emocji w stosunku do rodzeństwa oraz mniejszy poziom bliskości i okazywanego wsparcia w sytuacjach trudnych, a także rzadziej podejmują próby wzajemnego komunikowania się (Milevsky, 2004; Riggio, 2001).

Nie tylko strukturalne, ale i psychospołeczne aspekty systemu rodzinnego oddziałują na jego członków. Istotną rolę w kształtowaniu relacji z rodzeństwem mają także wartości rodzinne. Killoren, Wheeler, Updegraff, Rodríguez de Jesús i McHale (2015) wykazali, że pielęgnowanie wartości i norm rodzinnych odnoszących się do współzależności i wzajemnego okazywania uczuć może stanowić w wieku młodzieńczym i początkowych latach dorosłości predyktor intymności w relacji kobiet z rodzeństwem. Badania wartości i zachowań z nimi związanych wskazuje na związki religijności z jakością więzi. Osoby silnie wierzące łączyła z bratem/siostrą bliższa i bardziej wspierająca relacja (Milevsky i in., 2005). Ciekawe rezultaty dotyczące przyczyn pojawiania się zachowań agresywnych wśród dorosłych rodzeństw uzyskały Poraj i Poraj-Weder (2018). Analizując m.in. zróżnicowane aspekty funkcjonowania rodziny oraz uprzednie doświadczenia badanych w zakresie stosowanych punitywnych metod wychowawczych, wskazały one, że do podstawowych wyznaczników nasilających występowanie zachowań agresywnych w relacjach z bratem/siostrą należały: niski poziom sztywności systemu rodzinnego oraz wysoka intensywność karania w procesie socjalizacji. Można uznać w pewnym stopniu, że wysoka sztywność, związana z narzucaniem pewnych utartych schematów rodzinnych oraz małą elastycznością w reagowaniu na zmiany wewnątrz i na zewnątrz systemu może stanowić pewną formę czynnika chroniącego przed pojawieniem się agresji w rodzeństwie.

Analizy czynników rodzinnych wskazują na znaczącą rolę relacji z rodzicami dla kształtowania więzi między rodzeństwem na przełomie kolejnych etapów

rozwojowych (Derkman i in., 2011; Noller, 2005; Voorpostel, Blieszner, 2008). Rodzice pełnią rolę wzorców i modelują wzajemne relacje w systemie rodzinnym, w tym także między rodzeństwem. Przypuszcza się, że postawy rodzicielskie matki i ojca oraz ich podejście do poszczególnych dzieci mogą modyfikować jakość więzi łączącej braci i siostry w czasie dorosłości. Rodzeństwo w niektórych sytuacjach, np. podczas manifestowania przez rodziców postawy wymagającej czy odrzucającej, może pełnić funkcje kompensacyjne w zakresie budowania kompetencji emocjonalnych i społecznych. Portner i Riggs (2016) potwierdziły, że dorośli spostrzegający opiekę i wsparcie ze strony matki i ojca odczuwali bardziej pozytywną relację z rodzeństwem niż osoby, których rodzice byli mniej opiekuńczy i bardziej kontrolujący. Odmienne rezultaty uzyskała Siennick (2013). Wprawdzie nie wykazała ona, by wsparcie odnoszące do sfery emocjonalnej czy społecznej miało znaczenie dla relacji z bratem/siostrą, ale wykryła, że nierównomierne wsparcie finansowe adolescentów może skutkować pogorszeniem jakości relacji między rodzeństwem w dorosłości. Inne aspekty więzi z rodzicami weryfikowali Killoren i współpracownicy (2015), sprawdzając związek akceptacji dziecka w okresie dorastania z jakością relacji między rodzeństwem w okresie dorosłości. Ujawnili oni, że w przypadku starszego z dzieci odczuwanie przez dziecko akceptacji ze strony rodziców wiąże się z odbieraniem przez nie relacji z bratem/siostrą jako bardziej pozytywnej pięć lat później. Nie potwierdzili jednak takiej zależności w grupie młodszych z rodzeństwa. Specyfika funkcjonowania najstarszych osób w rodzeństwie i ich wychowywania wiąże się z tym, że rodzice w większym stopniu będą pełnili dla nich rolę modelu. Starsi częściej poszukują wsparcia i opieki ze strony matki i ojca niż rodzeństwo, przez co są też bardziej podatni na zmiany w zakresie ich reakcji. Na istotną rolę odmiennego sposobu oddziaływania matki i ojca zwracali uwagę Jensen, Whiteman, Fingerman i Birditt (2013). Jako jedni z nielicznych analizowali oni pary rodzeństw i raportowali takie aspekty, jak sposób traktowania przez każdego z rodziców, jakość relacji łączącej badanych z ich bratem/siostrą oraz występowanie symptomów depresyjnych. Nierównomierne wsparcie i faworyzowanie jednego z dzieci przez matkę negatywnie wiązało się z jakością więzi między rodzeństwem. Odmienne podejście ze strony ojca natomiast korelowało ujemnie z intymnością i bliskością w diadzie rodzeństwa, ale jedynie w grupie osób badanych, które nie były przez ojca faworyzowane. Nie wykazali oni, by postawa rodziców łączyła się z konfliktem w relacji, co może być związane z rzadszym kontaktem rodzeństwa we wczesnej dorosłości niż we wcześniejszych etapach rozwojowych, a tym samym też obniżonymi możliwościami zainicjowania konfliktu w tym czasie.

Istotnym uwarunkowaniem relacyjnym jest również sposób funkcjonowania podsystemu małżeńskiego. Jakość relacji między rodzicami i ich małżeńska satysfakcja to czynniki związane z bliskością i konfliktem między dorosłym rodzeństwem. Milevsky (2004), analizując funkcjonowanie niemalże trzystu młodych dorosłych, zauważył, że w przypadku gdy małżeństwo rodziców było spostrzegane jako nieudane bądź mało udane, więź z rodzeństwem cechowała mniejsza bliskość, ciepło i wsparcie, a także rzadsza komunikacja z bratem/siostrą. Dysharmonia w podsystemie rodziców może także wiązać się z nasileniem konfliktu

w rodzeństwie, a dodatkowo także modyfikować poziom samooceny każdego z dorosłych już dzieci (Panish, Stricker, 2001).

Liczba badań dotyczących związku osobowości, temperamentu i innych cech indywidualnych z funkcjonowaniem braci i siostr nie jest znacząca i odnosi się głównie do porównań jedynaków i rodzeństw (Riggio, 1999). Bezpośrednie związki z jakością relacji badał Lanthier (2007) i wykazał, że ugodowość jest cechą sprzyjającą pozytywnej więzi z rodzeństwem. Noberini i współpracownicy (1981) zauważyli, że predyktorem wrogiego nastawienia wobec brata/siostry były takie cechy, jak stereotypowość, konwencjonalność, sztywność czy lękowość. Zazdrość w relacji łączyła się natomiast z powagą, pewnością siebie, otwartością i szczerością.

Choć nadal niewielka jest liczba badań wskazujących psychologiczne, somatyczne i relacyjne uwarunkowania jakości więzi między rodzeństwem, szczególnie w czasie wczesnej dorosłości, to te analizy, które zostały przeprowadzone, wskazują na silne związki między tymi elementami. Biorąc pod uwagę specyfikę początkowych lat dorosłego życia oraz ważność i niezwykle rolę brata czy siostry w późniejszych latach życia, istotne wydaje się być rozszerzenie badań i pogłębienie analiz w tym zakresie.

## 2.4. Podsumowanie

Problematyka funkcjonowania rodzeństw, choć niezwykle ważna z perspektywy rozwojowej (Rostowska, 2010), jest przez badaczy często niedoceniana, a niekiedy pomijana. Na gruncie polskim dominują analizy poruszające tematykę jedynaków i ich funkcjonowania oraz uwzględniające ich psychospołeczną charakterystykę (Litwińska, 2010; Połomski, 2002; Połomski, Peplińska, 2010), a także porównujące jedynaków z osobami posiadającymi rodzeństwa (Całczyńska, 2018; Porębski, 2014). Pojawiają się także analizy osób zdrowych i chorych czy niepełnosprawnych (Pisula, 2012; Sidor, 2005), jednakże niewiele jest badań odnoszących się do zdrowych rodzeństw (Walęcka-Matyja, 2017). Podobne tendencje widoczne są w literaturze światowej.

Jakość relacji między rodzeństwem, biorąc pod uwagę dotychczasowe doniesienia, pełni istotną rolę w procesie rozwoju człowieka. Analizując jej wyznaczniki zwraca się uwagę na czynniki socjodemograficzne, takie jak płeć, różnica wieku czy fakt współzamieszkiwania z bratem/siostrą oraz psychosomatyczne i relacyjne odnoszące się m.in. do struktury rodziny i jakości relacji łączącej członków poszczególnych podsystemów, wchodzących w jej skład. Mimo względnej spójności badaczy w zakresie czynników społecznych i demograficznych, brak jest jednoznacznych rozstrzygnięć dotyczących uwarunkowań uwzględniających pozostałe kategorie. Jako że zgodnie z systemowym ujęciem rodzina jest tworem dynamicznie reagującym na zmiany zachodzące w podsystemach, kluczowe jest zrozumienie mechanizmów oddziaływania czynników psychologicznych i relacyjnych na więź między rodzeństwem.



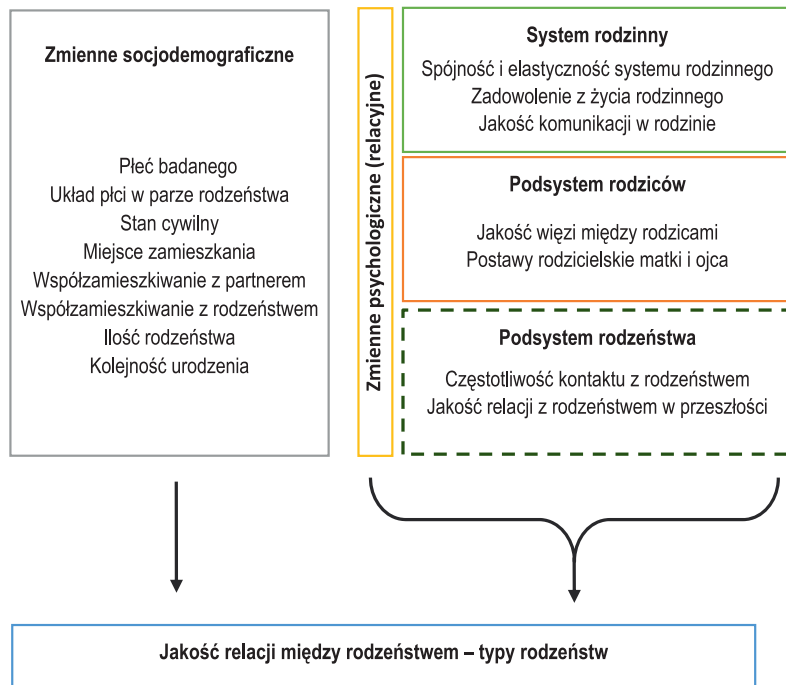
Dalsza część niniejszej pracy zawiera opis metodologii badań własnych, zastosowanych narzędzi i procedur badawczych, a także szczegółowo przedstawione rezultaty, które wypełnią lukę dotyczącą psychospołecznych aspektów funkcjonowania dorosłych rodzeństw na gruncie polskim.

## Rozdział 3. Metodologia badań własnych

### 3.1. Cele badań i pytania badawcze

#### 3.1.1. Cele badań

Głównym celem prezentowanego projektu badawczego jest wskazanie uwarunkowań jakości relacji między rodzeństwem w okresie wczesnej dorosłości, tj. między 18. a 35. rokiem życia. Granicę wieku przyjęto za Eriksonem (1997). Analiza literatury wykazała, że istnieje wiele zmiennych demograficznych, psychologicznych i społecznych uczestniczących w procesie kształtowania się



Rysunek 4. Model badań własnych.

Źródło: opracowanie własne.

więzi w rodzeństwie. W związku z tym, iż niemożliwe byłoby uwzględnienie wszystkich czynników z tego zakresu, zdecydowano, iż w niniejszym badaniu zostaną analizie zostaną poddane zmienne socjodemograficzne, psychologiczne oraz zmienne relacyjne. Uzyskane rezultaty posłużą do ustrukturalizowania wiedzy dotyczącej rodzeństw w okresie wczesnej dorosłości i stworzenia autorskiej typologii, będącej pierwszą taką typologią na gruncie polskim. Model badań przedstawiono na rysunku 4.

### 3.1.2. Pytania i hipotezy badawcze

Ze względu na eksploracyjny charakter badań oraz niezbyt duże zainteresowanie badaczy poruszaną tematyką w literaturze polskiej zdecydowano się postawić głównie pytania badawcze. W wyszczególnionych przypadkach postawiono hipotezy, które znalazły uzasadnienie w literaturze.

Pierwsza grupa pytań odnosi się do relacji między zmiennymi socjodemograficznymi a jakością relacji między rodzeństwem w okresie wczesnej dorosłości.

#### **P.1. Czy istnieje związek między zmiennymi socjodemograficznymi a jakością relacji między rodzeństwem w okresie wczesnej dorosłości?**

P.1.1. Czy płeć to czynnik związany z jakością relacji między rodzeństwem?

H.1.1. Jakość relacji między rodzeństwem będzie różnicowana przez płeć. Badane kobiety będą miały poczucie bardziej pozytywnej relacji z rodzeństwem. Najwyższa jakość więzi będzie cechowała pary kobiece, a najniższa męskie.

Zgodnie ze wskazaniem badaczy (Cicirelli, 1995; van Volkom, Beaudoin, 2016) założono, że zarówno płeć badanego, jak i układ płci w diadzie rodzeństwa będą związane z jakością relacji. Ze względu na społeczną rolę kobiety oraz cechy indywidualne sprzyjające budowaniu bliskości spodziewano się, że jej obecność w parze będzie łączyła się z wyższym poziomem intymności, a mniejszym konfliktem.

P.1.2. Czy istnieje związek między jakością relacji łączącej rodzeństwem a stanem cywilnym badanych?

H.1.2. Stan cywilny jest zmienną związaną z jakością relacji między rodzeństwem. Osoby żonate/zamężne będzie cechował niższy poziom bliskości oraz większa obojętność w stosunku do rodzeństwa.

Przewidywano, że zmiany zachodzące w życiu młodego człowieka związane z wejściem w okres dorosłości, w tym zawarcie małżeństwa i założenie rodziny

(Havighurst, 1981), mogą spowodować ochłodzenie relacji z rodzeństwem. Ze względu na zmianę priorytetów życiowych i konieczność wypełniania innych ról życiowych niż dotychczas zmniejsza się ilość czasu, którą można poświęcić rodzeństwu (Voorpostel, Bleszner, 2008).

P.1.3. Czy jakość relacji między rodzeństwem jest różnicowana przez miejsce zamieszkania badanych?

W tym przypadku ze względu na brak informacji odnoszących się do związku miejsca zamieszkania różnicowanego jego wielkością (wieś, małe, średnie, duże miasto) z więzią łączącą badanego z bratem/siostrą zdecydowano się nie stawiać hipotezy badawczej.

P.1.4. Czy współzamieszkiwanie z partnerem różnicuje jakość relacji między rodzeństwem?

H.1.4. Osoby współzamieszkujące z partnerem będzie cechowała niższa jakość relacji z rodzeństwem.

W okresie dorosłości młody człowiek wyprowadza się z domu rodzinnego i rozpoczyna samodzielne życie z partnerem życiowym. Bliższe stają się mu w tym czasie relacje z członkami nowo założonej rodziny niż z rodzeństwem. Stan ten utrzymuje się przez kolejne lata życia (Connidis, Campbell, 1995). Przypuszcza się zatem, że więź z rodzeństwem może być nieco słabsza i cechować się niższą jakością wtedy, gdy rodzeństwo zdecydowało się funkcjonować z partnerem czy partnerką poza rodziną pochodzenia.

P.1.5. Czy współzamieszkiwanie z rodzeństwem różnicuje jakość relacji między rodzeństwem?

Badania ukazujące więź z rodzeństwem w odniesieniu do wspólnego zamieszkiwania z nim nie są w pełni jednoznaczne. Z jednej strony analizy dotyczące okresu dzieciństwa i adolescencji wskazują na to, że wraz z wiekiem zwiększa się egalitaryzm relacji i polepsza jej jakość (Buhrmester, Furman, 1990). Z drugiej natomiast podkreśla się również, że wyprowadzka z dotychczasowego miejsca zamieszkania i fizyczne oddalenie od rodzeństwa może negatywnie oddziaływać na więź (White, Riedmann, 1992). W związku z powyższym zdecydowano się w odniesieniu do tej kwestii jedynie na pytanie badawcze.

P.1.6. Czy jakość relacji między rodzeństwem jest różnicowana przez liczbę posiadanych rodzeństwa?

H.1.6. Większa liczba rodzeństwa będzie łączyła się z gorszą jakością relacji między nimi.

Duża liczba dzieci w rodzinie zdaje się zmniejszać możliwości wsparcia ze strony rodziców i nasilać tendencje rywalizacyjne między rodzeństwem. Dodatkowo, podkreśla się również, że łączy się ona z niższym poziomem bliskości i intymności (Dykstra, Knipscheer, 1995; White, 2001). Założono zatem, że liczba rodzeństwa będzie negatywnie wiązała się z jakością relacji.

#### P.1.7. Czy kolejność urodzenia różnicuje jakość relacji między rodzeństwem?

H.1.7. Kolejność urodzenia to czynnik związany z jakością więzi między rodzeństwem. Osoby najstarsze z rodzeństwa charakteryzować będzie najwyższa jakość relacji z wybranym bratem/siostrą.

Pierworodne dzieci cechuje specyficzny charakter relacji z rodzeństwem. Chętnie podtrzymują oni więź z braćmi/siostrami w porównaniu do pozostałych osób, inwestując jednocześnie w nią wiele energii i czasu (Pollet, Nettle, 2009). Niewykluczone, że w pewnym sensie czują się zobowiązane do pełnienia roli nieformalnego opiekuna młodszego rodzeństwa, co może sprzyjać wzajemnej bliskości i zwiększać natężenie kontaktu między nimi.

Następna grupa pytań odnosi się do związku zmiennych psychologicznych i relacyjnych z jakością relacji między rodzeństwem we wczesnej dorosłości.

### **P.2. Czy zmienne relacyjne dotyczące rodzeństwa są istotnie związane z jakością relacji między rodzeństwem w okresie wczesnej dorosłości**

#### P.2.1. Czy częstotliwość kontaktu z bratem/siostrą ma związek z jakością relacji między rodzeństwem?

H.2.1. Istnieje związek między jakością więzi łączącej rodzeństwo a częstotliwością wzajemnego kontaktu. Osoby ujawniające bardziej pozytywną relację z bratem/siostrą będą notowały częstszy kontakt bez względu na jego rodzaj.

Wczesna dorosłość to czas, w którym natężenie kontaktów między rodzeństwem zmniejsza się, a relacja nabiera charakteru bardziej wolontaryjnego. W efekcie tego założono, że pary rodzeństw, które chętniej i częściej będą się ze sobą kontaktować, będzie łączyła bardziej pozytywna relacja.

#### P.2.2. Czy jakość relacji z rodzeństwem w przeszłości wiąże się z jakością relacji między rodzeństwem w okresie wczesnej dorosłości?

H.2.2. Jakość relacji z rodzeństwem we wcześniejszych etapach rozwoju to czynnik pozytywnie związany z jakością relacji w początkowych latach dorosłości.

Założono, że w przypadku braku szczególnych nienormatywnych zmian w systemie rodzinnym istnieje ciągłość, jeśli chodzi o jakość relacji między

rodzeństwem. Osoby cechujące się dużą bliskością w dzieciństwie i adolescencji będą starały się utrzymać dotychczasowy poziom bliskości, natomiast te skonfliktowane czy rywalizacyjne będą utrzymywały pojawiające się emocje bez znaczącej zmiany w zakresie jakości więzi z dorosłym bratem/siostrą.

### **P.3. Czy zmienne relacyjne odnoszące się do rodziców osób badanych łączą się z jakością relacji między rodzeństwem w okresie wczesnej dorosłości?**

P.3.1. Czy jakość relacji między rodzeństwem jest związana z jakością więzi między rodzicami?

W przypadku analiz dotyczących związku więzi między rodzicami i więzi łączącej ich dzieci nie wykazano pełnej spójności, przez co zdecydowano się nie stawiać hipotezy badawczej. W dotychczasowych badaniach ujawniono się m.in., że spostrzegana przez dzieci niska jakość małżeństwa rodziców wiązała się z gorszą jakością więzi między badanymi a ich rodzeństwem (Milevsky, 2004). Jednakże warto zwrócić uwagę na to, że negatywna relacja w podsystemie rodziców może być także przyczyną pojawienia się koalicji między dziećmi i polepszenia jakości więzi.

P.3.2. Czy istnieje związek między percepcją postaw rodzicielskich matki i ojca a jakością relacji między rodzeństwem?

Szczegółowa analiza literatury nie umożliwiła jednoznacznego sformułowania hipotezy dotyczącej związków postaw wychowawczych z jakością relacji między dorosłymi dziećmi. Z jednej strony podkreśla się często, iż postawy akceptujące i wspierające korelują pozytywnie z jakością relacji między rodzeństwem (Portner, Riggs, 2016), z drugiej natomiast istnieją badania podkreślające brak związku dotyczącego oddziaływań w sferze społecznej i emocjonalnej, a akcentujące rolę wsparcia finansowego (Siennick, 2013).

### **P.4. Czy funkcjonowanie systemu rodzinnego wiąże się z jakością relacji między rodzeństwem w okresie wczesnej dorosłości?**

Ze względu na brak informacji dotyczących związku zmiennych obrazujących funkcjonowanie systemu rodzinnego z jakością więzi łączącej rodzeństwo we wczesnej dorosłości zdecydowano, by nie formułować w przypadku pytań z grupy P.4. hipotez badawczych.

P.4.1. Czy istnieje związek między spójnością rodziny a jakością relacji między rodzeństwem?

P.4.2. Czy elastyczność rodziny wiąże się z jakością relacji między rodzeństwem?

P.4.3. Czy komunikacja w rodzinie łączy się z jakością relacji między rodzeństwem?

#### P.4.4. Czy zadowolenie z życia rodzinnego jest związane z jakością relacji między rodzeństwem?

W dalszej kolejności zdecydowano się zbadać psychospołeczne i relacyjne predyktory jakości relacji. Prowadzone dotychczas badania miały w większości charakter korelacyjny i pozwalały jedynie na analizę współwystępowania zmiennych, co uniemożliwia wnioskowanie o predyktorach jakości relacji w czasie wczesnej dorosłości. W związku z tym podjęto decyzję, by nie stawiać szczegółowych hipotez, a *stricto* eksploracyjne pytania badawcze:

#### **P.5. Jakie są uwarunkowania jakości relacji między rodzeństwem w okresie wczesnej dorosłości?**

P.5.1. Jakie zmienne psychospołeczne i relacyjne są predyktorami jakości relacji z rodzeństwem?

P.5.2. Czy zależności między psychospołecznymi i relacyjnymi predyktorami są moderowane przez wybrane zmienne socjodemograficzne?

Ostatnie pytanie badawcze odnosi się do typologii rodzeństw. Ma ono charakter otwarty – brak jest bowiem szerszych analiz dotyczących typów relacji z rodzeństwem we wczesnej dorosłości na gruncie polskim.

#### **P.6. Jakie są typy relacji z rodzeństwem w okresie wczesnej dorosłości i jakie są ich podstawowe charakterystyki psychospołeczne i relacyjne?**

W dalszych częściach publikacji będą kolejno opisywane etapy weryfikacji poszczególnych grup postawionych pytań i hipotez badawczych.

## **3.2. Narzędzia badawcze**

Dobór metod wyznaczony był przyjętymi celami badań i opisanymi pytaniami oraz hipotezami badawczymi. Do ich weryfikacji posłużono się kilkoma narzędziami kwestionariuszowymi. W celu zbadania relacji między zmiennymi socjodemograficznymi a jakością relacji między rodzeństwem w okresie wczesnej dorosłości wykorzystano autorską ankietę. Aby ocenić aktualną jakość relacji z rodzeństwem, wykorzystano STQ-Now – *Kwestionariusz Ty i Twoje rodzeństwo – Obecnie* (Stewart i in., 2001; w adaptacji Szymańskiej, 2016), a do oszacowania jakości relacji w przeszłości, gdy badany miał 5–8 lat, użyto STQ-Then – *Kwestionariusz Ty i Twoje rodzeństwo – Kiedyś* (Stewart i in. 2001, w adaptacji własnej). Postawy rodzicielskie matki i ojca w okresie dzieciństwa badanego scharakteryzowano przy użyciu kwestionariusza s-EMBU – *Moje wspomnienia z dzieciństwa* (Arrindell i in., 1999, w adaptacji Poraj-Weder, 2014). Ocenę sposobu funkcjonowania



rodziny, w tym poziomu komunikacji i zadowolenia z życia rodzinnego, dokonano za pomocą skali SOR– *Skala Oceny Rodziny* (Olson, Gorall, 2006, w adaptacji Margasińskiego, 2009).

### 3.2.1. Ankieta socjodemograficzna

Autorska ankieta umożliwiła zbadanie podstawowych zmiennych demograficznych, takich jak: płeć, wiek, miejsce zamieszkania (wielkość miasta), wykształcenie, kierunek studiów, stan cywilny. Dodatkowo uwzględniono w niej także zmienne społeczne dotyczące struktury rodziny (*pełna, zrekonstruowana, niepełna, wychowałem/a się w domu dziecka, adopcyjna/zastępcza*), miejsca zamieszkania (*dom rodzinny, samodzielne mieszkanie, akademik/stancja/mieszkanie studenckie*), współzamieszkiwania z partnerem, liczby i wieku posiadanych dzieci. W ostatniej części ankiety badani zostali poproszeni o podanie kluczowych danych o ich rodzeństwie: ich liczby, wieku, fakcie współzamieszkiwania oraz formie i częstotliwości kontaktów.

### 3.2.2. STQ-Now – Kwestionariusz Ty i Twoje rodzeństwo – Obecnie

Wersja polska *Kwestionariusza Ty i Twoje Rodzeństwo – Obecnie* zawiera 48 twierdzeń umożliwiających ocenę jakości relacji na 5 skalach tj.: Wzajemność, o punktacji od 15 do 75 punktów, Krytycyzm, mierzonej na skali od 6 do 30 punktów, Dominacja, o minimum 7, a maksimum 35 punktów, Obojętność, o skali od 13 do 65 punktów oraz Rywalizacja od 7 do 35 punktów. Rzetelność kwestionariusza oszacowano przy użyciu wskaźnika  $\alpha$  Cronbacha i wyniosła następująco dla skal: Wzajemność  $\alpha = 0,935$ ; Krytycyzm  $\alpha = 0,807$ ; Dominacja  $\alpha = 0,719$ ; Obojętność  $\alpha = 0,843$  oraz Rywalizacja  $\alpha = 0,864$ .

### 3.2.3. STQ-Then – Kwestionariusz Ty i Twoje rodzeństwo – Kiedyś

Polska adaptacja STQ-Then to narzędzie służące do oceny jakości relacji z rodzeństwem w dzieciństwie. Składa się z 56 zdań pogrupowanych w 5 skal: Wzajemność (od 13 do 65 punktów), Krytycyzm (od 14 do 70 punktów), Wsparcie (od 9 do 45 punktów), Opieka (od 11 do 55 punktów) i Naśladowanie (od 9 do 45 punktów). Zarówno trafność, jak i rzetelność narzędzia jest na zadowalającym poziomie. W związku z tym, że STQ-Then pozwala na ocenianie relacji z rodzeństwem, gdy badany miał między 5 a 8 lat, nie jest on przeznaczony dla rodzeństw, w których badany jest o 8 lub więcej lat starszy. Rzetelność  $\alpha$  Cronbacha narzędzia wynosiła kolejno dla skal: Wzajemność  $\alpha = 0,921$ ; Krytycyzm  $\alpha = 0,880$ ; Wsparcie  $\alpha = 0,832$ ; Opieka  $\alpha = 0,881$  i Naśladowanie  $\alpha = 0,887$ .

### 3.2.4. s-EMBU – Moje wspomnienia z dzieciństwa

s-EMBU – *Moje wspomnienia z dzieciństwa* to polska adaptacja kwestionariusza *Egna Minnen Beträffande Uppfostran* Arindella i współpracowników (1999) w adaptacji Poraj-Weder (2014). Pozwala on na badanie postaw rodzicielskich w przeszłości. Składa się z dwóch niezależnych części: Moja Matka (s-EMBU-M) oraz Mój Ojciec (s-EMBU-O). Każda z nich zawiera 23 itemy dotyczące sposobów wychowania badanego przez rodzica. Wyniki pogrupowane są w trzy skale: Emocjonalne Ciepło, w której możliwe było do uzyskania od 6 do 24 punktów, Odrzucenie, mierzone na skali od 7 do 28 punktów oraz Nadmierna Ochrona, o minimalnym rezultacie 9 punktów i maksymalnym 36 punktów. Zadaniem badanego jest określenie na skali 4-punktowej, jak często zdarzała się opisywana w danym itemie sytuacja: 1 – *nie, nigdy*, 2 – *tak, ale rzadko*, 3 – *tak, często*, 4 – *tak, najczęściej*.

Wartości wskaźnika  $\alpha$  Cronbacha skal były satysfakcjonujące. Dla wersji Moja Matka wyniosły: Emocjonalne Ciepło  $\alpha = 0,867$ ; Odrzucenie  $\alpha = 0,786$ ; Nadmierna Ochrona  $\alpha = 0,774$ . W przypadku wersji Mój Ojciec było to: Emocjonalne Ciepło  $\alpha = 0,915$ ; Odrzucenie  $\alpha = 0,838$ ; Nadmierna Ochrona  $\alpha = 0,778$  (Poraj-Weder, 2014).

### 3.2.5. SOR – Skala Oceny Rodziny

SOR – *Skala Oceny Rodziny* to polska adaptacja *FACES IV – Flexibility and Cohesion Evaluation Scales* Olsona (2011) w adaptacji Margasińskiego (2009), służąca do badania percepcji rodziny. Zawiera 62 pozycje testowe, tworzące osiem skal: sześć będących skalami głównego Modelu Kołowego (Zrównoważona Spójność, Zrównoważona Elastyczność, Niezwiązanie, Splątanie, Sztywność, Chaotyczność), w których możliwe było uzyskanie wyniku od 7 do 35 punktów, oraz dwie skale dodatkowe, tj. Komunikacja Rodzinna i Zadowolenie z Życia Rodzinnego, z minimalnym wynikiem 7, a maksymalnym 50 punktów. W przypadku Zadowolenia z Życia Rodzinnego badany określa na skali od 1 (*bardzo niezadowolony*) do 5 (*bardzo zadowolony*) stopień, w jakim odczuwa zadowolenie z różnych aspektów funkcjonowania rodziny. W odniesieniu do stwierdzeń z pozostałych siedmiu skal określa na skali od 1 (*całkowicie się nie zgadzam*) do 5 (*całkowicie się zgadzam*) stopień, w jakim zgadza się z danym itemem. Oprócz możliwości obliczenia wyników w poszczególnych skalach możliwe jest również oszacowanie złożonych wskaźników: spójności, elastyczności oraz wskaźnika ogólnego pozwalającego na globalną ocenę prawidłowości funkcjonowania rodziny.

Struktura czynnikowa narzędzia odpowiada wersji oryginalnej. Rzetelność mierzona współczynnikiem  $\alpha$  Cronbacha wyniosła dla poszczególnych skal: Zrównoważona Spójność  $\alpha = 0,80$ , Zrównoważona Elastyczność  $\alpha = 0,79$ , Niezwiązanie  $\alpha = 0,77$ , Splątanie  $\alpha = 0,70$ , Sztywność  $\alpha = 0,73$ , Chaotyczność  $\alpha = 0,73$ , Komunikacja Rodzinna  $\alpha = 0,92$  i Zadowolenie z Życia Rodzinnego  $\alpha = 0,93$  (Margasiński, 2009).

### 3.3. Charakterystyka grupy badanej

Badania właściwe były finansowane z Grantu Dziekana Wydziału Nauk o Wychowaniu w 2016 i prowadzone od marca do listopada 2016 r. Do badania wykorzystana została metoda doboru celowego – były to osoby między 18. a 35. rokiem życia, pochodzące z rodzin pełnych, które posiadają rodzeństwo biologiczne w takim samym przedziale wiekowym. Ze względu na fakt, że w okresie tym dostępność do obu osób z rodzeństwa jest znacząco ograniczona (zwiększona mobilność młodych dorosłych, ograniczony kontakt między rodzeństwami), w badaniu uwzględnione zostały osoby spełniające wymienione kryteria, a nie pary rodzeństw. Badania prowadzone były metodą papier – ołówek, grupowo bądź indywidualnie w obecności badacza albo przeszkolonych osób współpracujących (studentów 4. i 5. roku psychologii).

Otrzymano 638 kompletów testowych wypełnionych przez osoby badane. Po odrzuceniu zestawów niekompletnych otrzymano 405 kompletów, które ostatecznie weszły do dalszych analiz.

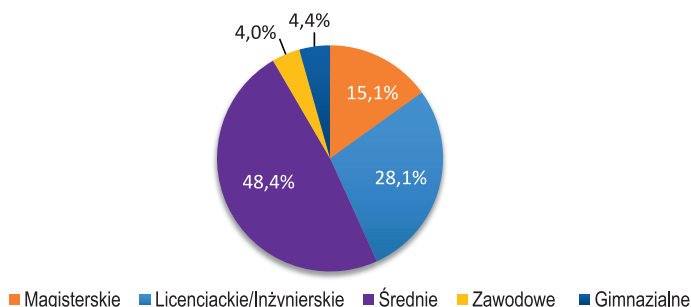
Grupa badana składała się z 282 kobiet i 123 mężczyzn. Wiek badanych mieści się w przedziale od 18 do 35 lat ( $M = 23,7$ ,  $SD = 4,03$ ). Jak widać w tabeli 1, średnia wieku kobiet i mężczyzn nie różniła się istotnie statystycznie.

Tabela 1

*Wiek osób badanych z podziałem na płeć*

Płeć badanych	<i>n</i>	<i>Min</i>	<i>Max</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Kobiety	282	18,00	35,00	23,45	3,83	-1,498	0,136
Mężczyźni	123	18,00	35,00	23,22	4,45		

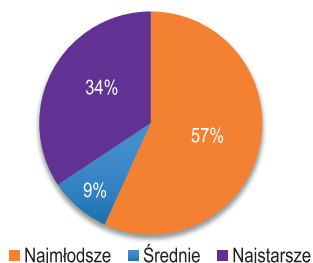
Analizy grupy badanej wykazały, że 139 badanych to osoby niestudiujące, 266 natomiast to studenci studiujący łącznie na 56 kierunkach, m.in.: analityce gospodarczej, finansach i rachunkowości, informatyce, logistyce, medycynie, pedagogice i zarządzaniu.



Rysunek 5. Osoby badane według wykształcenia.

Źródło: opracowanie własne.

Badani reprezentowali zróżnicowany poziom wykształcenia (rysunek 5). Dominowało wykształcenie średnie (48,4%), następnie licencjackie bądź inżynierskie (28,1%), magisterskie (15,1%), zawodowe (4%) oraz gimnazjalne (4,4%). Większość badanych, tj. 68,1%, posiadała jedno rodzeństwo.



Rysunek 6. Osoby badane według kolejności urodzenia w rodzeństwie.

Źródło: opracowanie własne.

Osoby badane zamieszkiwały zarówno tereny wiejskie, małe miasta, duże metropolie. Największą podgrupę stanowiły osoby mieszkające w mieście powyżej 100 000 mieszkańców ( $n = 167$ ), nieco mniejsze były grupy osób mieszkających na wsi ( $n = 103$ ) oraz w średnich miastach od 10 000 do 100 000 mieszkańców ( $n = 104$ ). Najmniejsza grupa to osoby z małych miast do 10 000 mieszkańców ( $n = 31$ ).



Rysunek 7. Rozkład badanych ze względu na fakt współzamieszkiwania z partnerem albo z rodzeństwem.

Źródło: opracowanie własne.

Liczba rodzeństwa osób badanych wahała się od 1 do 4. Największa liczba osób posiadała jednego brata albo siostrę ( $n = 276$ ). Około 1/4 badanych ( $n = 100$ ) posiadała dwoje rodzeństwa. Niewielka część z nich pochodziła z rodzin o większej liczbie dzieci niż troje ( $n = 29$ ). Biorąc pod uwagę kolejność urodzenia, 230 osób to osoby najmłodsze z rodzeństwa, 36 osoby średnie, a 139 osób najstarsze. 50,8% badanych to osoby stanu wolnego (w tym rozwiedzione bądź owdowiałe), 49,2% osób pozostawało w związkach formalnych albo nieformalnych.

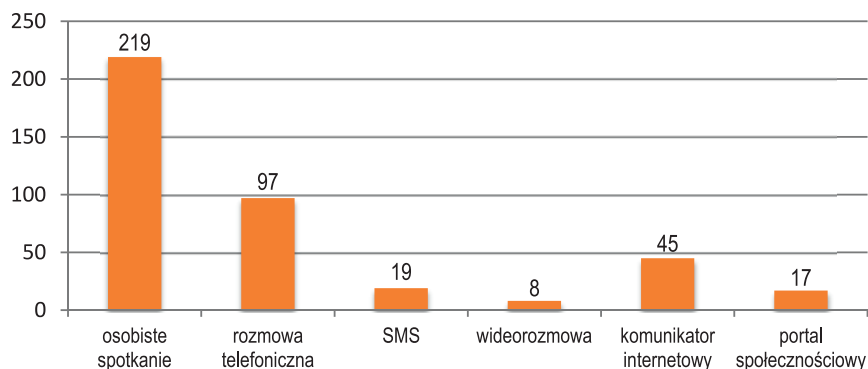
Zdecydowana większość osób badanych nie mieszkała w czasie badania z partnerem ( $n = 312$ ). Jedynie 93 osoby potwierdziły ten fakt. W odniesieniu do współzamieszkiwania z rodzeństwem okazało się, że nieco ponad 2/3 badanych ( $n = 273$ ) nadal mieszka w jednym miejscu wraz z bratem/siostrą.

Rodzeństwa badanych, z którymi relacja była analizowana w badaniu, to 199 kobiet i 206 mężczyzn w wieku od 18 do 36 lat ( $M = 25,2$ ,  $SD = 4,60$ ). Średnia wieku wybranych siostr i braci nie różniła się istotnie statystycznie (tabela 2).

Tabela 2  
Wiek wybranych rodzeństw w podziale na płeć

Płeć wybranych rodzeństw	<i>n</i>	<i>Min</i>	<i>Max</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Kobiety	199	18,00	36,00	25,14	4,61	-0,159	0,873
Mężczyźni	206	18,00	35,00	25,21	4,59		

120 osób to osoby najmłodsze z rodzeństwa, 84 osoby średnie, a 201 osoby najstarsze. 35,2% badanych mieszkało z wybranym rodzeństwem w czasie przeprowadzania badania. Analiza częstotliwości kontaktowania się badanych z wybranym rodzeństwem wskazała, że większość, tj. 169 osób, kontaktuje się z wybranym bratem albo siostrą codziennie, 109 osób 2–3 razy w tygodniu, 89 osób raz w tygodniu, a 38 osób raz w miesiącu bądź rzadziej. Jako formę kontaktu najczęściej wybierano osobiste spotkanie. Szczegóły przedstawia rysunek 8.



Rysunek 8. Najczęściej wybierane przez badanych formy kontaktu z wybranym rodzeństwem.  
Źródło: opracowanie własne.

### 3.4. Analizy statystyczne

W przedstawionych w niniejszej publikacji badaniach analizy statystyczne przeprowadzono z użyciem pakietu IBM SPSS Statistics 24<sup>1</sup> oraz dodatkowego makra statystycznego do pakietu SPSS PROCESS 2.16 autorstwa A. Hayesa. Wykorzystane metody zostały wytypowane z uwzględnieniem specyfiki sformułowanych pytań i postawionych hipotez badawczych. Podczas ich wyboru brano również pod uwagę charakterystykę zmiennych oraz badanej próby.

Zgodnie z założonym modelem badawczym do analiz włączono cztery grupy zmiennych, zarówno ilościowych, jak i jakościowych, tj.:

- zmienne socjodemograficzne: płeć badanego, płeć rodzeństwa, układ płci w parze, wiek, wykształcenie, miejsce zamieszkania, stan cywilny, ilość rodzeństwa, kolejność urodzenia, współzamieszkiwanie z partnerem, współzamieszkiwanie z rodzeństwem;
- zmienne dotyczące całego systemu rodzinnego: skale składowe *Ska-li Oceny Rodziny* (Niezwiązanie, Zrównoważona Spójność, Splątanie, Sztynność, Zrównoważona Elastyczność, Chaotyczność, Komunikacja Rodzinna i Zadowolenie z Życia Rodzinnego);
- zmienne dotyczące podsystemu rodziców: jakość relacji między rodzicami, postawy rodzicielskie matki (Nadmierna Ochrona, Odrzucenie, Emocjonalne Ciepło) i postawy rodzicielskie ojca (Nadmierna Ochrona, Odrzucenie, Emocjonalne Ciepło) mierzone kwestionariuszem s-EMBU – *Moje wspomnienia z dzieciństwa*;
- zmienne dotyczące podsystemu rodzeństwa: częstość kontaktów z rodzeństwem, skale *Kwestionariusza Ty i Twoje Rodzeństwo – Kiedyś* STQ-Then (Wzajemność, Krytycyzm, Wsparcie, Opieka, Naśladowanie) oraz zmienne dotyczące jakości relacji między rodzeństwem we wczesnej dorosłości, tj. skale *Kwestionariusza Ty i Twoje Rodzeństwo – Obecnie* STQ-Now (Wzajemność, Krytycyzm, Dominacja, Obojętność, Rywalizacja).

Do opisu badanej grupy oraz analizowanych zmiennych użyto m.in. częstości, klasycznych i pozycyjnych miar położenia (np. minimum *Min*, maksimum *Max*, średnia arytmetyczna *M*, mediana *Me*) i rozproszenia (odchylenie standardowe *SD*). Parametry te zostały oszacowane również w trakcie weryfikacji statystycznej hipotez i pytań badawczych, umożliwiając interpretację uzyskanych rezultatów.

Dalsze analizy posłużyły do zbadania współzależności między jakością relacji łączącej rodzeństwo a zmiennymi psychologicznymi i relacyjnymi odnoszącymi się do jednostki, do całego systemu rodzinnego, a także do poszczególnych podsystemów. By zweryfikować powyższe kwestie, wykorzystano współczynnik korelacji liniowej *r*-Pearsona, umożliwiający ocenę siły i kierunku zależności między badanymi zmiennymi. Zgodnie z jego założeniami wszystkie zmienne uwzględnione w analizach korelacyjnych miały charakter ilościowy.

---

1 Na licencji Uniwersytetu Łódzkiego.

Do weryfikacji sformułowanych pytań badawczych wykorzystano zarówno testy parametryczne, jak i nieparametryczne. Dla wszystkich analiz przyjęto poziom istotności  $p = 0,05$ . W odniesieniu do pytań dotyczących różnicowania jakości relacji z rodzeństwem przez zmienne socjodemograficzne posłużono się jednoczynnikową analizą wariancji ANOVA dla grup niezależnych, która umożliwiła porównanie średniej jakości relacji mierzonej na pięciu skalach STQ-Now, w grupach wyznaczonych przez poziom danej zmiennej socjodemograficznej. Zgodnie z wymaganiami ANOVA zmienna zależna była zmienną ilościową, niezależna zaś jakościową o co najmniej dwóch poziomach. W związku z dużą liczebnością badanej grupy zdecydowano się, by mimo braku spełniania założenia o normalności rozkładu skorzystać z Centralnego Twierdzenia Granicznego. Na jego podstawie oceniono, że gdy liczba badanych jest wystarczająco duża, to ANOVA jest względnie odporna na zaburzenia rozkładu średnich w porównywanych grupach. Gdy nie było spełnione założenie o jednorodności wariancji między grupami, używano testu Welcha albo testu Browna-Forsythea. Analiza porównań wielokrotnych została dodatkowo wykonana, by wykryć, które z porównywanych grup różnią się między sobą istotnie poziomem mierzonych zmiennych. W tym celu wykorzystywano test Bonferroniego zakładający równość wariancji w porównywanych grupach oraz test T3 Dunetta umożliwiający analizy, gdy założenie to nie zostało spełnione. Dodatkowo, aby sprawdzić istnienie interakcji między płcią a jakością relacji, wykonano dwuczynnikowe analizy wariancji.

Dalsze analizy posłużyły do zbadania współzależności między jakością relacji łączącej rodzeństwo a zmiennymi psychologicznymi i relacyjnymi odnoszącymi się do jednostki, do całego systemu rodzinnego, a także do poszczególnych podsystemów. By zweryfikować powyższe kwestie, wykorzystano współczynnik korelacji liniowej  $r$ -Pearsona, umożliwiający ocenę siły i kierunku zależności między badanymi zmiennymi. Zgodnie z jego założeniami wszystkie zmienne uwzględnione w analizach korelacyjnych miały charakter ilościowy.

Aby wskazać predyktory jakości relacji, wykorzystano hierarchiczną regresję liniową. Jest to metoda modelowania wielopoziomowego umożliwiająca wykrycie struktury powiązań między zmienną zależną a jej wyznacznikami (Bedyńska, Brzezicka, 2007). Jako że, zgodnie z literaturą, płeć jest czynnikiem, który silnie łączy się z jakością relacji między rodzeństwem (Barroso, 2011; Burbidge, Minnes, 2014; Riggio, 2000), zdecydowano się na sprawdzenie, czy wprowadzenie pozostałych predyktorów istotnie zwiększa procent wyjaśnianej wariancji zmiennej zależnej, tj. jakości relacji z rodzeństwem. Zmienne socjodemograficzne oraz relacyjne były wprowadzane w kolejnych blokach, zgodnie z założeniami teoretycznymi.

Typy relacji z rodzeństwem zostały wyróżnione za pomocą analizy skupień. Jest to metoda umożliwiająca zaklasyfikowanie osób badanych do danej grupy (skupienia) z uwagi m.in. na ich podobieństwo do innych osób pod względem zadanых charakterystyk (Marek, 1989). Z uwagi na fakt, że dotychczasowe badania wskazują, że w przypadku typologii rodzeństw i typologii relacji z rodzeństwem zwykle wyłania się 3 albo 5 typów, w niniejszym badaniu posłużono się analizą skupień metodą  $k$ -średnich. Metoda ta pozwala grupować badanych w grupy możliwie najbardziej różne od siebie, przy jednoczesnym wskazaniu przez badacza określonej liczby grup, którą chce on uzyskać.





# Rozdział 4. Czynniki socjodemograficzne a jakość relacji między rodzeństwem

W pierwszej kolejności sprawdzono, czy zmienne socjodemograficzne, tj.: płeć, stan cywilny, współzamieszkiwanie z partnerem, miejsce zamieszkania, liczba posiadanego rodzeństwa, kolejność urodzenia, układ płci w parze oraz współzamieszkiwanie z rodzeństwem różnicują jakość relacji między rodzeństwem w badanym okresie życia. Ankieta demograficzna oraz kwestionariusz STQ-Now dostarczyły danych niezbędnych do analiz.

## 4.1. Płeć a jakość relacji między rodzeństwem

Ze względu na różnice między funkcjonowaniem kobiet i mężczyzn w sferze psychologicznej wskazuje się także jako czynnik różnicujący jakość więzi między rodzeństwem płeć. Wyniki porównań jakości relacji między rodzeństwem wśród badanych kobiet i mężczyzn oraz wśród osób posiadających brata i siostrę prezentuje tabela 3.

Tabela 3  
Średni poziom jakości relacji między rodzeństwem w zależności od płci badanych oraz płci ich rodzeństwa

STQ-Now	Badani				Posiadane rodzeństwo			
	Kobieta (n = 282)		Mężczyzna (n = 123)		Siostra (n = 199)		Brat (n = 206)	
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD
Wzajemność	48,13	8,879	43,96	9,744	48,64	9,157	45,15	9,209
Krytycyzm	13,67	4,763	14,19	5,611	13,69	4,948	13,95	5,125
Dominacja	14,45	4,836	14,98	5,303	14,60	4,729	14,62	5,226
Obojętność	28,37	8,600	31,90	9,668	28,30	8,749	30,54	9,263
Rywalizacja	13,63	5,690	15,28	6,032	13,87	5,619	14,39	6,409

Tabela 4

Wyniki dwuczynnikowej analizy wariancji między płcią badanego i płcią jego rodzeństwa a jakością relacji między nimi

STQ-Now	ANOVA					
	Płeć badanego		Płeć rodzeństwa		Płeć badanego x Płeć rodzeństwa	
	<i>F</i>	<i>p</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Wzajemność	18,074	<b>0,001**</b>	16,162	<b>0,001**</b>	1,250	0,264
Krytycyzm	0,846 <sup>a</sup>	0,358	1,250	0,264	2,719	0,100
Dominacja	0,837	0,361	1,356	0,245	8,340	<b>0,004**</b>
Obojętność	13,326	<b>0,001**</b>	7,187	<b>0,008**</b>	0,843	0,359
Rywalizacja	6,204 <sup>a</sup>	<b>0,013*</b>	4,359	<b>0,037*</b>	10,756	<b>0,026*</b>

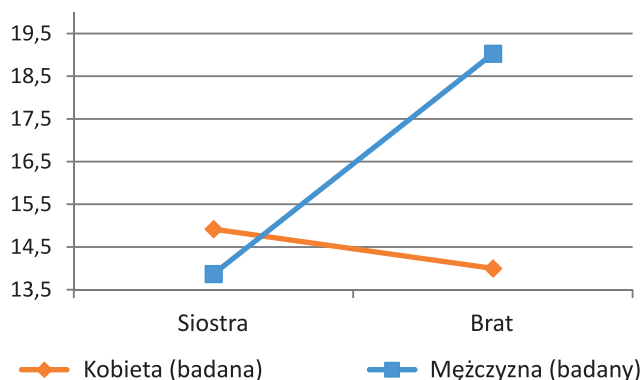
<sup>a</sup> rozkład *F* asymptotyczny (test Browna-Forsythe); \**p* < 0,05; \*\**p* < 0,01.

Dwuczynnikowa analiza wariancji (tabela 4) wykazała istnienie różnic między kobietami a mężczyznami w jakości ich relacji z bratem/siostrą na skalach Wzajemności  $F(1,403) = 18,074$ ,  $p = 0,001$ ,  $\eta^2 = 0,043$ , Obojętności  $F(1,403) = 13,326$ ,  $p = 0,001$ ,  $\eta^2 = 0,032$  oraz Rywalizacji  $F(1,403) = 6,204$ ,  $p = 0,013$ ,  $\eta^2 = 0,015$ . Na podstawie średnich zamieszczonych w tabeli 3 można uznać, że kobiety ( $M = 48,23$ ) uzyskały istotnie wyższe wyniki niż mężczyźni ( $M = 43,96$ ) na skali Wzajemność. Mężczyźni natomiast wyżej szacowali poziom Obojętności ( $M = 31,90$ ) i Rywalizacji ( $M = 15,28$ ) w relacji z bratem/siostrą w porównaniu do kobiet (odpowiedni  $M = 28,37$  oraz  $M = 13,63$ ). Nie stwierdzono zróżnicowania międzypłciowego w zakresie Krytycyzmu ( $p = 0,371$ ) i Dominacji ( $p = 0,333$ ).

Płeć rodzeństwa badanych różnicowała poziom jakości w zakresie tych samych zmiennych co płeć badanego, tj. Wzajemności  $F(1,401) = 16,162$ ,  $p = 0,001$ ,  $\eta^2 = 0,039$ , Obojętności  $F(1,401) = 7,187$ ,  $p = 0,008$ ,  $\eta^2 = 0,018$  oraz Rywalizacji  $F(1,401) = 4,359$ ,  $p = 0,037$ ,  $\eta^2 = 0,011$ . Osoby posiadające siostry oceniały swoją relację z rodzeństwem jako bardziej Wzajemną ( $M = 48,64$ ) oraz o mniejszym poziomie Obojętności ( $M = 28,30$ ) oraz Rywalizacji ( $M = 13,87$ ) w porównaniu do badanych posiadających brata (odpowiednio dla Wzajemności  $M = 45,15$ , Obojętności  $M = 30,54$  i Rywalizacji  $M = 14,39$ ).

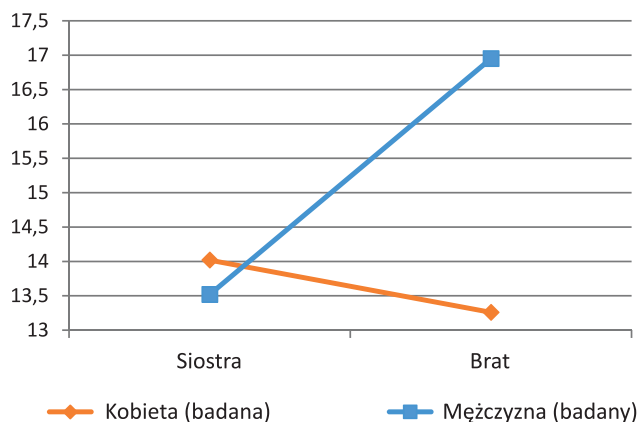
Ujawniono również istnienie istotnej statystycznie interakcji między płcią badanego a płcią jego rodzeństwa w odniesieniu do dwóch zmiennych, tj. Dominacji  $F(1,401) = 8,340$ ,  $p = 0,004$ ,  $\eta^2 = 0,020$  oraz Rywalizacji  $F(1,401) = 10,756$ ,  $p = 0,001$ ,  $\eta^2 = 0,026$  (tabela 4).

Zarówno w odniesieniu do Dominacji, jak i Rywalizacji okazało się, że charakter relacji między płcią badanego a jakością relacji z rodzeństwem jest zróżnicowany ze względu na płeć rodzeństwa. Posiadanie brata w porównaniu z posiadaniem sióstr wiązało się z wyższym poziomem Dominacji i Rywalizacji w przypadku badanych mężczyzn, a niższym w przypadku kobiet.



Rysunek 9. Poziom Dominacji w zależności od płci badanego i płci rodzeństwa.

Źródło: opracowanie własne.



Rysunek 10. Poziom Rywalizacji w zależności od płci badanego i płci rodzeństwa.

Źródło: opracowanie własne.

Układ płci w parze rodzeństwa został określony na podstawie informacji otrzymanych od osób badanych. Dane te posłużyły do wyróżnienia czterech grup: kobieta (badana) – kobieta (siostra), kobieta (badana) – mężczyzna (brat), mężczyzna (badany) – kobieta (siostra) oraz mężczyzna (badany) – mężczyzna (brat).

Uzyskane rezultaty (tabela 5) wskazują, że układ płci w parze rodzeństwa istotnie różnicuje jakość relacji w czterech mierzonych aspektach jakości relacji Wzajemności  $F(1,403) = 11,619$ ,  $p = 0,001$ ,  $\eta^2 = 0,080$ , Rywalizacji  $F(1,403) = 6,031$ ,  $p = 0,001$ ,  $\eta^2 = 0,043$ , Dominacji  $F(1,403) = 3,098$ ,  $p = 0,027$ ,  $\eta^2 = 0,023$  oraz Obojętności  $F(1,403) = 6,924$ ,  $p = 0,001$ ,  $\eta^2 = 0,049$ . Testy post hoc<sup>1</sup> wykazały, że

1 W przypadku Wzajemności, Dominacji i Obojętności wykorzystywano test Bonferroniego zakładający równość wariancji w porównywanych grupach, natomiast w Rywalizacji test T3 Dunnetta.

badani mężczyźni posiadający braci uzyskiwali istotnie niższe rezultaty w zakresie Wzajemności ( $M = 41,52$ ) i istotnie wyższe wskaźniki Rywalizacji ( $M = 16,95$ ) niż pozostałe porównywane grupy. Ponadto wykazano, że charakteryzował ich również wyższy poziom Dominacji ( $M = 19,03$ ) niż w przypadku badanych kobiet posiadających braci ( $M = 14,00$ ) oraz wyższy poziom Obojętności ( $M = 33,59$ ) niż kobiet posiadających zarówno braci ( $M = 29,20$ ), jak i siostry ( $M = 27,51$ ).

Tabela 5

Wyniki badania jakości relacji między rodzeństwem w grupach zróżnicowanych pod względem układu płci w parze rodzeństwa

STQ-Now	Kobieta – Kobieta ( $n = 169$ )		Kobieta – Mężczyzna ( $n = 177$ )		Mężczyzna – Kobieta ( $n = 76$ )		Mężczyzna – Mężczyzna ( $n = 78$ )		ANOVA	
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Wzajemność	49,56	9,057	46,74	8,505	46,52	9,109	41,52	9,775	11,619	<b>0,001**</b>
Krytycyzm	13,81	4,809	13,52	4,730	13,42	5,290	14,92	5,848	1,196 <sup>a</sup>	0,312
Dominacja	14,92	4,678	14,00	4,959	13,87	4,803	19,03	5,573	3,098	<b>0,027*</b>
Obojętność	27,51	8,428	29,20	8,7137	30,13	9,266	33,59	9,813	6,924	<b>0,001**</b>
Rywalizacja	14,02	5,641	13,26	5,732	13,52	5,598	16,95	7,138	6,031 <sup>a</sup>	<b>0,001**</b>

<sup>a</sup> rozkład *F* asymptotyczny (test Browna-Forsythe); \* $p < 0,05$ ; \*\* $p < 0,01$ .

## 4.2. Stan cywilny a jakość relacji między rodzeństwem

W tabeli 6 przedstawiono wyniki porównania jakości relacji między rodzeństwem w trzech grupach zróżnicowanych pod względem stanu cywilnego: osób wolnych, osób pozostających w związku nieformalnym oraz osób zamężnych/żonatych.

Tabela 6

Analiza wariancji porównująca jakość relacji między rodzeństwem w grupach o różnym stanie cywilnym

STQ-Now	Wolny ( $n = 206$ )		W związku nieformalnym ( $n = 153$ )		W związku formalnym ( $n = 46$ )		ANOVA	
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Wzajemność	46,51	9,270	46,62	9,653	49,26	8,362	1,722	0,180
Krytycyzm	14,25	5,007	13,60	4,817	12,67	5,708	2,091	0,125
Dominacja	14,78	4,933	14,67	4,916	13,70	5,415	0,900	0,408
Obojętność	29,73	9,466	29,41	8,606	28,26	8,878	0,496	0,609
Rywalizacja	14,26	5,930	14,37	6,159	12,78	6,018	1,316	0,269

Przeprowadzone analizy wskazały na brak zróżnicowania jakości relacji w zakresie Wzajemności ( $p = 0,180$ ), Krytycyzmu ( $p = 0,125$ ), Dominacji ( $p = 0,408$ ), Obojętności ( $p = 0,609$ ) oraz Rywalizacji ( $p = 0,269$ ) pomiędzy grupami o różnym stanie cywilnym. W przypadku wszystkich analizowanych zmiennych prawdopodobieństwo było wyższe niż przyjmowany poziom istotności  $\alpha = 0,05$ , co nie pozwoliło na odrzucenie hipotezy zerowej o równości średnich w zakresie porównywanych zmiennych. Oznacza to, że nie ma różnic w analizowanych wymiarach jakości relacji z rodzeństwem w grupach o zróżnicowanym stanie cywilnym.

### 4.3. Miejsce zamieszkania a jakość relacji między rodzeństwem

W kolejnym kroku sprawdzono, czy miejsce zamieszkania badanych różniuje jakość więzi z bratem/siostrą. Miejsce zamieszkania określano przez badanych jako: wieś; miasto do 10 000 mieszkańców, miasto od 10 000 do 100 000 mieszkańców oraz miasto powyżej 100 000 mieszkańców.

Tabela 7

*Analiza wariancji porównująca jakość relacji między rodzeństwem w grupach o różnym miejscu zamieszkania*

STQ-Now	Wieś ( $n = 103$ )		Miasto do 10 tys.os. ( $n = 31$ )		Miasto od 10 tys. do 100 tys. os. ( $n = 104$ )		Miasto od 100 tys. os. ( $n = 167$ )		ANOVA	
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Wzajemność	47,018	8,422	46,13	8,298	48,00	9,679	46,10	9,823	0,994	0,395
Krytycyzm	13,80	4,737	14,97	5,468	13,63	5,128	13,75	5,089	0,594	0,619
Dominacja	14,59	5,305	15,58	4,945	13,63	4,597	14,54	5,038	0,433	0,729
Obojętność	28,32	8,438	31,19	7,773	28,67	9,727	30,29	9,1943	1,650	0,177
Rywalizacja	14,03	6,130	14,81	5,947	13,95	5,614	14,19	6,276	0,173	0,914

Porównanie czterech grup zróżnicowanych pod względem miejsca zamieszkania wskazało, że nie jest ono czynnikiem różnicującym poziom jakości więzi łączącej rodzeństwo, mierzonych na skali: Wzajemności ( $p = 0,395$ ), Krytycyzmu ( $p = 0,619$ ), Dominacji ( $p = 0,729$ ), Obojętności ( $p = 0,177$ ) i Rywalizacji ( $p = 0,914$ ).

#### 4.4. Współzamieszkiwanie z partnerem a jakość relacji między rodzeństwem

Okres wczesnej dorosłości to czas nawiązywania pierwszych, głębokich relacji z partnerem oraz zakładania rodziny. Mając to na uwadze, sprawdzono, czy istnieje różnica w zakresie jakości więzi z rodzeństwem w grupach osób współzamieszkujących i niewspółzamieszkujących z partnerem.

Tabela 8

*Analiza wariancji porównująca jakość relacji między rodzeństwem w grupach osób współzamieszkujących i niewspółzamieszkujących z partnerem*

STQ-Now	Nie współzamieszkuje z partnerem ( $n = 312$ )		Współzamieszkuje z partnerem ( $n = 93$ )		ANOVA	
	$M$	$SD$	$M$	$SD$	$F$	$p$
Wzajemność	46,59	9,3548	47,75	9,278	1,093	0,296
Krytycyzm	14,17	4,972	12,68	5,100	6,353	<b>0,012*</b>
Dominacja	14,92	5,957	13,58	5,950	5,232	<b>0,023*</b>
Obojętność	29,57	9,249	29,00	8,489	0,286	0,593
Rywalizacja	14,35	6,056	13,40	5,923	1,798	0,181

\*  $p < 0,05$ .

Analiza wariancji wskazała, że współzamieszkiwanie z partnerem nie różniuje poziomu Wzajemności ( $p = 0,296$ ), Obojętności ( $p = 0,593$ ) oraz Rywalizacji ( $p = 0,181$ ). Wykryto natomiast różnice w zakresie Krytycyzmu  $F(1,403) = 6,353$ ,  $p = 0,012$ ,  $\eta^2 = 0,016$  oraz Dominacji  $F(1,403) = 5,232$ ,  $p = 0,023$ ,  $\eta^2 = 0,013$ . Osoby wspólnie mieszkające z partnerem/partnerką cechuje niższy poziom Krytycyzmu ( $M = 14,17$ ) oraz niższy poziom Dominacji ( $M = 14,92$ ) w relacji z rodzeństwem niż u osób, które nie mieszkają z partnerem (odpowiednio Krytycyzm  $M = 12,68$  oraz Dominacja  $M = 13,58$ ).

#### 4.5. Współzamieszkiwanie z rodzeństwem a jakość relacji między rodzeństwem

Ankieta socjodemograficzna posłużyła do zebrania informacji na temat faktu wspólnego mieszkania z bratem/siostrą. Następnie zweryfikowano, czy współzamieszkiwanie z rodzeństwem różnicuje jakość relacji z nim.



Tabela 9

*Analiza wariancji porównująca jakość relacji między rodzeństwem w grupach osób współzamieszkujących i niewspółzamieszkujących z rodzeństwem*

STQ-Now	Nie współzamieszkuje z rodzeństwem ( <i>n</i> = 273)		Współzamieszkuje z rodzeństwem ( <i>n</i> = 132)		ANOVA	
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Wzajemność	47,19	9,448	46,20	9,105	1,000	0,318
Krytycyzm	13,16	5,039	15,19	4,760	14,885	<b>0,001**</b>
Dominacja	14,20	4,860	15,47	5,138	5,870	<b>0,016*</b>
Obojętność	29,80	9,287	28,70	8,600	1,321	0,251
Rywalizacja	13,916	6,067	14,58	5,955	1,090	0,297

\*  $p < 0,05$ ; \*\*  $p < 0,01$ .

Analiza wyników pozwoliła na wykrycie, że fakt współzamieszkiwania jest czynnikiem różnicującym jakość więzi tylko w przypadku dwóch zmiennych. Uzyskane rezultaty wskazują na istnienie różnic między osobami mieszkającymi i niemieszkającymi z rodzeństwem w poziomie Krytycyzmu  $F(1,403) = 14,885$ ,  $p = 0,001$ ,  $\eta^2 = 0,036$  oraz Dominacji  $F(1,403) = 5,870$ ,  $p = 0,016$ ,  $\eta^2 = 0,014$ . Osoby, które mieszkają wspólnie z bratem/siostrą charakteryzował wyższy poziom Krytycyzmu ( $M = 15,19$ ) w przeciwieństwie do osób niewspółzamieszkujących ( $M = 13,16$ ). Dodatkowo wykazano także u nich wyższy poziom Dominacji ( $M = 15,47$ ) niż u przedstawicieli drugiej grupy ( $M = 14,20$ ). Nie ujawniono różnic między porównywanymi grupami w zakresie Wzajemności ( $p = 0,318$ ), Obojętności ( $p = 0,251$ ) oraz Rywalizacji ( $p = 0,297$ ).

## 4.6. Liczba posiadanego rodzeństwa a jakość relacji między rodzeństwem

Ilość rodzeństwa to czynnik, który jest ukazywany przez badaczy jako istotny z perspektywy jakości relacji łączącej braci i siostry (Bobbitt-Zeher i in., 2016; White, 2001). W rodzinach wielodzietnych występuje inny podział zasobów, ale jednocześnie więcej jest możliwych źródeł wsparcia. Wyniki analiz dotyczących jakości relacji między rodzeństwem przedstawia tabela 10.

Tabela 10

*Analiza wariancji porównująca jakość relacji między rodzeństwem w grupach o różnej ilości rodzeństwa*

STQ-Now	Jedno ( <i>n</i> = 270)		Dwoje ( <i>n</i> = 100)		Troje i więcej ( <i>n</i> = 29)		ANOVA	
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Wzajemność	46,59	9,359	48,22	9,017	44,83	9,934	1,874	0,155
Krytycyzm	13,94	5,283	13,62	4,383	13,45	4,822	0,264 <sup>a</sup>	0,768
Dominacja	14,78	4,975	14,29	5,106	14,17	4,691	0,469	0,626
Obojętność	29,59	9,084	28,93	9,399	29,76	7,981	0,215	0,807
Rywalizacja	14,36	6,161	13,37	5,699	14,62	5,876	1,089	0,338

<sup>a</sup> rozkład *F* asymptotyczny (test Browna-Forsythe).

Uzyskane rezultaty nie potwierdziły, że liczba posiadanego rodzeństwa różnicuje jakość więzi między rodzeństwem. Dotyczyło to wszystkich analizowanych obszarów badanych kwestionariuszem STQ-Now – prawdopodobieństwo *p* przekraczało przyjęty poziom istotności  $\alpha = 0,05$  i wynosiło 0,155 dla skali Wzajemności, 0,768 dla Krytycyzmu, 0,626 dla Dominacji, 0,807 dla Obojętności oraz 0,338 dla Rywalizacji.

## 4.7. Kolejność urodzenia a jakość relacji między rodzeństwem

W niniejszym badaniu podjęto również próbę weryfikacji, czy kolejność urodzenia, tj. fakt bycia najmłodszym, średnim bądź najstarszym, różnicuje jakość relacji z rodzeństwem.

Tabela 11

*Analiza wariancji porównująca jakość relacji między rodzeństwem w grupach osób najmłodszych, średnich i najstarszych*

STQ-Now	Najmłodsze ( <i>n</i> = 230)		Średnie ( <i>n</i> = 36)		Najstarsze ( <i>n</i> = 139)		ANOVA	
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Wzajemność	46,92	9,459	45,00	8,665	47,12	9,372	0,807	0,447
Krytycyzm	13,96	9,037	14,22	4,530	13,68	5,121	0,262	0,770
Dominacja	14,91	4,867	14,86	5,150	14,39	5,034	0,524	0,592
Obojętność	29,32	8,559	31,64	8,656	29,17	9,423	1,170	0,311
Rywalizacja	13,88	5,939	13,89	5,263	14,32	6,214	0,259	0,772

Mimo wcześniejszych badań wskazujących na zróżnicowanie jakości więzi między osobami najmłodszymi, średnimi i najstarszymi niniejsze badanie nie potwierdziło, że kolejność urodzenia różnicuje jakość relacji między rodzeństwem w odniesieniu do analizowanych zmiennych, tj. Wzajemności ( $p = 0,447$ ), Krytycyzmu ( $p = 0,770$ ), Dominacji ( $p = 0,592$ ), Obojętności ( $p = 0,331$ ) ani Rywalizacji ( $p = 0,772$ ).

## 4.8. Podsumowanie

Dotychczasowe analizy teoretyczne i empiryczne (Bobbitt-Zeher i in., 2016; Eriksen Gerstel, 2002; Greif Woolley, 2016; Kothari i in., 2014; Minnett i in., 1983; Stocker i in., 1997; Corinna Jenkins Tucker i in., 2013; Van Volkom Beaudoin, 2016) potwierdzają związek zmiennych socjodemograficznych z funkcjonowaniem rodzeństw na różnych etapach życia. Jednym z celów opisywanego badania było poszukiwanie odpowiedzi na pytanie, czy zmienne te różnicują jakość relacji między rodzeństwem we wczesnej dorosłości. Analiza rezultatów wykazała, że poziom Wzajemności, Krytycyzmu, Dominacji, Obojętności i Rywalizacji w relacji osób badanych z braćmi/siostrami jest związany z niektórymi z badanych aspektów. Dotyczyło to takich zmiennych, jak: płeć badanego i płeć rodzeństwa, współzamieszkiwanie z rodzeństwem oraz współzamieszkiwanie z partnerem. Jednocześnie nie ujawniono różnic w zakresie analizowanej jakości więzi łączącej badanych z rodzeństwem w odniesieniu do miejsca zamieszkania, liczby rodzeństwa oraz kolejności ich urodzenia.



## **Rozdział 5. Czynniki psychologiczne i relacyjne a jakość relacji między rodzeństwem**

Drugim z analizowanych obszarów były czynniki psychologiczne i relacyjne, które mogą mieć znaczenie dla funkcjonowania rodzeństw. W niniejszym rozdziale opisane zostaną zależności między jakością relacji z bratem/siostrą a takimi zmiennymi, jak: jakość więzi między rodzicami, jakość relacji z rodzeństwem w dzieciństwie, spostrzegane postawy rodzicielskie matek i ojców, funkcjonowanie systemu rodzinnego, w tym jego spójność i elastyczność, komunikacja w rodzinie oraz zadowolenie z życia rodzinnego.

### **5.1. Psychospołeczne aspekty funkcjonowania rodzeństw a jakość relacji między nimi**

#### **5.1.1. Częstotliwość kontaktu z rodzeństwem a jakość relacji między rodzeństwem**

Częstotliwość kontaktów z braćmi/siostrami w okresie wczesnej dorosłości zmienia się w efekcie realizacji przez młodych ludzi kolejnych zadań rozwojowych, wymagających m.in. wyprowadzenia się w domu rodzinnego. Jednakże zdaje się ona być również ściśle związana z jakością więzi łączącej rodzeństwo. Aby to sprawdzić, przeprowadzono analizę wariancji, której wyniki przedstawia tabela 12.

Wykazano, że częstotliwość kontaktów jest czynnikiem istotnie różnicującym jakość relacji w zakresie dwóch zmiennych, tj. Wzajemności  $F(3,401) = 11,846$ ,  $p = 0,001$ ,  $\eta^2 = 0,081$  i Obojętności  $F(3,401) = 24,476$ ,  $p = 0,001$ ,  $\eta^2 = 0,155$ . Testy porównań wielokrotnych<sup>1</sup> ujawniły, że osoby kontaktujące się z rodzeństwem raz w miesiącu lub rzadziej uzyskiwały istotnie niższy wskaźnik Wzajemności ( $M = 39,55$ ) w relacji niż osoby z pozostałych porównywanych grup. Dodatkowo osoby utrzymujące codzienny kontakt z rodzeństwem uzyskiwały wyższe rezultaty w zakresie tej zmiennej ( $M = 48,82$ ) niż osoby, które kontaktowały się z braćmi/siostrami raz na tydzień ( $M = 45,55$ ). W przypadku Obojętności najwyższe wyniki

---

1 Wykorzystywano test Bonferroniego zakładający równość wariancji w porównywanych grupach.

ze wszystkich porównywanych grup uzyskały osoby o najmniejszej częstotliwości kontaktów, tj. raz na miesiąc lub rzadziej ( $M = 39,18$ ). Ponadto osoby codziennie kontaktujące się z rodzeństwem cechował istotnie niższy poziom Obojętności ( $M = 26,82$ ) niż osoby kontaktujące się braćmi/siostrami raz na tydzień ( $M = 31,28$ ). Równocześnie nie ujawniono różnic pomiędzy porównywanymi grupami w poziomie Krytycyzmu ( $p = 0,289$ ), Dominacji ( $p = 0,461$ ) oraz Rywalizacji ( $p = 0,997$ ).

Tabela 12

*Analiza wariancji porównująca jakość relacji między rodzeństwem w grupach zróżnicowanych pod względem częstotliwości kontaktu z rodzeństwem*

STQ-Now	Codzienne ( $n = 169$ )		2–3 razy w tygodniu ( $n = 109$ )		Raz w tygodniu ( $n = 89$ )		Raz w mie- siącu lub rzadziej ( $n = 38$ )		ANOVA	
	$M$	$SD$	$M$	$SD$	$M$	$SD$	$M$	$SD$	$F$	$p$
Wzajemność	48,82	9,425	47,46	8,562	45,55	8,689	39,55	8,816	11,846	0,001**
Krytycyzm	14,35	4,817	13,66	5,297	13,42	4,871	12,92	5,518	1,256	0,289
Dominacja	15,06	4,867	14,45	4,995	14,09	5,239	14,32	4,855	0,862	0,461
Obojętność	26,82	8,017	28,61	8,550	31,28	8,714	39,18	8,596	24,476	0,001**
Rywalizacja	14,10	6,059	14,22	6,033	14,16	5,977	13,97	6,271	0,018	0,997

\*\* $p < 0,01$ .

### 5.1.2. Jakość relacji z rodzeństwem w przeszłości a jakość relacji między rodzeństwem w okresie wczesnej dorosłości

Relacja z rodzeństwem zmienia się wraz z wkraczaniem człowieka w kolejne etapy rozwoju. Wskazuje się jednak, że funkcjonowanie braci i sióstr w dzieciństwie ma związek z ich późniejszą relacją w dorosłym życiu. Analiza średnich ukazała, że badani uzyskali następujące rezultaty, szacując jakość relacji ze swoim rodzeństwem w przeszłości: Wzajemność  $M = 46,87$ ,  $SD = 9,686$ , Krytycyzm  $M = 31,74$ ,  $SD = 9,486$ , Wsparcie  $M = 28,20$ ,  $SD = 6,376$ , Opieka  $M = 33,04$ ,  $SD = 8,850$  i Naśladowanie  $M = 29,82$ ,  $SD = 5,542$ .

Rezultaty zamieszczone w tabeli 13 potwierdziły istnienie statystycznie istotnych zależności między jakością relacji w okresie dzieciństwa i dorosłości. Wykazano pozytywną korelację między aktualnym poziomem Wzajemności a poziomem Wzajemności ( $r = 0,276$ ,  $p < 0,001$ ), Wsparcia ( $r = 0,513$ ,  $p < 0,001$ ), Opieki ( $r = 0,433$ ,  $p < 0,001$ ) i Naśladowania ( $r = 0,492$ ,  $p < 0,001$ ) w dzieciństwie oraz negatywną między aktualnym poziomem Wzajemności a poziomem Krytycyzmu

( $r = -0,135$ ,  $p = 0,006$ ) we wczesnych latach życia. Aktualny wysoki poziom Krytycyzmu współwystępował z niskim poziomem Wzajemności ( $r = -0,233$ ,  $p < 0,001$ ) i Wsparcia ( $r = -0,138$ ,  $p = 0,005$ ) oraz wysokim poziomem Krytycyzmu w dzieciństwie ( $r = 0,578$ ,  $p < 0,001$ ). Wysoki poziom Krytycyzmu w aktualnej relacji z bratem/siostrą łączył się z wysokim poziomem Krytycyzmu w dzieciństwie oraz niskim poziomem Wzajemności i Wsparcia w przeszłości. Wysoki poziom Dominacji w dorosłości wiązał się z niskim poziomem Wzajemności ( $r = -0,176$ ,  $p < 0,001$ ) oraz wysokim Krytycyzmu ( $r = 0,541$ ,  $p < 0,001$ ), Opieki ( $r = 0,136$ ,  $p = 0,006$ ) i Naśladowania ( $r = 0,119$ ,  $p = 0,016$ ). W przypadku aktualnego poziomu Obojętności ujawniła się dodatnia korelacja z poziomem Krytycyzmu w dzieciństwie ( $r = 0,414$ ,  $p < 0,001$ ), a także negatywna z poziomem Wzajemności ( $r = -0,453$ ,  $p < 0,001$ ), Wsparcia ( $r = -0,397$ ,  $p < 0,001$ ), Opieki ( $r = -0,171$ ,  $p = 0,001$ ) i Naśladowania ( $r = -0,299$ ,  $p < 0,001$ ) z wczesnych lat życia. Ostatnia z analizowanych zmiennych, tj. poziom Rywalizacji, w okresie wczesnej dorosłości łączyła się pozytywnie z poziomem Krytycyzmu ( $r = 0,532$ ,  $p < 0,001$ ) i negatywnie z poziomem Wzajemności w dzieciństwie ( $r = -0,159$ ,  $p = 0,001$ ). Wskazuje to, że wysoki jej poziom wiązał się z wysokim poziomem Krytycyzmu i niskim Wzajemności w okresie dzieciństwa.

Tabela 13

*Współczynniki korelacji r-Pearsona między jakością relacji z rodzeństwem w dzieciństwie a jakością relacji między rodzeństwem we wczesnej dorosłości*

STQ-Now	STQ-Then (N = 405)				
	Wzajemność	Krytycyzm	Wsparcie	Opieka	Naśladowanie
Wzajemność	<b>0,276**</b> ( $p < 0,001$ )	<b>-0,135**</b> ( $p = 0,005$ )	<b>0,513**</b> ( $p < 0,001$ )	<b>0,433**</b> ( $p < 0,001$ )	<b>0,492**</b> ( $p < 0,001$ )
Krytycyzm	<b>-0,233**</b> ( $p < 0,001$ )	<b>0,578**</b> ( $p < 0,001$ )	<b>-0,138**</b> ( $p = 0,005$ )	0,065 ( $p = 0,165$ )	0,039 ( $p = 0,431$ )
Dominacja	<b>-0,176**</b> ( $p < 0,001$ )	<b>0,541**</b> ( $p < 0,001$ )	-0,049 ( $p = 0,324$ )	<b>0,136**</b> ( $p < 0,001$ )	<b>0,119*</b> ( $p = 0,016$ )
Obojętność	<b>-0,453**</b> ( $p < 0,001$ )	<b>0,414**</b> ( $p < 0,001$ )	<b>-0,397**</b> ( $p < 0,001$ )	<b>-0,171**</b> ( $p = 0,001$ )	<b>-0,299**</b> ( $p < 0,001$ )
Rywalizacja	<b>-0,159**</b> ( $p = 0,001$ )	<b>0,532**</b> ( $p < 0,001$ )	-0,037 ( $p = 0,462$ )	0,072 ( $p = 0,148$ )	0,091 ( $p = 0,069$ )

\* $p < 0,05$ ; \*\* $p < 0,01$ .



## 5.2. Jakość relacji między rodzeństwem a funkcjonowanie ich rodziców

### 5.2.1. Jakość więzi między rodzicami a jakość relacji między rodzeństwem w okresie wczesnej dorosłości

Jakość relacji między rodzicami oceniana była przez badanych na skali od 1 do 10, gdzie 1 oznaczało związek bardzo nieudany, a 10 bardzo udany. Średnia jakość relacji wyniosła 7,47 ( $SD = 2,318$ ). Jako nieudaną (od 1 do 3) relację swoich rodziców oceniło 7,7% badanych, średnio udaną (od 4 do 7) 33,3% badanych, a jako udaną (od 8 do 10) 59%. Rezultaty analizy zależności między jakością więzi między rodzicami a jakością relacji między rodzeństwem we wczesnej dorosłości ilustruje tabela 14.

Tabela 14

*Współczynniki korelacji  $r$ -Pearsona między jakością relacji między rodzicami a jakością relacji między rodzeństwem*

STQ-Now	Jakość relacji między rodzicami ( $N = 405$ )
Wzajemność	0,069 ( $p = 0,169$ )
Krytycyzm	-0,041 ( $p = 0,407$ )
Dominacja	-0,034 ( $p = 0,492$ )
Obojętność	<b>-0,129**</b> ( $p = 0,010$ )
Rywalizacja	-0,077 ( $p = 0,120$ )

\*\*  $p < 0,01$ .

Na podstawie uzyskanych wyników można stwierdzić brak istotnej statystycznie zależności między jakością relacji łączącej rodziców a jakością relacji między rodzeństwem we wczesnej dorosłości w zakresie Wzajemności ( $r = 0,069$ ,  $p = 0,165$ ), Krytycyzmu ( $r = -0,041$ ,  $p = 0,407$ ), Dominacji ( $r = -0,034$ ,  $p = 0,495$ ) oraz Rywalizacji ( $r = -0,077$ ,  $p = 0,120$ ). Istotną negatywną korelację potwierdzono jedynie dla zmiennej Obojętność ( $r = -0,129$ ,  $p = 0,010$ ), co oznaczało, że wraz ze wzrostem jakości relacji między matką a ojcem maleje poziom Obojętności w rodzeństwie.

### 5.2.2. Percepcja postaw rodzicielskich matki a jakość relacji między rodzeństwem w okresie wczesnej dorosłości

Relacje między rodzicami a dziećmi silnie modyfikują funkcjonowanie człowieka. Postawy rodzicielskie matek zdają się mieć szczególne znaczenie w procesie rozwoju młodych ludzi, w tym także podczas budowania relacji z rodzeństwem. Biorąc to pod uwagę, postanowiono zweryfikować związek postaw rodzicielskich matek z jakością relacji między rodzeństwem w okresie wczesnej dorosłości. Analizowano trzy postawy rodzicielskie i uzyskano następujące średnie rezultaty: Emocjonalne Ciepło:  $M = 10,35$ ,  $SD = 3,145$ , Odrzucenie:  $M = 18,61$ ,  $SD = 3,766$  oraz Nadmierna Ochrona:  $M = 18,66$ ,  $SD = 4,392$ . W dalszej kolejności sprawdzono, czy postawy rodzicielskie matek są związane z jakością relacji między rodzeństwem w okresie wczesnej dorosłości. Wyniki ilustruje tabela 15.

Tabela 15

*Współczynniki korelacji r-Pearsona między percypowanymi przez badanych postawami rodzicielskimi ich matek a jakością relacji między rodzeństwem w okresie wczesnej dorosłości*

STQ-Now	Postawy rodzicielskie matki ( $N = 405$ )		
	Emocjonalne Ciepło	Odrzucenie	Nadmierna Ochrona
Wzajemność	<b>0,236**</b> ( $p < 0,001$ )	-0,074 ( $p = 0,135$ )	0,067 ( $p = 0,178$ )
Krytycyzm	<b>-0,112*</b> ( $p = 0,024$ )	<b>0,174**</b> ( $p < 0,001$ )	<b>0,126*</b> ( $p = 0,011$ )
Dominacja	<b>-0,122*</b> ( $p = 0,014$ )	<b>0,203**</b> ( $p < 0,001$ )	<b>0,165**</b> ( $p = 0,001$ )
Obojętność	<b>-0,254**</b> ( $p < 0,001$ )	<b>0,183**</b> ( $p < 0,001$ )	0,076 ( $p = 0,126$ )
Rywalizacja	<b>-0,169**</b> ( $p = 0,001$ )	<b>0,192**</b> ( $p < 0,001$ )	<b>0,133**</b> ( $p = 0,007$ )

\*  $p < 0,05$ ; \*\*  $p < 0,01$ .

Na podstawie przeprowadzonych badań można stwierdzić, że postawy rodzicielskie matek są czynnikiem istotnie związanym z jakością relacji między badanymi a ich rodzeństwem. Wysoki poziom Emocjonalnego Ciepła u matek łączył się z wysokim poziomem Wzajemności w relacji ich dzieci ( $r = 0,236$ ,  $p < 0,001$ ) oraz niskim poziomem Krytycyzmu ( $r = -0,112$ ,  $p = 0,024$ ), Dominacji ( $r = -0,122$ ,  $p = 0,014$ ), Obojętności ( $r = -0,254$ ,  $p < 0,001$ ) i Rywalizacji ( $r = -0,169$ ,  $p = 0,001$ ). Przejawianie przez matki wysokiego poziomu Odrzucenia wobec dzieci wiązało się z wysokim poziomem Krytycyzmu ( $r = 0,174$ ,  $p < 0,001$ ),

Dominacji ( $r = 0,203$ ,  $p < 0,001$ ), Obojętności ( $r = 0,183$ ,  $p < 0,001$ ) i Rywalizacji ( $r = 0,192$ ,  $p < 0,001$ ). W przypadku matek o postawie Nadmiernie Ochraniającej wykazano pozytywny związek z jakością relacji mierzoną na skalach: Krytycyzmu ( $r = 0,126$ ,  $p = 0,011$ ), Dominacji ( $r = 0,165$ ,  $p = 0,001$ ) oraz Rywalizacji ( $r = 0,133$ ,  $p = 0,007$ ). Im matka bardziej przejawiała postawę Nadmiernie Ochraniającą, tym badany opisywał swoją relację z rodzeństwem jako nacechowaną Krytycyzmem, Dominacją i Rywalizacją.

### 5.2.3. Percepcja postaw rodzicielskich ojca a jakość relacji między rodzeństwem w okresie wczesnej dorosłości

Kolejnym etapem dokonywanych analiz było sprawdzenie, czy oprócz spostrzeganych postaw rodzicielskich matek również percepowane postawy ojca łączą się z jakością więzi między badanymi z ich braćmi/siostrami. Wyniki prezentuje tabela 16. Oszacowanie postaw rodzicielskich ojców ujawniło następujące średnie rezultaty: Emocjonalne Ciepło:  $M = 10,21$ ,  $SD = 3,384$ , Odrzucenie:  $M = 16,32$ ,  $SD = 4,698$  oraz Nadmierna Ochrona:  $M = 15,26$ ,  $SD = 3,556$ .

Tabela 16

*Współczynniki korelacji r-Pearsona między percypowanymi przez badanych postawami rodzicielskimi ich ojców a jakością relacji między rodzeństwem w okresie wczesnej dorosłości*

STQ-Now	Postawy rodzicielskie ojca ( $N = 405$ )		
	Emocjonalne Ciepło	Odrzucenie	Nadmierna Ochrona
Wzajemność	<b>0,313**</b> ( $p < 0,001$ )	<b>-0,190**</b> ( $p < 0,001$ )	-0,016 ( $p = 0,755$ )
Krytycyzm	<b>-0,160**</b> ( $p = 0,001$ )	<b>0,227**</b> ( $p < 0,001$ )	<b>0,100*</b> ( $p = 0,043$ )
Dominacja	<b>-0,114*</b> ( $p = 0,022$ )	<b>0,174**</b> ( $p < 0,001$ )	<b>0,141**</b> ( $p = 0,005$ )
Obojętność	<b>-0,245**</b> ( $p < 0,001$ )	<b>0,217**</b> ( $p < 0,001$ )	0,074 ( $p = 0,136$ )
Rywalizacja	<b>-0,188**</b> ( $p < 0,001$ )	<b>0,244**</b> ( $p < 0,001$ )	<b>0,156**</b> ( $p = 0,002$ )

\*  $p < 0,05$ ; \*\*  $p < 0,01$ .

Wyniki uzyskane w badaniach wskazują na szereg zależności między jakością relacji badanych z ich rodzeństwem a postawami rodzicielskimi ojców. Podobnie jak w przypadku postaw rodzicielskich matek ujawniono, że im wyższy

poziom Emocjonalnego Ciepła w relacji z ojcem, tym wyższy poziom Wzajemności ( $r = 0,313, p < 0,001$ ) oraz niższy poziom Krytycyzmu ( $r = -0,160, p = 0,001$ ), Dominacji ( $r = -0,114, p < 0,001$ ), Obojętności ( $r = -0,245, p < 0,001$ ) i Rywalizacji ( $r = -0,188, p < 0,001$ ). W przypadku postawy Odrzucenia udowodniono istnienie pozytywnej korelacji tej zmiennej z poziomem Krytycyzmu ( $r = 0,227, p < 0,001$ ), Dominacji ( $r = 0,174, p < 0,001$ ), Obojętności ( $r = 0,217, p < 0,001$ ) i Rywalizacji ( $r = 0,244, p < 0,001$ ) w rodzeństwie oraz negatywnej z poziomem Wzajemności ( $r = -0,190, p < 0,001$ ). Wysoki poziom Rywalizacji ( $r = 0,156, p = 0,002$ ), Dominacji ( $r = 0,141, p < 0,001$ ) oraz Krytycyzmu ( $r = 0,100, p < 0,001$ ) w relacji z rodzeństwem współwystępował z wysokim poziomem Nadmiernej Ochrony ze strony ojca.

### 5.3. Funkcjonowanie systemu rodzinnego a jakość relacji między rodzeństwem w okresie wczesnej dorosłości

Zgodnie z założeniami Modelu Kołowego Olsona Spójność, Elastyczność i Komunikacja to trzy główne czynniki warunkujące efektywne funkcjonowanie systemu rodzinnego. Spójność mierzy nasilenie więzi między członkami rodziny, Elastyczność jest utożsamiana z adaptacyjnością, Komunikacja natomiast pozwala na pozytywne porozumiewanie się w jej obrębie. Wymiarem pomocniczym jest Zadowolenie z Życia Rodzinnego opisywana jako poczucie spełniania i szczęścia poszczególnych członków rodziny związane z ich przynależnością do systemu. Analiza wyników przedstawiona zostanie w podziale na dwie części: w pierwszej opisane zostaną zależności odnoszące się do dwóch podstawowych wymiarów Olsona, tj. Spójności i Elastyczności, w drugiej natomiast wskazane zostaną związki jakości relacji z rodzeństwem z wymiarami uzupełniającymi określającymi skuteczność komunikacji w systemie oraz satysfakcję z życia rodzinnego.

#### 5.3.1. Spójność i Elastyczność systemu rodzinnego a jakość relacji między dorosłym rodzeństwem

W pierwszej kolejności zdecydowano się zweryfikować związek jakości więzi z rodzeństwem i Spójności oraz Elastyczności rodziny. Zmierzono poziom wymienionych cech w systemie rodzinnym dla wszystkich badanych i uzyskano następujące wyniki: Niezwiązanie  $M = 15,77, SD = 5,421$ , Zrównoważona Spójność  $M = 26,75, SD = 5,371$ , Splątanie,  $M = 14,69, SD = 4,427$ , Sztywność  $M = 17,81, SD = 4,458$ , Zrównoważona Elastyczność  $M = 22,48, SD = 5,026$  oraz Chaotyczność  $M = 16,73, SD = 5,324$ .

Tabela 17

*Współczynniki korelacji r-Pearsona między Spójnością i Elastycznością rodzin osób badanych a jakością relacji między rodzeństwem w okresie wczesnej dorosłości*

STQ-Now	Spójność (N = 405)				Elastyczność (N = 405)	
	Zrównoważona		Splątanie	Sztynność	Zrównoważona	Chaotyczność
	Niezwiązanie	Spójność			Elastyczność	
Wzajemność	<b>-0,333**</b> ( $p < 0,001$ )	<b>0,398**</b> ( $p < 0,001$ )	<b>-0,106*</b> ( $p = 0,033$ )	<b>0,097*</b> ( $p = 0,050$ )	<b>0,282**</b> ( $p < 0,001$ )	<b>-0,161**</b> ( $p = 0,001$ )
Krytycyzm	<b>0,237**</b> ( $p < 0,001$ )	<b>-0,233**</b> ( $p < 0,001$ )	<b>0,209**</b> ( $p < 0,001$ )	<b>0,170**</b> ( $p = 0,001$ )	<b>-0,131**</b> ( $p = 0,008$ )	<b>0,169**</b> ( $p = 0,001$ )
Dominacja	<b>0,181**</b> ( $p < 0,001$ )	<b>0,203**</b> ( $p < 0,001$ )	<b>0,266**</b> ( $p < 0,001$ )	<b>0,185**</b> ( $p < 0,001$ )	<b>-0,128*</b> ( $p = 0,010$ )	<b>0,170**</b> ( $p = 0,001$ )
Obojętność	<b>0,437**</b> ( $p < 0,001$ )	<b>-0,437**</b> ( $p < 0,001$ )	<b>0,201**</b> ( $p < 0,001$ )	-0,027 ( $p = 0,588$ )	<b>-0,288**</b> ( $p < 0,001$ )	<b>0,206**</b> ( $p < 0,001$ )
Rywalizacja	<b>0,222**</b> ( $p < 0,001$ )	<b>-0,261**</b> ( $p < 0,001$ )	<b>0,290**</b> ( $p < 0,001$ )	<b>0,165**</b> ( $p = 0,001$ )	<b>-0,171**</b> ( $p = 0,001$ )	<b>0,182**</b> ( $p < 0,001$ )

\*  $p < 0,05$ ; \*\*  $p < 0,01$ .

W badaniu uzyskano wyniki potwierdzające istnienie statystycznie istotnych zależności między Spójnością oraz Elastycznością a jakością relacji między rodzeństwem w okresie wczesnej dorosłości. Wśród testowanych związków jedynym przypadkiem, w którym prawdopodobieństwo  $p$  nie przekroczyło przyjmowanego poziomu istotności 0,05 była relacja między poziomem Obojętności a poziomem Sztynności ( $r = -0,027$ ,  $p = 0,588$ ). Obojętność istotnie łączyła się z poziomem Spójności: negatywnie ze Zrównoważoną Spójnością ( $r = -0,437$ ,  $p < 0,001$ ) oraz pozytywnie z Niezwiązaniem ( $r = 0,437$ ,  $p < 0,001$ ) oraz Splątaniem ( $r = 0,201$ ,  $p < 0,001$ ). Oznacza to, że wraz ze wzrostem poziomu Obojętności w relacji z rodzeństwem maleje Zrównoważona Spójność i rośnie poziom Niezwiązania i Splątania. Wykazano również istnienie korelacji poziomu Obojętności z Chaotycznością ( $r = 0,206$ ,  $p < 0,001$ ) oraz ze Zrównoważoną Elastycznością ( $r = -0,288$ ,  $p < 0,001$ ). Analiza wyników wykazała, że wysoki poziom Wzajemności wiązał się z niskim poziomem Chaotyczności ( $r = -0,161$ ,  $p = 0,001$ ) oraz wysokim poziomem Zrównoważonej Elastyczności ( $r = 0,282$ ,  $p < 0,001$ ) i Sztynności ( $r = 0,097$ ,  $p = 0,050$ ). Wzrost Wzajemności zatem łączy się ze spadkiem Chaotyczności oraz wzrostem Zrównoważonej Elastyczności i Sztynności. W odniesieniu do zmiennych weryfikujących Spójność rodzinną wykazano związki w odniesieniu do Wzajemności: negatywny z Niezwiązaniem ( $r = -0,333$ ,  $p < 0,001$ ) oraz Splątaniem ( $r = -0,106$ ,  $p = 0,033$ ) oraz pozytywny ze Zrównoważoną Spójnością ( $r = 0,398$ ,  $p < 0,001$ ). Wysoki poziom Krytycyzmu między rodzeństwem współistniał z wysokim poziomem Niezwiązania ( $r = 0,237$ ,  $p < 0,001$ ) i Splątania ( $r = 0,209$ ,  $p < 0,001$ ), Chaotyczności ( $r = 0,169$ ,  $p = 0,001$ ) i Sztynności ( $r = 0,170$ ,  $p = 0,001$ ) oraz niskim poziomem Zrównoważonej Elastyczności

( $r = -0,131$ ,  $p < 0,001$ ) oraz Zrównoważonej Spójności ( $r = -0,233$ ,  $p < 0,001$ ). Dominacja ujemnie korelowała ze Zrównoważonymi wskaźnikami Spójności ( $r = -0,203$ ,  $p < 0,001$ ) i Elastyczności ( $r = 0,128$ ,  $p = 0,010$ ). Dodatnio natomiast z pozostałymi ze zmiennych: Niezwiązaniem ( $r = 0,181$ ,  $p < 0,001$ ) i Splątaniem ( $r = 0,266$ ,  $p < 0,001$ ), Chaotycznością ( $r = 0,170$ ,  $p = 0,001$ ) i Sztywnością ( $r = 0,185$ ,  $p < 0,001$ ). Na tej podstawie można stwierdzić, że wzrost Dominacji w relacji z bratem/siostrą wiązał się ze wzrostem Niezwiązania, Splątania, Chaotyczności i Sztywności oraz spadkiem Zrównoważonej Spójności i Zrównoważonej Elastyczności. Ostatnia ze zmiennych dotyczących jakości relacji z rodzeństwem, tj. Rywalizacja, łączyła się zarówno ze zmiennymi weryfikującymi poziom Spójności: Niezwiązaniem ( $r = 0,222$ ,  $p < 0,001$ ), Zrównoważoną Spójnością ( $r = -0,261$ ,  $p < 0,001$ ) oraz Splątaniem ( $r = 0,290$ ,  $p < 0,001$ ), jak i dotyczącymi poziomu Elastyczności w rodzinie: Chaotycznością ( $r = 0,182$ ,  $p < 0,001$ ), Zrównoważoną Elastycznością ( $r = -0,171$ ,  $p = 0,001$ ) oraz Sztywnością ( $r = 0,165$ ,  $p = 0,001$ ).

### 5.3.2. Komunikacja Rodzinna i Zadowolenie z Życia Rodzinnego a jakość relacji między dorosłym rodzeństwem

W dalszej kolejności przeanalizowano zmienne uzupełniające odnoszące się do funkcjonowania systemu rodzinnego, tj. Komunikację Rodzinną  $M = 35,98$ ,  $SD = 8,337$  oraz Zadowolenie z Życia Rodzinnego  $M = 36,02$ ,  $SD = 8,348$ .

Tabela 18

*Współczynniki korelacji r-Pearsona między Komunikacją Rodzinną i Zadowoleniem z Życia Rodzinnego a jakością relacji między rodzeństwem w okresie wczesnej dorosłości*

STQ-Now	Komunikacja Rodzinna ( $N = 405$ )	Zadowolenie z Życia Rodzinnego ( $N = 405$ )
Wzajemność	<b>0,326**</b> ( $p < 0,001$ )	<b>0,321**</b> ( $p < 0,001$ )
Krytycyzm	<b>-0,266**</b> ( $p < 0,001$ )	<b>-0,263**</b> ( $p < 0,001$ )
Dominacja	<b>-0,225**</b> ( $p < 0,001$ )	<b>-0,204**</b> ( $p < 0,001$ )
Obojętność	<b>-0,363**</b> ( $p < 0,001$ )	<b>-0,369**</b> ( $p < 0,001$ )
Rywalizacja	<b>-0,257**</b> ( $p < 0,001$ )	<b>-0,222**</b> ( $p < 0,001$ )

\* $p < 0,05$ ; \*\* $p < 0,01$ .

Komunikacja w rodzinie jest czynnikiem warunkującym relacje międzyludzkie. Niniejsze badanie wykazało, że dobra komunikacja między członkami rodziny istotnie wiąże się z dużą Wzajemnością ( $r = 0,326, p < 0,001$ ) w relacji badanego z rodzeństwem oraz niskim poziomem Krytycyzmu ( $r = -0,266, p < 0,001$ ), Dominacji ( $r = -0,225, p < 0,001$ ), Obojętności ( $r = -0,363, p < 0,001$ ) i Rywalizacji ( $r = -0,257, p < 0,001$ ). Podobne wskaźniki uzyskano w przypadku zmiennej Zadowolenie z Życia Rodzinnego. Potwierdzono, że niskie zadowolenie łączyło się z dużym poziomem Krytycyzmu ( $r = -0,263, p < 0,001$ ), Dominacji ( $r = -0,204, p < 0,001$ ), Obojętności ( $r = -0,369, p < 0,001$ ) oraz Rywalizacji ( $r = -0,222, p < 0,001$ ), a jednocześnie niskim poziomem Wzajemności ( $r = 0,321, p < 0,001$ ). Oznacza to, że wzrost zarówno w zakresie Komunikacji Rodzinnej, jak i Zadowolenia z Życia Rodzinnego wiąże się ze wzrostem Wzajemności relacji z rodzeństwem oraz spadkiem poziomu pozostałych zmiennych w kwestionariuszu STQ-Now, tj. Krytycyzmu, Dominacji, Obojętności oraz Rywalizacji.

## 5.4. Podsumowanie

Analiza zmiennych psychologicznych i relacyjnych odnoszących się do rodzeństwa, rodziców oraz systemu rodzinnego potwierdziła istnienie wielu istotnych statystycznie zależności.

W odniesieniu do całego systemu rodzinnego wykazano, że skrajnie wysoki albo skrajnie niski poziom Elastyczności i Spójności współwystępuje z niskim poziomem Wzajemności w relacji z rodzeństwem oraz wysokim poziomem Krytycyzmu, Dominacji, Obojętności oraz Rywalizacji. Zrównoważona Spójność i Zrównoważona Elastyczność współistniały natomiast z wysokim poziomem Wzajemności oraz niskim pozostałych analizowanych zmiennych. Komunikacja Rodzinna oraz Zadowolenie z Życia Rodzinnego łączyły się z wysokim poziomem Wzajemności i niskim poziomem w zakresie pozostałych zmiennych, mierzących jakość relacji z rodzeństwem.

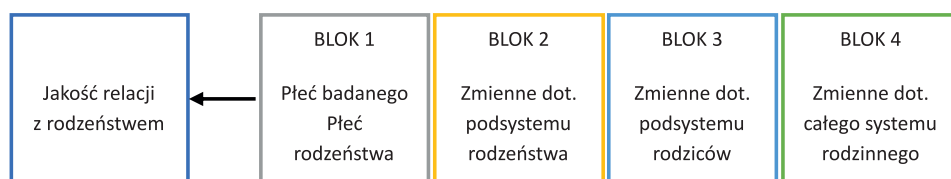
Analiza podsystemu rodzeństwa ujawniła, że kontakt z rodzeństwem raz na miesiąc lub rzadziej łączy się z najniższym poziomem Wzajemności i najwyższym Obojętności w relacji. Dodatkowo potwierdzono także, że Wzajemność, Wsparcie, Opieka i Naśladowanie w dzieciństwie pozytywnie łączą się z poziomem Wzajemności we wczesnej dorosłości. Wysoki Krytycyzm w przeszłości wiązał się z niskim poziomem Wzajemności oraz wysokim Krytycyzmu, Dominacji, Obojętności oraz Rywalizacji.

W przypadku podsystemu rodziców ujawniono, że wysoka jakość relacji między matką a ojcem łączy się z niskim poziomem Obojętności w relacji ich dzieci. Analiza percypowanych postaw rodzicielskich wykazała natomiast, że zarówno w przypadku postaw matek, jak i ojców Emocjonalne Ciepło jest związane z wysokim poziomem Wzajemności i niskim pozostałych zmiennych. Odrzucenie korelowało pozytywnie z poziomem Krytycyzmu, Dominacji, Obojętności oraz Rywalizacji i negatywnie z poziomem Wzajemności.



## Rozdział 6. Predyktory jakości relacji między rodzeństwem we wczesnej dorosłości

Kolejne pytania badawcze dotyczyły uwarunkowań jakości relacji z rodzeństwem w grupie młodych dorosłych. Model analizowany w niniejszym badaniu uwzględnia zarówno zmienne socjodemograficzne, psychologiczne, jak i relacyjne. Jako że dotychczasowe badania (Barroso, 2011; Burbidge, Minnes, 2014; Riggio, 2000) wskazują na dużą rolę płci dla sposobu funkcjonowania rodzeństw, zdecydowano się wykonać analizy statystyczne umożliwiające kontrolę wpływu płci badanego i płci rodzeństwa na zmienną zależną. W tym celu wykonano szereg hierarchicznych regresji liniowych umożliwiających wykrycie socjodemograficznych, psychologicznych i relacyjnych predyktorów jakości relacji z rodzeństwem. Zbudowano modele dla 5 zmiennych zależnych mierzących jakość relacji z rodzeństwem, tj. Wzajemności, Krytycyzmu, Dominacji, Obojętności oraz Rywalizacji. W każdym z modeli wprowadzono w bloku pierwszym dwie zmienne: płeć badanego oraz płeć rodzeństwa<sup>1</sup>. Zmienne psychologiczne i relacyjne obrazujące funkcjonowanie całego systemu rodzinnego, podsystemu rodziców oraz podsystemu rodzeństwa zostały włączone do modeli jako zmienne niezależne w kolejnych blokach.



Rysunek 11. Sposób wprowadzania danych w hierarchicznej regresji liniowej.

Źródło: opracowanie własne.

Stworzono modele hierarchicznej regresji liniowej metodą krokową eliminacji wstecznej<sup>2</sup> dla każdej ze zmiennych zależnych. W kroku pierwszym wprowadzono wszystkie zmienne niezależne w czterech blokach. W efekcie dokonanych analiz

1 Zmienne dyskretne włączone do modeli były dwustanowe bądź były rekodowane zero-jedynkowo (tzw. *dummy variables*), zgodnie z obowiązującymi standardami (Aguinis, 2004; Bedyńska, Książek, 2012).

2 Metoda eliminacji wstecznej w pierwszym kroku wprowadza wszystkie analizowane zmienne niezależne, w kolejnych zaś usuwa zmienne w najmniejszym stopniu związane ze zmienną zależną.

w kroku ostatnim pozostały tylko predyktory istotnie związane ze zmienną zależną. Tabele prezentujące ostateczne modele regresji przedstawiono w kolejnych podrozdziałach niniejszego rozdziału. Ze względów praktycznych zamieszczono w nich jedynie ostateczny model.

## 6.1. Psychospołeczne wyznaczniki Wzajemności w relacji między dorosłym rodzeństwem

W pierwszej kolejności podjęto próbę weryfikacji modelu sprawdzającego, które z analizowanych zmiennych są predyktorami zmiennej odnoszącej się do Wzajemności w relacji z rodzeństwem. Końcowy model zależności zamieszczony został w tabeli 19.

Tabela 19

*Hierarchiczna regresja liniowa ilustrująca związek między Wzajemnością a wybranymi zmiennymi socjodemograficznymi, psychologicznymi i relacyjnymi*

Wzajemność STQ-Now $F(13,391) = 28,134, p < 0,001; R^2 = -0,483$					
	Zmienne niezależne	$\beta$	$t$	$p$	VIF
Płeć	(Stała)		6,71	<b>0,001</b>	
	Płeć badanego	-0,112	-2,944	<b>0,003</b>	1,092
	Płeć rodzeństwa	-0,134	-3,598	<b>0,001</b>	1,042
Podsystem rodzeństwa	Częstotliwość kontaktów	-0,160	-4,113	<b>0,001</b>	1,144
	Wzajemność (w dzieciństwie)	-0,166	-3,246	<b>0,001</b>	1,975
	Wsparcie (w dzieciństwie)	0,314	5,111	<b>0,001</b>	2,852
	Opieka (w dzieciństwie)	0,191	4,113	<b>0,001</b>	1,630
Podsystem rodziców	Naśladowanie (w dzieciństwie)	0,161	3,107	<b>0,002</b>	2,044
	Odrzucenie (Matka)	0,107	2,585	<b>0,010</b>	1,297
	Emocjonalne ciepło (Ojciec)	0,140	3,264	<b>0,001</b>	1,396
	Jakość relacji między rodzicami	-0,118	-2,769	<b>0,006</b>	1,365
Cały system rodzinny	Niezwiązanie	-0,113	-2,141	<b>0,033</b>	2,125
	Spłatanie	-0,120	-2,998	<b>0,003</b>	1,206
	Komunikacja Rodzinna	0,104	2,000	<b>0,046</b>	2,030

Wzajemność w relacji z rodzeństwem w dorosłym życiu jest zmienną, która jest wyjaśniana przez 13 predyktorów będących zarówno zmiennymi socjodemograficznymi, jak i relacyjnymi odnoszącymi się do wszystkich analizowanych podsystemów. Zbudowany model był dobrze dopasowany do danych ( $F(13,391) = 28,134$ ;  $p < 001$ ) i wyjaśniał 48% wariancji zmiennej zależnej, co oznacza, że zmienne w nim uwzględnione stanowią dość dużą część wyznaczników ciepła i bliskości w relacji z bratem/siostrą w tym okresie. Założenia modelu regresji liniowej zostały spełnione – wartość statystyki Durbina-Watsona wyniosła 1,805, co oznacza, że składniki losowe nie są skorelowane. Analiza predyktorów również nie wykazała dużej, wzajemnej korelacji (VIF mniejszy od 10) (Field, 2013).

Obie zmienne demograficzne odnoszące się do płci wymienione w bloku 1 okazały się być istotnymi wyznacznikami Wzajemności. Interpretacja współczynnika  $\beta$  jest ściśle związana ze sposobem kodowania zmiennych: płeć badanego i płeć rodzeństwa (kobieta = 0, mężczyzna = 1). W przypadku każdej z niniejszych zmiennych wykazano istnienie ujemnego współczynnika  $\beta$ , co pozwala na stwierdzenie, że płeć żeńska badanego ( $\beta = -0,112$ ) oraz jego rodzeństwa ( $\beta = -0,134$ ) jest czynnikiem pozwalającym na przewidywanie wysokiego poziomu Wzajemności w relacji.

Wykazano, że niemalże wszystkie zmienne badające funkcjonowanie podsystemu rodzeństwa to predyktory Wzajemności w relacji z bratem/siostrą w dorosłości. Wysoka częstotliwość<sup>3</sup> kontaktów z rodzeństwem sprzyjała wysokiej Wzajemności ( $\beta = -0,160$ ). Jakość relacji w okresie, gdy badany miał 5–8 lat również okazały się być istotnymi wyznacznikami jakości więzi w późniejszym etapie życia. Wysoki poziom Wsparcia ( $\beta = 0,314$ ), Opieki ( $\beta = 0,191$ ) i Naśladowania ( $\beta = 0,161$ ) z czasu dzieciństwa były wyznacznikami wysokiej Wzajemności we wczesnej dorosłości. Wsparcie było jednocześnie najsilniejszym predyktorem ze wszystkich zmiennych, które weszły do modelu. Co ciekawe natomiast, Wzajemność odnosząca się do okresu przeszłości nie wiązała się pozytywnie, a negatywnie z aktualnym jej poziomem w relacji.

Analiza ujawniła trzy zmienne związane z podsystemem rodziców, które były predyktorami zmiennej zależnej: jakość relacji między rodzicami, Odrzucenie ze strony matki oraz postawa ujawniająca Emocjonalne Ciepło ze strony ojca. Niska jakość relacji między rodzicami sprzyjała wysokiej Wzajemności w relacji z rodzeństwem ( $\beta = -0,118$ ). Odrzucająca postawa matki ( $\beta = 0,107$ ) oraz emocjonalna i ciepła postawa ojca ( $\beta = 0,140$ ) były wyznacznikami wysokiego poziomu Wzajemności w relacji badanych z ich bratem/siostrą.

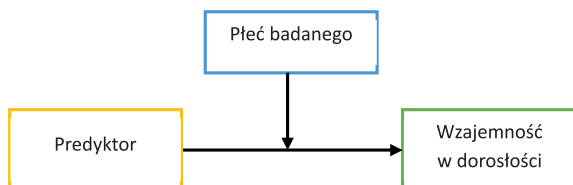
Jako ostatnie do modelu zostały wprowadzone trzy zmienne związane z funkcjonowaniem systemu rodzinnego. Splątanie ( $\beta = -0,120$ ) oraz Niezwiązanie ( $\beta = -0,160$ ) były negatywnie powiązane ze Wzajemnością we wczesnej dorosłości, ich wzrost obniżał zatem jej poziom. Pozytywna Komunikacja Rodzinna ( $\beta = 0,104$ ) powodowała natomiast, że poziom bliskości i intymności wśród rodzeństwa wzrastał.

---

3 Częstotliwość kontaktów kodowana była od 1 (*najczęstsza*) do 6 (*brak kontaktów*) – niski wynik oznaczał zatem największą częstotliwość.

### 6.1.1. Moderacyjna rola płci badanego dla zależności między wybranymi predyktorami a poziomem Wzajemności

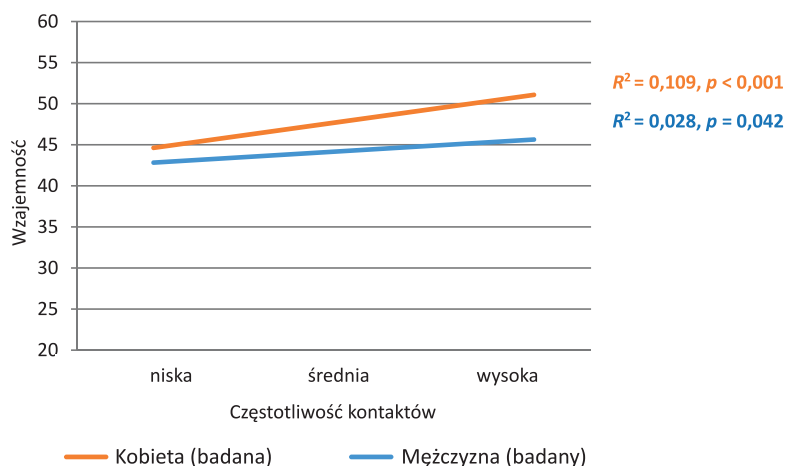
Po przeprowadzeniu hierarchicznej analizy regresji umożliwiającej wykrycie wyznaczników Wzajemności we wczesnej dorosłości wykonano analizy moderacyjne mające na celu zbadanie, czy płeć badanego jest moderatorem relacji między poszczególnymi predyktorami a zmienną zależną<sup>4</sup>.



Rysunek 12. Schemat moderacyjnej roli płci badanego na związek między wskazanym predyktorem a poziomem Wzajemności w dorosłości.

Źródło: opracowanie własne.

Z przeprowadzonych analiz płeć badanego okazała się być moderatorem jedynie w przypadku trzech zmiennych: częstotliwości kontaktów, Opieki w dzieciństwie oraz Emocjonalnego Ciepła ze strony ojca. Rysunek 13 ilustruje rezultaty analizy moderacji w odniesieniu do częstotliwości kontaktów<sup>5</sup>.



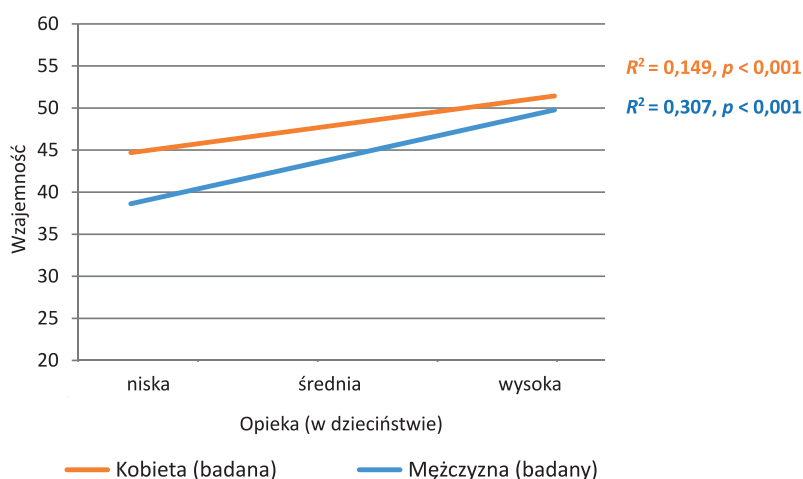
Rysunek 13. Relacja między częstotliwością kontaktów z rodzeństwem a poziomem Wzajemności we wczesnej dorosłości w zależności od płci badanego.

Źródło: opracowanie własne.

4 Z analiz wyłączono płeć badanego oraz płeć rodzeństwa jako predyktory, a włączono je w postaci moderatorów.

5 Na rysunkach obrazujących efekt moderacyjny określenia przedziałów oznaczają odpowiednio:  $-1SD$  (niski),  $M$  (średni),  $+1SD$  (wysoki).

Szczegółowa analiza wykazała, że związek między poziomem częstotliwością kontaktów z rodzeństwem a poziomem Wzajemności jest moderowany przez płeć badanego. Zależność okazała się być istotna zarówno dla kobiet ( $p < 0,001$ ), jak i dla mężczyzn ( $p = 0,042$ ). Jej charakter był podobny w obu grupach – częste kontakty z bratem/siostrą wiązały się z wyższym poziomem Wzajemności w relacji. Zależność ta była jednak bardziej widoczna w grupie kobiet. W przypadku mężczyzn częstotliwość kontaktów nie była aż tak silnym wyznacznikiem i tłumaczyła niewielki procent ( $R^2 = 0,028$ ) wariacji zmiennej zależnej.

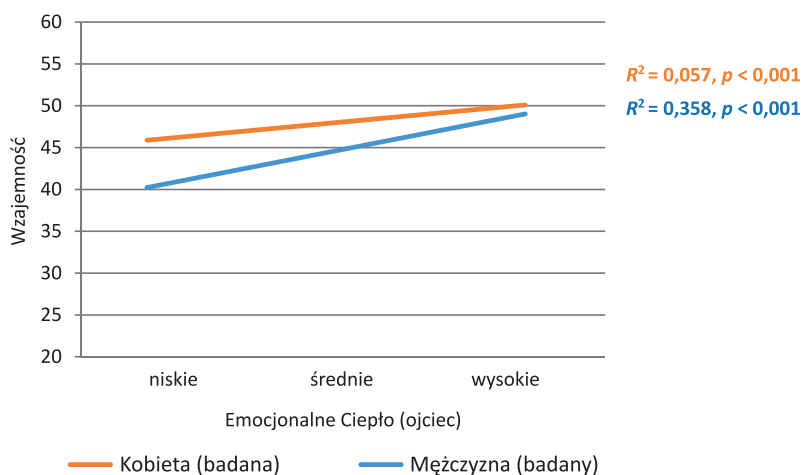


Rysunek 14. Relacja między Opieką w dzieciństwie a poziomem Wzajemności we wczesnej dorosłości w zależności od płci badanego.

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 14. ilustruje moderowany przez płeć badanego związek między Opieką w dzieciństwie a poziomem Wzajemności w dorosłym życiu. Na jego podstawie można wysnuć wniosek, że Opieka jest istotnym predyktorem dla obu grup: kobiet ( $p < 0,001$ ) i mężczyzn ( $p < 0,001$ ). Oznacza to, że im wyższy poziom percypowanej Opieki w okresie dzieciństwa, tym wyższy poziom Wzajemności w relacji z dorosłym rodzeństwem. Jednakże Opieka okazała się jednak być czynnikiem silniej wyznaczającym poziom Wzajemności ( $R^2 = 0,307$ ) w relacji z rodzeństwem w dorosłości wśród badanych mężczyzn niż kobiet ( $R^2 = 0,149$ ).

Kolejną zależnością moderowaną przez płeć badanego był związek między Emocjonalnym Ciepłem ze strony ojca a Wzajemnością między osobą badaną i jego bratem/siostrą. Szczegółowe rezultaty zostały przedstawione na rysunku 15.



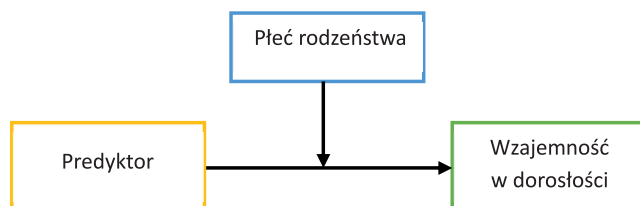
Rysunek 15. Relacja między Emocjonalnym Ciepłem ze strony ojca a poziomem Wzajemności we wczesnej dorosłości w zależności od płci badanego.

Źródło: opracowanie własne.

Analiza wyników wykazała, że Emocjonalne Ciepło ze strony ojca było istotnym wyznacznikiem Wzajemności w grupie badanych kobiet ( $p < 0,001$ ) i grupie badanych mężczyzn ( $p < 0,001$ ). Dla mężczyzn natomiast postawa ojca pełna pozytywnych uczuć i bliskości była większym wyznacznikiem pozytywnej, wzajemnej relacji z bratem/siostrą ( $R^2 = 0,358$ ) niż wśród kobiet ( $R^2 = 0,057$ ).

### 6.1.2. Moderacyjna rola płci rodzeństwa dla zależności między wybranymi predyktorami a poziomem Wzajemności

Mając świadomość, że płeć rodzeństwa może również modyfikować zależność między Wzajemnością a jej predyktorami w dalszej kolejności zdecydowano się wykonać, podobnie jak w przypadku analiz odnoszących się płci badanego, jedenaście moderacji według schematu zamieszczonego na rysunku 16.



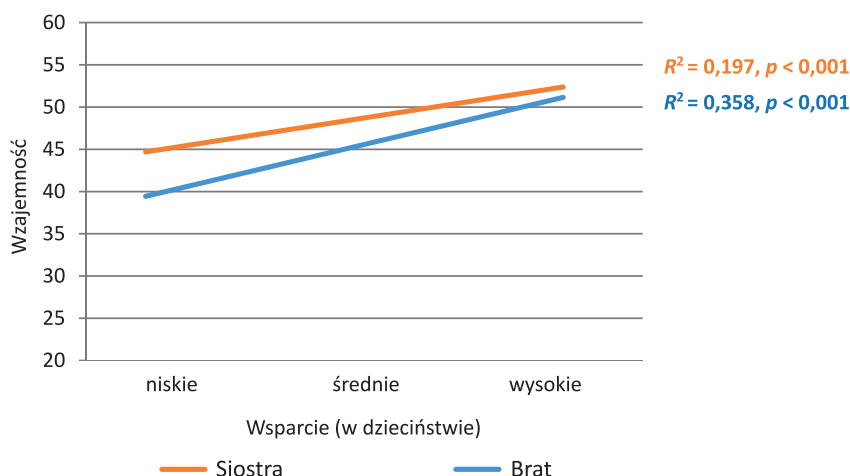
Rysunek 16. Schemat moderacyjnej roli płci rodzeństwa na związek między wskazanym predyktorem a poziomem Wzajemności w dorosłości.

Źródło: opracowanie własne.

W efekcie przeprowadzonych analiz wykazano, że płeć rodzeństwa jest moderatorem w odniesieniu do relacji Wzajemności z trzema wyznacznikami, tj.: Wsparcie (w dzieciństwie), Opieka (w dzieciństwie) oraz Niezwiązaniem w systemie rodzinnym. Rysunki ukazują uzyskane rezultaty w sposób graficzny.

Związek między poziomem Wzajemności a Wsparciem (w dzieciństwie) w zależności od płci rodzeństwa osób badanych został zilustrowany na rysunku 17.

Uzyskane wyniki potwierdzają, że związek Wsparcia (w dzieciństwie) i Wzajemności w dorosłym życiu jest moderowany przez płeć rodzeństwa. Zarówno w odniesieniu do osób posiadających braci ( $p < 0,001$ ), jak i tych posiadających siostry ( $p < 0,001$ ) wykryte zależności były istotne statystycznie i pozwalały na stwierdzenie, że wysoki poziom Wsparcia w dzieciństwie był predyktorem wysokiego poziomu Wzajemności w początkowym etapie dorosłego życia. W grupie badanych, którzy mieli brata zależność ta była jednak bardziej widoczna i tłumaczyła większy procent wariancji zmiennej zależnej ( $R^2 = 0,358$ ) niż miało to miejsce w wśród badanych z siostrami ( $R^2 = 0,197$ ).



Rysunek 17. Relacja między Wsparciem w dzieciństwie a poziomem Wzajemności we wczesnej dorosłości w zależności od płci rodzeństwa.

Źródło: opracowanie własne.

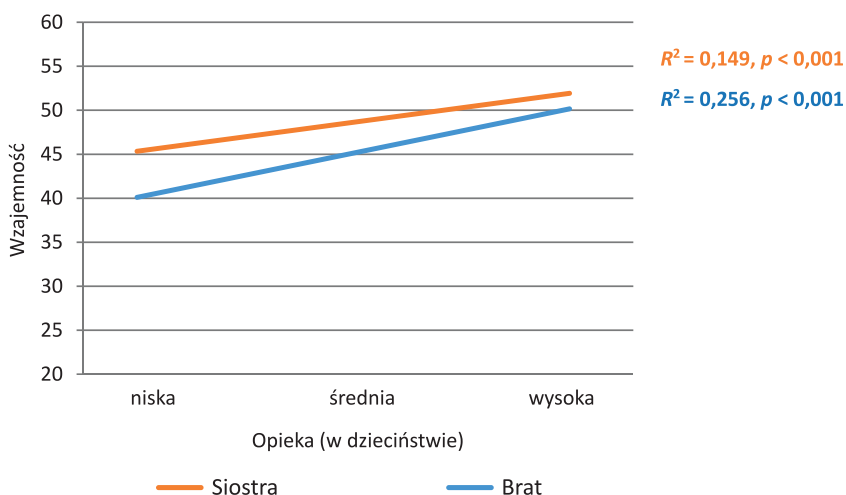
Kolejnym ze związków moderowanych przez płeć rodzeństwa była relacja między poziomem Opieki (w dzieciństwie) a Wzajemnością we wczesnej dorosłości. Rysunek 19 ukazuje jej charakter w grupie osób mających braci oraz tych, którzy mają siostry.

Na podstawie uzyskanych wyników można uznać, że związek między Wzajemnością a Opieką (w dzieciństwie) jest istotny statystycznie w obu grupach: badanych z siostrami ( $p < 0,001$ ) i z braćmi ( $p < 0,001$ ). Wraz ze wzrostem poziomu Opieki w okresie dzieciństwa rósł poziom Wzajemności we wczesnej dorosłości. Posiadanie brata jednakże okazało się być czynnikiem, który sprawiał, że



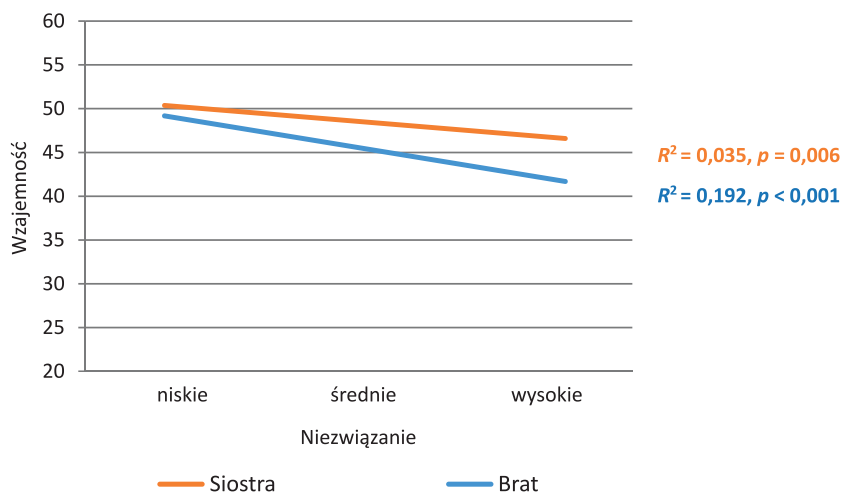
zależność ta zyskiwała na znaczeniu. W grupie tej bowiem Opieka była zmienną wyjaśniającą większy procent wariancji zmiennej ( $R^2 = 0,256$ ) niż w grupie osób mających siostry ( $R^2 = 0,149$ ).

Ostatnią z zależności, która okazała się być moderowana przez płeć rodzeństwa, była relacja między poziomem Wzajemności a Niezwiązaniem w systemie rodzinnym. Została ona ukazana na rysunku 19.



Rysunek 18. Relacja między Opieką w dzieciństwie a poziomem Wzajemności we wczesnej dorosłości w zależności od płci rodzeństwa.

Źródło: opracowanie własne.



Rysunek 19. Relacja między Niezwiązaniem a poziomem Wzajemności we wczesnej dorosłości w zależności od płci rodzeństwa.

Źródło: opracowanie własne.

Dokonane szczegółowe analizy pozwoliły na stwierdzenie, że związek Wzajemności w rodzeństwie z Niezwiązaniem w systemie rodzinnym jest istotny w grupie osób mających siostrę ( $p = 0,006$ ) oraz brata ( $p < 0,001$ ). Charakter relacji w obu grupach był taki sam – wysoki poziom Niezwiązania był predyktorem niskiej Wzajemności. Zależność ta była wyraźniejsza w grupie badanych posiadających brata ( $R^2 = 0,192$ ) niż wśród badanych posiadających siostrę ( $R^2 = 0,035$ ).

Podsumowując, na podstawie uzyskanych wyników można stwierdzić, że płeć badanego ma związek z charakterem relacji między poziomem Wzajemności w rodzeństwie a niektórymi jej wyznacznikami, tj. częstotliwością kontaktów, Opieką (w dzieciństwie) oraz Emocjonalnym Ciepłem ze strony ojca. Płeć rodzeństwa okazała się natomiast być moderatorem w odniesieniu do relacji Wzajemności ze: Wsparciem (w dzieciństwie), Opieką (w dzieciństwie) oraz Niezwiązaniem. We wszystkich przypadkach zależności były istotne w obydwu grupach płciowych, ich kierunek był podobny, jednakże występowały różnice w zakresie ich ważności dla zmiennej zależnej oraz wielkości jej wyjaśnianej wariancji.

## 6.2. Psychospołeczne wyznaczniki Krytycyzmu w relacji między dorosłym rodzeństwem

Drugą ze zmiennych odnoszących się do jakości relacji między rodzeństwem we wczesnej dorosłości uwzględnionych w modelu badawczym był Krytycyzm. Aby dowiedzieć się, które z analizowanych zmiennych są jej predyktorem, wykonano hierarchiczną regresję liniową. Końcowy model zależności zamieszczony został w tabeli 20.

Krytycyzm okazał się być wyjaśniany przez 5 predyktorów odnoszących się do funkcjonowania podsystemu rodzeństwa w przeszłości oraz do aktualnej charakterystyki systemu rodzinnego. Uzyskany model wyjaśniał 39% wariancji zmiennej zależnej i był dobrze dopasowany do danych ( $F(5,399) = 51,247$ ,  $p < 0,001$ ). Analiza założeń metody wskazała, że składniki losowe nie są związane (statystyka Durбина-Watsona  $DW = 1,868$ ). Predyktory uwzględnione w modelu również nie były ze sobą wzajemnie skorelowane (VIF w przedziale 1,063–1,882) (Field, 2013).

Zmienne wprowadzone w bloku pierwszym, tj. płeć badanego oraz płeć rodzeństwa, nie były istotnymi wyznacznikami Krytycyzmu w relacji z rodzeństwem i nie zostały włączone do modelu końcowego.

W przypadku zmiennych odnoszących się do jakości relacji z rodzeństwem w przeszłości okazało się, że są one istotnymi predyktorami zmiennej zależnej. W modelu ostatecznym uwzględnione zostały trzy z nich: Wzajemność (w dzieciństwie), Krytycyzm (w dzieciństwie) oraz Opieka (w dzieciństwie). Każda z nich pozytywnie łączyła się z poziomem Krytycyzmu na początkowym etapie dorosłego życia. Oznacza to, że wysoki poziom Krytycyzmu w aktualnej relacji z rodzeństwem był efektem wysokiego poziomu Wzajemności ( $\beta = 0,152$ ), Krytycyzmu ( $\beta = 0,624$ ) i Opieki ( $\beta = 0,105$ ) w okresie dzieciństwa.

Tabela 20.

Hierarchiczna regresja liniowa ilustrująca związek między Krytycyzmem a wybranymi zmiennymi socjodemograficznymi, psychologicznymi i relacyjnymi

Krytycyzm STQ-Now $F(5,399) = 0,247, p < 0,001; R^2 = -0,391$					
	Zmienne niezależne	$\beta$	$t$	$p$	VIF
Podsystem rodzeń- stwa	(Stała)		-0,494	0,622	
	Wzajemność (w dzieciństwie)	0,152	2,84	<b>0,005</b>	1,882
	Krytycyzm (w dzieciństwie)	0,624	12,708	<b>0,001</b>	1,577
	Opieka (w dzieciństwie)	0,105	2,424	<b>0,016</b>	1,223
Cały system rodzinny	Sztywność	0,102	2,529	<b>0,012</b>	1,063
	Komunikacja Rodzinna	-0,158	-3,662	<b>0,001</b>	1,215

Analiza zmiennych odnoszących się do postaw rodzicielskich wykazała brak związku badanych postaw matek i ojców z poziomem Krytycyzmu między osobami badanymi a ich braćmi/siostrami we wczesnej dorosłości.

Do końcowego modelu weszły ponadto dwie zmienne badające sposób funkcjonowania systemu rodzinnego: Sztywność systemu oraz Komunikacja Rodzinna. Sztywność okazała się być pozytywnie związana z poziomem Krytycyzmu ( $\beta = 0,102$ ), co oznacza, że wysoki jej poziom w rodzinie sprzyjał większemu Krytycyzmowi w rodzeństwie. Druga ze zmiennych, tj. Komunikacja Rodzinna, była negatywnie powiązana ze zmienną zależną ( $\beta = -0,158$ ), na podstawie czego można wnioskować, że dobrze funkcjonująca i efektywna komunikacja między członkami rodziny łączy się z obniżonym poziomem Krytycyzmu między badanymi a ich braćmi/siostrami.

W celu sprawdzenia, czy płeć badanego oraz płeć rodzeństwa to czynniki moderujące relację między predyktorami a Krytycyzmem w okresie wczesnej dorosłości wykonano po pięć analiz na każdy z moderatorów. Na ich podstawie możliwe było stwierdzenie, że ani płeć badanych ani płeć rodzeństwa nie jest czynnikiem, który moderuje związek między poziomem Krytycyzmu w relacji z dorosłym rodzeństwem a jego wyznacznikami: odnoszącym się do dzieciństwa poziomem Wzajemności, Krytycyzmu i Opieki oraz poziomem Sztywności w rodzinie oraz jakości Komunikacji Rodzinnej.

### 6.3. Psychospołeczne wyznaczniki Dominacji w relacji między dorosłym rodzeństwem

Kolejną ze zmiennych odnoszących się do jakości relacji między rodzeństwem, której uwarunkowań poszukiwano, była Dominacja. Efekty przeprowadzonych analiz ilustruje tabela 21. Założenia hierarchicznej analizy regresji zostały

spełnione – zmienne nie były silnie skorelowane (VIF mniejszy od 10) (Field, 2013), podobnie jak składniki losowe ( $DW = 2,087$ ).

Tabela 21

Hierarchiczna regresja liniowa ilustrująca związek między Dominacją a wybranymi zmiennymi socjodemograficznymi, psychologicznymi i relacyjnymi

Dominacja STQ-Now $F(5,399) = 50,039, p < 0,001; R^2 = -0,385$					
	Zmienne niezależne	$\beta$	$t$	$p$	VIF
	(Stała)		-1,483	0,139	
Podsystem rodzeństwa	Wzajemność (w dzieciństwie)	0,168	3,115	<b>0,002</b>	1,883
	Krytycyzm (w dzieciństwie)	0,611	12,444	<b>0,001</b>	1,567
	Opieka (w dzieciństwie)	0,155	3,582	<b>0,001</b>	1,217
Cały system rodzinny	Splątanie	0,155	3,804	<b>0,001</b>	1,079
	Komunikacja Rodzinna	-0,098	-2,236	<b>0,026</b>	1,241

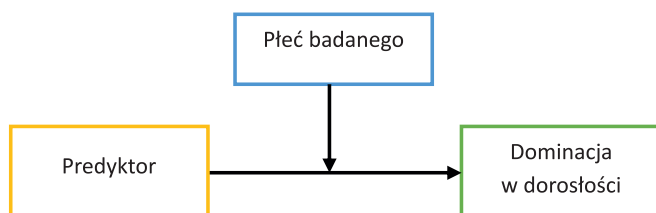
Model końcowy okazał się być dobrze dopasowany do danych ( $F(5,399) = 50,039, p < 0,001$ ). Podobnie jak w przypadku Krytycyzmu składał się on z pięciu zmiennych: trzech opisujących podsystem rodzeństwa oraz dwóch charakteryzujących cały system rodzinny. Zmienne z bloku 1, tj. płeć badanego oraz płeć rodzeństwa, oraz z bloku 3, wskazujące na postawy rodzicielskie ojca i matki badanego, zostały wyeliminowane z analizy na wcześniejszych etapach i nie zostały włączone do modelu końcowego. Uzyskany model wyjaśniał niecałe 39% wariancji zmiennej zależnej.

W przypadku zmiennych opisujących przeszłą relację z rodzeństwem w modelu znalazły się trzy: Wzajemność ( $\beta = 0,168$ ), Krytycyzm ( $\beta = 0,611$ ) oraz Opieka ( $\beta = 0,155$ ). Dodatni wskaźnik  $\beta$  pozwalał sformułować wniosek, że wysoki poziom każdej z nich łączył się z wysokim poziomem Dominacji w relacji z rodzeństwem.

Funkcjonowanie systemu rodzinnego było istotnym predyktorem Dominacji w odniesieniu do wymiaru Splątania i Komunikacji Rodzinnej. Wysoki poziom Splątania w środowisku rodzinnym sprzyjał wysokiej Dominacji w relacji badanego z bratem/siostrą ( $\beta = 0,155$ ), podczas gdy dobra Komunikacja Rodzinna wiązała się z niskim poziomem zmiennej zależnej ( $\beta = -0,098$ ).

### 6.3.1. Moderacyjna rola płci badanego dla zależności między wybranymi predyktorami a poziomem Dominacji

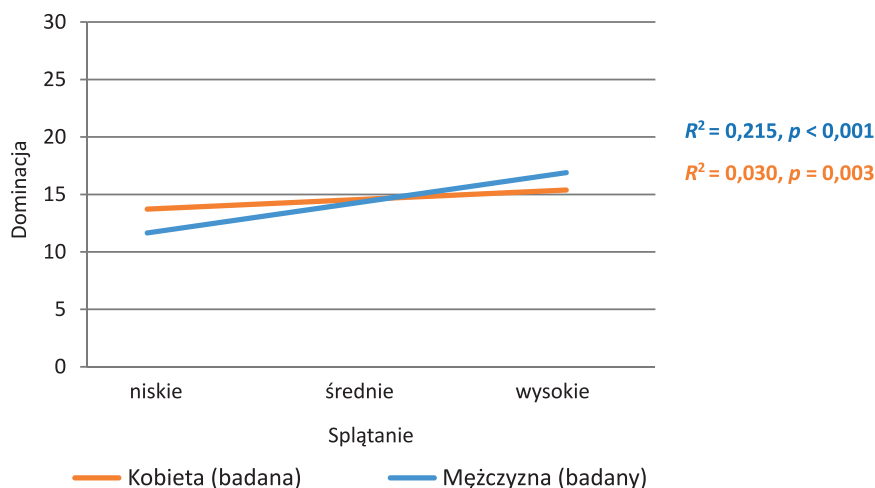
Analiza moderacji dla 5 predyktorów została przeprowadzona według schematu zamieszczonego na rysunku 20.



Rysunek 20. Schemat moderacyjnej roli płci badanego na związek między wskazanym predyktorem a poziomem Dominacji w dorosłości.

Źródło: opracowanie własne.

Wykazano, że płeć badanego jest moderatorem w przypadku jednej zależności, tj. między Dominacją a Splątaniem, co zostało pokazane na rysunku 21.



Rysunek 21. Relacja między Splątaniem a poziomem Dominacji we wczesnej dorosłości w zależności od płci badanego.

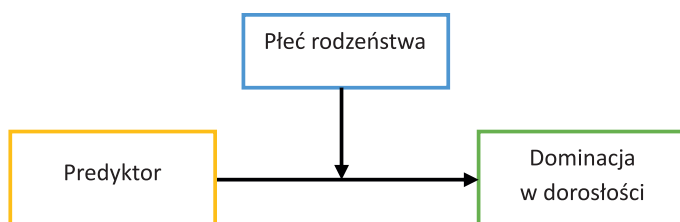
Źródło: opracowanie własne.

Związek między poziomem Dominacji w relacji rodzeństwem a Splątaniem systemu rodzinnego ujawnił się zarówno w grupie badanych kobiet ( $p = 0,003$ ), jak i mężczyzn ( $p < 0,001$ ). Wśród badanych mężczyzn wzrost poziomu Dominacji wraz ze wzrostem Splątania był bardziej widoczny – predyktor tłumaczył 22% wariancji badanej zmiennej zależnej. W przypadku kobiet związek ten nie był tak wyraźny ( $R^2 = 0,030$ ).

Analiza pozostałych związków poziomu Dominacji z jej predyktorami nie potwierdziła, by były one moderowane przez płeć badanych.

### 6.3.2. Moderacyjna rola płci rodzeństwa dla zależności między wybranymi predyktorami a poziomem Dominacji

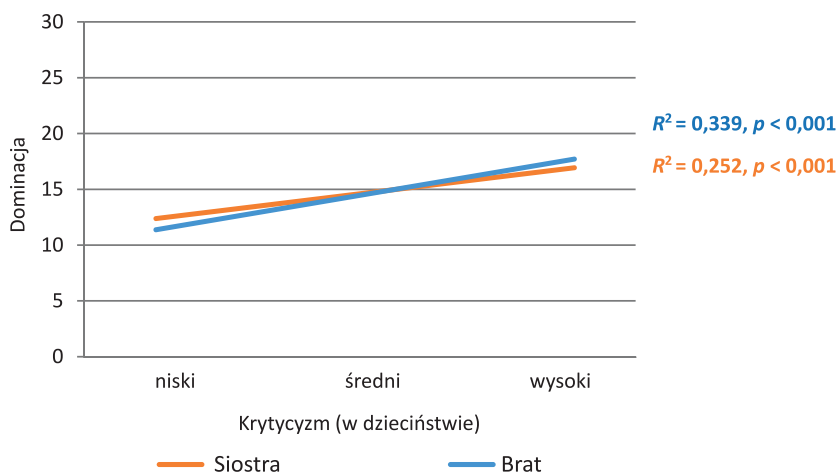
Wzorując się na wcześniejszych analizach, wykonano analogiczną analizę moderacji zgodnie ze schematem przedstawionym na rysunku 22.



Rysunek 22. Schemat moderacyjnej roli płci rodzeństwa na związek między wskazanym predyktorem a poziomem Dominacji w dorosłości.

Źródło: opracowanie własne.

Przeprowadzono pięć moderacji z predyktorami, które były istotnie związane ze zmienną zależną, tj. z Wzajemnością (w dzieciństwie), Krytycyzmem (w dzieciństwie), Opieką (w dzieciństwie), Splątaniem oraz Komunikacją Rodzinną. Płeć rodzeństwa była moderatorem jedynie dla relacji Dominacji w rodzeństwie we wczesnej dorosłości i Krytycyzmu (w dzieciństwie), co zostało ukazane na rysunku 23.



Rysunek 23. Relacja między Krytycyzmem w dzieciństwie a poziomem Dominacji we wczesnej dorosłości w zależności od płci rodzeństwa.

Źródło: opracowanie własne.

Graficzna analiza wyników pozwala stwierdzić, że wysoki poziom Krytycyzmu w dzieciństwie sprzyja wysokiej Dominacji w rodzeństwie na początkowym etapie dorosłego życia – prawdopodobieństwo było mniejsze od przyjmowanego poziomu

istotności w obydwu badanych grupach ( $p < 0,001$ ). Wśród badanych posiadających siostrę relacja ta była mniej wyraźna ( $R^2 = 0,252$ ) niż wśród osób posiadających brata ( $R^2 = 0,339$ ), choć zarówno w jednej, jak i drugiej grupie Krytycyzm w dzieciństwie był zmienną wyjaśniającą dość znaczną część wariancji zmiennej zależnej.

Podsumowując, płeć jest czynnikiem moderującym związek Dominacji z jej wyznacznikami. Na podstawie uzyskanych rezultatów można wskazać, że płeć badanego moderowała relację między Splątaniem w rodzinie a poziomem Dominacji. Zależność ta była bardziej widoczna w grupie mężczyzn. Płeć rodzeństwa natomiast okazała się być moderatorem dla związku Krytycyzmu w czasie dzieciństwa z Dominacją w dorosłości. Związek ten był wyraźniejszy wśród osób posiadających braci.

## 6.4. Psychospołeczne wyznaczniki Obojętności w relacji między dorosłym rodzeństwem

W dalszej kolejności podjęto się określenia wyznaczników Obojętności. W efekcie wykonanych analiz uzyskano 10 zmiennych, które okazały się być jej istotnymi predyktorami: płeć badanego, wszystkie zmienne odnoszące się do podsystemu rodzeństwa, jedna dotycząca podsystemu rodziców, tj. Odrzucenie ze strony matki, oraz dwie zmienne charakteryzujące system rodzinny, czyli Niezwiązanie i Splątanie. Szczegółowe informacje na temat poszczególnych składowych modelu zamieszczono w tabeli 22.

Tabela 22

*Hierarchiczna regresja liniowa ilustrująca związek między Obojętnością a wybranymi zmiennymi socjodemograficznymi, psychologicznymi i relacyjnymi*

Obojętność STQ-Now $F(10,394) = 33,126, p < 0,001; R^2 = -0,457$					
Zmienne niezależne		$\beta$	$t$	$p$	VIF
1		2	3	4	5
Płeć  Podsystem rodzeństwa	(Stała)		5,246	<b>0,001</b>	
	Płeć badanego	0,087	2,257	<b>0,025</b>	1,072
	Częstotliwość kontaktów	0,311	7,912	<b>0,001</b>	1,121
	Wzajemność (w dzieciństwie)	-0,117	-2,018	<b>0,044</b>	2,447
	Krytycyzm (w dzieciństwie)	0,217	4,478	<b>0,001</b>	1,702
	Wsparcie (w dzieciństwie)	-0,148	-2,377	<b>0,018</b>	2,826
	Opieka (w dzieciństwie)	0,092	1,946	<b>0,050</b>	1,613
	Naśladowanie (w dzieciństwie)	-0,066	-1,216	<b>0,025</b>	2,142



		1	2	3	4	5
Podsystem rodziców	Odrzucenie (matka)		-0,109	-2,585	<b>0,010</b>	1,291
Cały system rodzinny	Niezwiązanie		0,234	5,470	<b>0,001</b>	1,329
	Splątanie		0,161	4,024	<b>0,001</b>	1,164

Uzyskane rezultaty wskazują, że zmienne z każdej z analizowanych grup weszły do ostatecznego modelu. Model ten był dobrze dopasowany do danych ( $F(10,394) = 33,126$ ;  $p < 0,001$ ) i tłumaczył 46% wariancji zmiennej Obojętność ( $R^2 = 0,457$ ). Wartość statystyki Durbin-Watsona sugerowała znikome skorelowanie składników losowych ( $DW = 2,023$ ), a współczynniki VIF poszczególnych zmiennych pozwoliły na uznanie, że nie są one ze sobą skorelowane (VIF od 1,072 do 2,826) (Field, 2013).

W odniesieniu do płci w modelu predyktorów Obojętności znalazła się płeć badanego ( $\beta = 0,087$ ). Płeć rodzeństwa natomiast nie była jej istotnym wyznacznikiem. Biorąc pod uwagę sposób kodowania płci badanego i interpretując uzyskane wskaźniki, można stwierdzić, że płeć męska jest czynnikiem sprzyjającym wysokiej Obojętności w relacji z rodzeństwem w okresie wczesnej dorosłości.

Wszystkie zmienne charakteryzujące podsystem rodzeństwa znalazły się w modelu przedstawionym w tym podrozdziale. Mała częstotliwość kontaktów z rodzeństwem okazała się zwiększać poziom Obojętności ( $\beta = 0,311$ ) podobnie jak Krytycyzm w dzieciństwie ( $\beta = 0,217$ ) oraz Opieka ( $\beta = 0,092$ ). Wysoka Wzajemność w relacji z bratem/siostrą w przeszłości ( $\beta = -0,117$ ), duże Wsparcie ( $\beta = -0,148$ ) oraz Naśladowanie ( $\beta = -0,066$ ) łączyły się natomiast z niskim poziomem zmiennej zależnej.

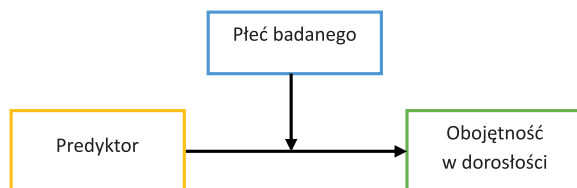
Z puli zmiennych związanych z podsystemem rodziców jedynie postawa odrzucająca ze strony matki była istotnym predyktorem zmiennej zależnej – w przypadku jej nasilenia można było przewidywać spadek Obojętności ( $\beta = -0,109$ ).

Ostatnią grupą zmiennych istotnych w modelu były dwie zmienne odnoszące się do systemu rodzinnego, tj. Niezwiązanie i Splątanie. Analiza wyników pozwalała na stwierdzenie, że zarówno wysoki poziom Niezwiązania ( $\beta = 0,234$ ), jak i Splątania ( $\beta = 0,161$ ) może zwiększać Obojętność w relacji z dorosłym rodzeństwem.

W dalszej kolejności sprawdzono, czy płeć badanego oraz płeć rodzeństwa moderują relację między predyktorami a zmienną zależną i ustalono, że jedynie płeć badanego pełniła w niektórych przypadkach rolę moderatora.

### 6.4.1. Moderacyjna rola płci badanego dla zależności między wybranymi predyktorami a poziomem Obojętności

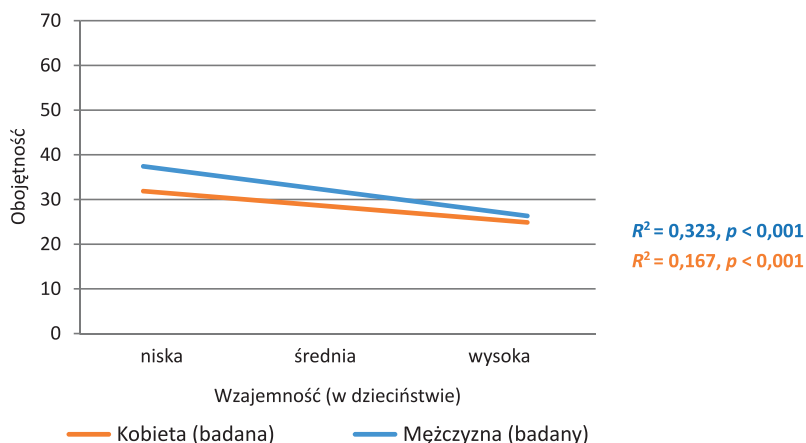
Na podstawie wykonanych analiz moderacji według schematu przedstawionego na rysunku 24. wykazano, że płeć badanego była czynnikiem moderującym relację między poziomem Obojętności a poziomem dwóch jej predyktorów, tj. Wzajemności między rodzeństwem w dzieciństwie oraz Niezwiązania w aktualnym systemie rodzinnym.



Rysunek 24. Schemat moderacyjnej roli płci rodzeństwa na związek między wskazanym predyktorem a poziomem Obojętności w dorosłości.

Źródło: opracowanie własne.

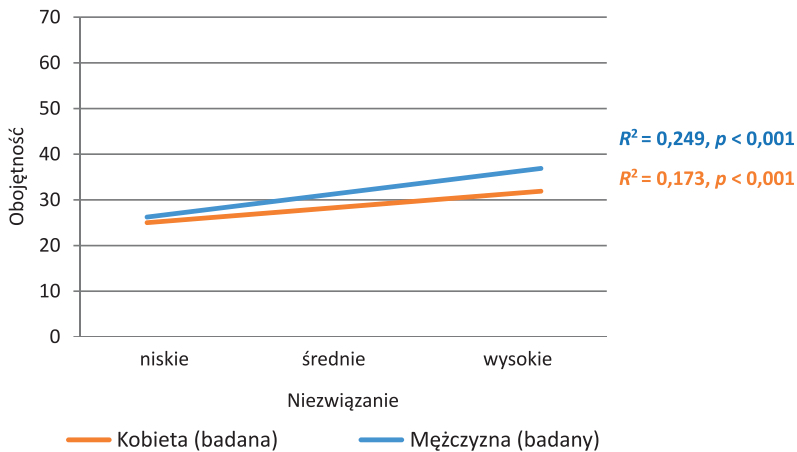
Na rysunku 25. zobrazowano graficznie relację między poziomem Wzajemności w rodzeństwie w dzieciństwie a aktualnym poziomem Obojętności w grupie kobiet oraz mężczyzn. Interpretując uzyskane wyniki, możliwe było stwierdzenie, że w obydwu grupach zależność ta była istotna statystycznie ( $p < 0,001$ ), a jej kierunek był podobny – rodzeństwa, które cechowała w przeszłości ciepła, bliska relacja oparta na Wzajemności charakteryzował niższy poziom Obojętności w dorosłości. Wśród badanych kobiet jednakże Wzajemność nie była tak silnym wyznacznikiem zmiennej zależnej i tłumaczyła mniejszy procent jej zmienności ( $R^2 = 0,167$ ) niż w grupie badanych mężczyzn ( $R^2 = 0,323$ ).



Rysunek 25. Relacja między Wzajemnością w dzieciństwie a poziomem Obojętności we wczesnej dorosłości w zależności od płci badanego.

Źródło: opracowanie własne.

Druga analiza moderacji odnosiła się do związku poziomu Niezwiązania systemu rodzinnego z poziomem Obojętności w relacji między dorosłym rodzeństwem. Zależność ta w odniesieniu do płci badanych została zilustrowana na rysunku 26. Wysoki poziom Niezwiązania w rodzinie okazał się sprzyjać wysokiemu poziomowi Obojętności pomiędzy rodzeństwem ( $p < 0,001$ ). W grupie mężczyzn relacja ta była bardziej widoczna i tłumaczyła 26% wariancji zmiennej zależnej ( $R^2 = 0,249$ ). Wśród badanych kobiet było to 17% ( $R^2 = 0,173$ ).



Rysunek 26. Relacja między Niezwiązaniem a poziomem Obojętności we wczesnej dorosłości w zależności od płci badanego.

Źródło: opracowanie własne.

Podsumowując, można stwierdzić, że relacja Obojętności zarówno z Niezwiązaniem, jak i z Wzajemnością w dzieciństwie jest istotna w obu grupach płciowych, jednakże w grupie mężczyzn zmienne te są silniejszymi predyktorami zmiennej zależnej.

## 6.5. Psychospołeczne wyznaczniki Rywalizacji w relacji między dorosłym rodzeństwem

Ostatnią ze zmiennych opisujących jakość relacji w okresie wczesnej dorosłości była Rywalizacja. Poszukując jej uwarunkowań z wykorzystaniem hierarchicznej analizy regresji, wykryto, że spośród badanych zmiennych niezależnych 5 weszło do modelu, bowiem spełniają kryterium istotności statystycznej. Wyniki dokonanych analiz zaprezentowano w tabeli 23.

Tabela 23

*Hierarchiczna regresja liniowa ilustrująca związek między Rywalizacją a wybranymi zmiennymi socjodemograficznymi, psychologicznymi i relacyjnymi*

Rywalizacja STQ-Now $F(5,399) = 50,135, p < 0,001; R^2 = -0,386$					
Zmienne niezależne		$\beta$	$t$	$p$	VIF
(Stała)			-2,491	<b>0,013</b>	
Podsystem rodzeństwa	Wzajemność (w dzieciństwie)	0,204	3,412	<b>0,001</b>	2,331
	Krytycyzm (w dzieciństwie)	0,623	12,765	<b>0,001</b>	1,549
	Wsparcie (w dzieciństwie)	0,111	2,094	<b>0,037</b>	1,826
Cały system rodzinny	Zrównoważona spójność	-0,155	-3,411	<b>0,001</b>	1,339
	Splątanie	0,174	4,220	<b>0,001</b>	1,108

W ostatecznym modelu nie znalazły się zmienne określające płeć badanego i płeć jego rodzeństwa oraz zmienne odnoszące się do podsystemu rodziców. Do modelu zostały włączone trzy zmienne charakteryzujące podsystem rodzeństwa oraz dwie opisujące funkcjonowanie całego systemu rodzinnego, tj. Zrównoważona Spójność i Splątanie. Opracowany model wyjaśniał prawie 39% ( $R^2 = 0,386$ ) wariancji zmiennej Rywalizacja i był dobrze dopasowany do danych ( $F(5,399) = 50,135, p < 0,001$ ). Na podstawie wskaźników Durbin-Watsona ( $DW = 1,805$ ) oraz VIF (mieszczący się w przedziale od 1,108 dla Splątania do 2,331 dla Wzajemności w dzieciństwie) można uznać, że podstawowe założenia hierarchicznej regresji liniowej zostały spełnione.

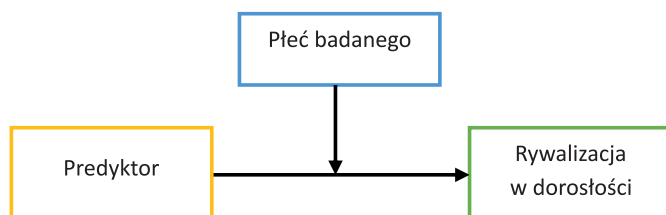
Zmienne charakteryzujące podsystem rodzeństwa w czasie dzieciństwa okazały się być istotnymi wyznacznikami poziomu Rywalizacji. Zdecydowanie najsilniejszym predyktorem z tej grupy był Krytycyzm w relacji w przeszłości ( $\beta = 0,623$ ). Jego wysoki poziom sprzyjał wzrostowi Rywalizacji w późniejszych latach życia. Pozostałe zmienne, choć przekroczyły przyjmowany próg istotności, wyjaśniały mniejszy procent zmienności zmiennej zależnej.

W odniesieniu do zmiennych opisujących funkcjonowanie rodziny wyróżniono dwie, które były istotnymi predyktorami. W przypadku Splątania wykryto, że jego wysoki poziom wiązał się z wysokim poziomem Rywalizacji ( $\beta = 0,172$ ), podczas gdy wysoki poziom Zrównoważonej Spójności w systemie rodzinnym łączył się z niską Rywalizacją między rodzeństwem w okresie wczesnej dorosłości ( $\beta = -0,155$ ).

W dalszej kolejności przeprowadzono analizy moderacyjne, w celu sprawdzenia, czy płeć badanego oraz rodzeństwa to czynniki modyfikujące związek między predyktorami a zmienną zależną.

### 6.5.1. Moderacyjna rola płci badanego dla zależności między wybranymi predyktorami a poziomem Rywalizacji

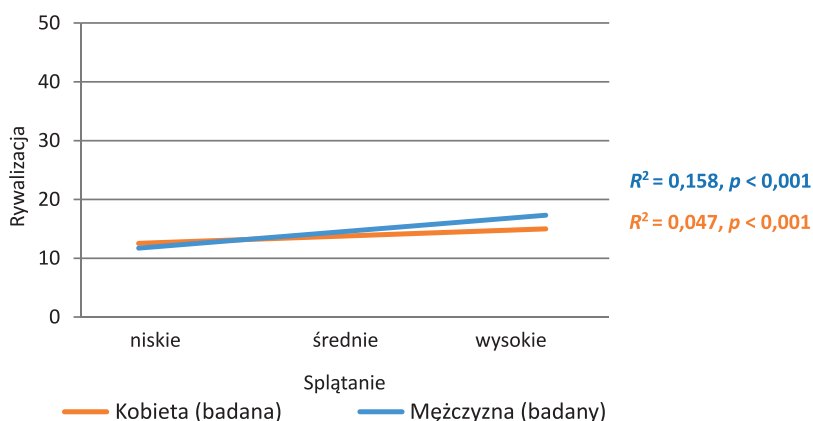
Rywalizacja była ostatnią ze zmiennych opisujących funkcjonowanie dorosłych rodzeństw. Opierając się na wykonanej analizie regresji i postępując zgodnie ze schematem zamieszczonym na rysunku 27, przeprowadzono analizy moderacyjne. W ich efekcie wykryto, że płeć badanego moderuje jej związek z jednym predyktorem, tj. poziomem Splątania systemu rodzinnego.



Rysunek 27. Schemat moderacyjnej roli płci rodzeństwa na związek między wskazanym predyktorem a poziomem Rywalizacji w dorosłości.

Źródło: opracowanie własne.

Przeprowadzona analiza statystyczna wykazała, że wysoki poziom Splątania w rodzinie sprzyja wysokiej Rywalizacji w rodzeństwie w okresie wczesnej dorosłości ( $p < 0,001$ ). W przypadku kobiet predyktor tłumaczył niecałe 5% zmienności zmiennej zależnej ( $R^2 = 0,047$ ), co oznacza, że nie był on kluczowym wyznacznikiem poziomu Rywalizacji. Natomiast w grupie mężczyzn odnotowano, że Splątanie tłumaczy 16% zmienności ( $R^2 = 0,158$ ). Rysunek 28 przedstawia zależność między Splątaniem a Rywalizacją w podziale według płci.

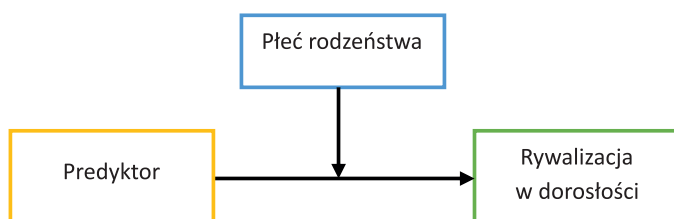


Rysunek 28. Relacja między Splątaniem a poziomem Rywalizacji we wczesnej dorosłości w zależności od płci badanego.

Źródło: opracowanie własne.

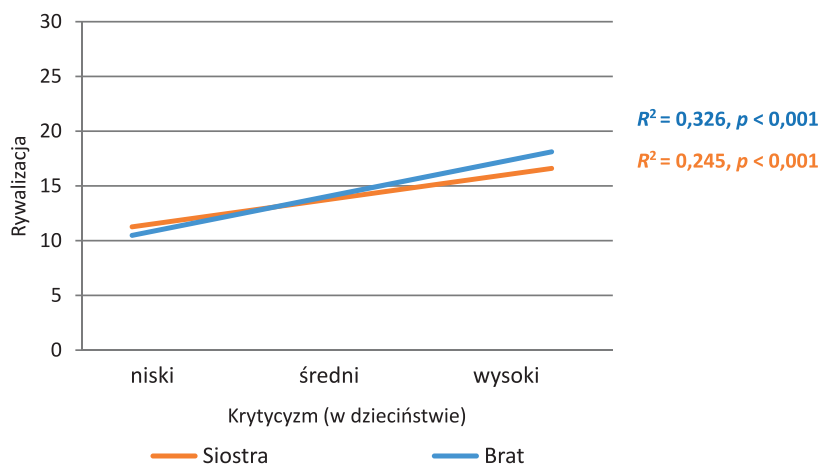
### 6.5.2. Moderacyjna rola płci rodzeństwa dla zależności między wybranymi predyktorami a poziomem Rywalizacji

Płeć rodzeństwa, podobnie jak płeć badanego, była czynnikiem moderującym relację między Rywalizacją a jej predyktorami (rysunek 29). Szczegółowe analizy wykazały, że dotyczyło to dwóch wyznaczników: Krytycyzmu w rodzeństwie w okresie dzieciństwa oraz aktualnego poziomu Splątania w rodzinie.



Rysunek 29. Schemat moderacyjnej roli płci rodzeństwa na związek między wskazanym predyktorem a poziomem Rywalizacji w dorosłości.

Źródło: opracowanie własne.



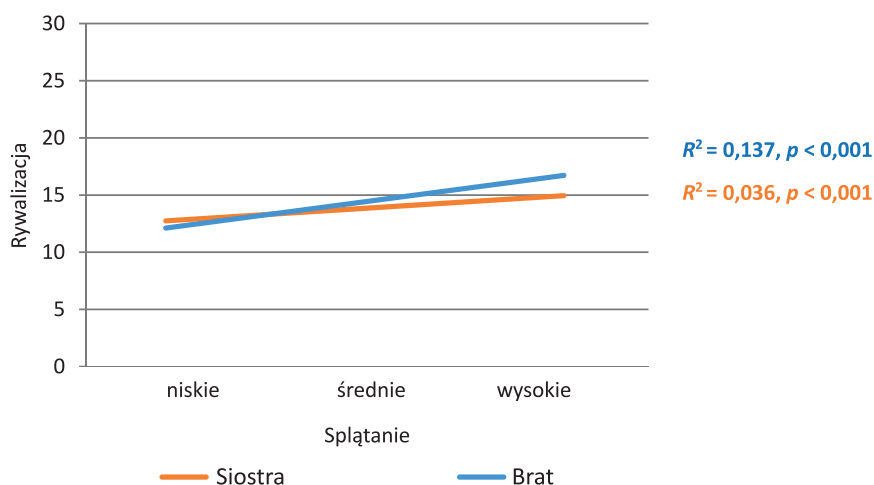
Rysunek 30. Relacja między Krytycyzmem w dzieciństwie a poziomem Rywalizacji we wczesnej dorosłości w zależności od płci rodzeństwa.

Źródło: opracowanie własne.

Wykonane analizy pozwoliły na stwierdzenie, że wraz ze wzrostem poziomu Krytycyzmu w okresie dzieciństwa rośnie również poziom Rywalizacji we wczesnej dorosłości. Zależność ta została potwierdzona zarówno dla badanych posiadających siostrę ( $p < 0,001$ ), jak i dla tych mających brata ( $p < 0,001$ ). Większe nachylenie krzywej regresji na rysunku 30. w grupie posiadających brata sugeruje, że w ich przypadku zmiana w zakresie Krytycyzmu będzie miała bardziej widoczne konsekwencje dla poziomu Rywalizacji niż wśród badanych mających

siostrę. Krytycyzm w dzieciństwie to zmienna, która tłumaczyła 33% wariancji w grupie z braćmi ( $R^2 = 0,326$ ), a 25% w grupie z siostrami ( $R^2 = 0,245$ ).

Drugą relacją moderowaną przez płeć rodzeństwa był związek Splątania z Rywalizacją. Jej graficzną ilustrację stanowi rysunek 31.



Rysunek 31. Relacja między Splątaniem a poziomem Rywalizacji we wczesnej dorosłości w zależności od płci rodzeństwa.

Źródło: opracowanie własne.

Na podstawie uzyskanych wyników okazało się, że Splątanie jest bardziej widocznym wyznacznikiem Rywalizacji wśród badanych posiadających braci ( $R^2 = 0,137$ ) niż tych, którzy mieli za rodzeństwo kobietę ( $R^2 = 0,036$ ). Mimo to w obydwu grupach zależność ta była istotna statystycznie ( $p < 0,001$ ) i miała podobny kierunek – wzrost poziomu Splątania w rodzinie sprzyjał zwiększonej Rywalizacji wśród dorosłego rodzeństwa.

## 6.6. Podsumowanie

W niniejszym rozdziale przedstawiono psychospołeczne oraz relacyjne wyznaczniki jakości relacji z rodzeństwem w okresie wczesnej dorosłości, mierzonej na pięciu podskalach: Wzajemności, Krytycyzmu, Dominacji, Obojętności oraz Rywalizacji. Zmienne wprowadzane były do modelu w czterech blokach: w pierwszym wprowadzano płeć badanego oraz płeć rodzeństwa, w drugim zmienne odnoszące się do podsystemu rodzeństwa, następnie te związane z podsystemem rodziców, a na końcu zmienne opisujące system rodzinny. Na podstawie analiz wykazano zróżnicowanie w zakresie uwarunkowań poszczególnych aspektów relacji z rodzeństwem we wczesnej dorosłości, z wyraźnym jednak zaznaczeniem ciągłości jakości relacji, a także dużej roli postaw wychowawczych rodziców czy

też funkcjonowania całego systemu, w tym jego Spójności i Elastyczności. Dodatkowo, wykonane analizy moderacji wykazały, że w przypadku niektórych zależności, np. związku między Emocjonalnym Ciepłem ze strony ojca a poziomem Wzajemności czy Niezwiązaniem w rodzinie i poziomem Obojętności, predyktory okazały się w większym stopniu wyjaśniać zmienność jakości relacji z rodzeństwem w grupie mężczyzn oraz w grupie badanych posiadających braci.



## Rozdział 7. Charakterystyka typów relacji z rodzeństwem w okresie wczesnej dorosłości

Dotychczasowe analizy umożliwiały szczegółowe zbadanie wybranych obszarów jakości relacji między rodzeństwem w okresie wczesnej dorosłości. Dzięki złożonej strukturze badań i szerokiemu katalogowi zmiennych uzyskano informacje o podstawowych czynnikach warunkujących lepsze bądź gorsze relacje z bratem/siostrą w tym czasie. Warto jednak zaznaczyć, że dodatkowym celem prowadzonych badań było stworzenie typologii umożliwiającej kompleksowy opis braci i sióstr w początkowym etapie dorosłego życia z uwzględnieniem czynników socjodemograficznych, psychologicznych i relacyjnych.

Aby wyróżnić dominujące typy relacji z rodzeństwem, wykonano analizę skupień metodą k-średnich w kilku wariantach z różną liczbą zadanych skupień<sup>1</sup>. Zdecydowano, że podział na poszczególne skupienia będzie odbywał się na podstawie wyników uzyskanych przez badanych na skalach opisujących aktualną jakość relacji z rodzeństwem, tj. Wzajemności, Krytycyzmu, Dominacji, Obojętności oraz Rywalizacji. Po przeanalizowaniu uzyskanych wyników ustalono, że najbardziej spójnym merytorycznie wariantem był podział na trzy skupienia. Charakterystyka jakości relacji z rodzeństwem w zależności od jej typu została przedstawiona na rysunku 32<sup>2</sup>.

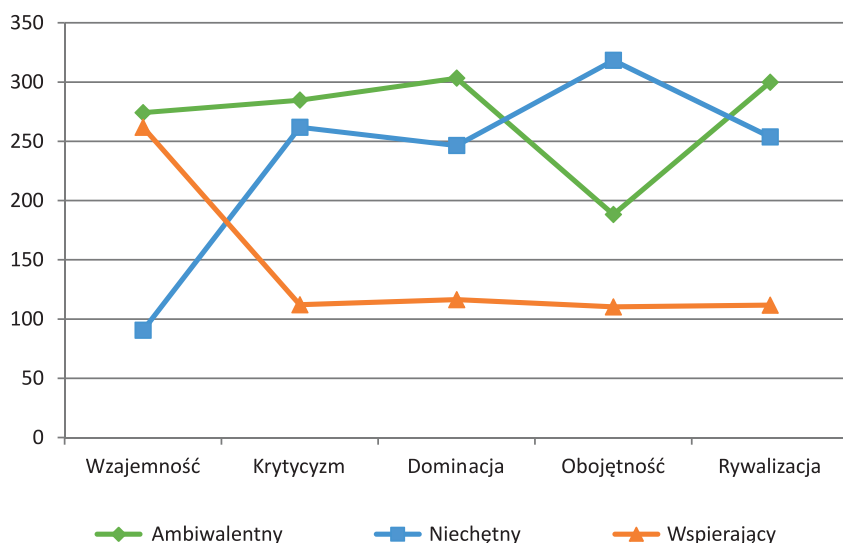
Typ pierwszy reprezentowały 84 osoby, co stanowiło niecałe 21% wszystkich badanych. Ze względu na specyfikę poziomu zmiennych został on nazwany **typem Ambiwalentnym**. Cechował go wysoki poziom wszystkich zmiennych poza Obojętnością. Oznacza to, że osoby te w relacji z rodzeństwem, prawdopodobnie zależnie od sytuacji, albo przejawiały bardzo silne pozytywne emocje związane z ciepłem i wysoką Wzajemnością, albo wręcz przeciwnie – pojawiały się Krytycyzm, Dominacja czy Rywalizacja.

Drugi typ relacji określono jako **typ Niechętny**. Tworzyło go 149 badanych (37%). Osoby należące do tego typu przejawiały bardzo małe nasilenie Wzajemności, a dość duże nasilenie głównie negatywnych aspektów jakości relacji z bratem/siostrą tj. Krytycyzmu, Dominacji i Rywalizacji. Dodatkowo pojawiał się w tej grupie również wysoki poziom Obojętności.

---

1 Wykonano analizy dla dwóch, trzech, czterech i pięciu zadanych skupień.

2 Ze względu na różnice w zakresie pomiarowym poszczególnych skal w celu zobrazowania różnic między zmiennymi w poszczególnych typach posłużono się testami rangowymi.



Rysunek 32. Jakość relacji między rodzeństwem w zależności od typu relacji.

Źródło: opracowanie własne.

Ostatni z wyróżnionych typów to **typ Wspierający**. Uzyskane rezultaty wskazują, że przejawia on w kontakcie z rodzeństwem głównie ciepło i dużą bliskość oraz intymność, co znalazło odzwierciedlenie w wysokim poziomie Wzajemności. Zmienne opisujące jakość relacji w zakresie Krytycyzmu, Dominacji, Obojętności i Rywalizacji pozostawały na niskim poziomie. Typ ten był charakterystyczny dla 172 badanych, czyli 42% całej grupy.

W dalszej części rozdziału zostaną dokonane krótkie porównania poszczególnych typów w zakresie zmiennych socjodemograficznych, psychologicznych i relacyjnych oraz zostanie scharakteryzowany każdy z typów.

## 7.1. Porównanie typów relacji z rodzeństwem pod względem zmiennych psychospołecznych oraz relacyjnych

Analizując poszczególne typy, w pierwszej kolejności zdecydowano się odnieść do ich charakterystyki psychospołecznej i relacyjnej. Ze względu na to, że rozkłady grup ze względu na zmienne demograficzne (m.in. płeć) są nierównoliczne, ustalono, że nie będą wykonywane analizy niezależności testem  $\chi^2$  uwzględniające właśnie rozkłady liczebności w podgrupach wyznaczanych przez zmienne demograficzne i typy relacji, gdyż mogłoby to prowadzić do nieprawidłowych interpretacji i sugerować mylne wnioski. Dokonano natomiast analizy wariancji ANOVA umożliwiającej porównanie badanych reprezentujących wyłonione typy relacji pod względem ich funkcjonowania w podsystemie rodzeństwa i całym systemie rodzinnym z uwzględnieniem zmiennych opisujących podsystem rodziców.

W pierwszej kolejności dokonano porównań związanych z jakością relacji między rodzeństwem w przeszłości<sup>3</sup>. Ze względu na niejednorodność wariancji w porównywanych grupach posłużono się testem Browna-Forsythe'a. Szczegółowe różnice międzygrupowe przedstawiono w tabeli 24.

Tabela 24

*Analiza wariancji porównująca typy relacji z rodzeństwem w zakresie zmiennych opisujących podsystem rodzeństwa*

Zmienne dot. podsystemu rodzeństwa (w dzieciństwie)	Ambiwalentny (n = 84)		Niechętny (n = 149)		Wspierający (n = 172)		ANOVA	
	M	SD	M	SD	M	SD	F <sup>a</sup>	p
Wzajemność	47,40	8,508	42,96	9,638	49,99	9,104	24,271	<b>0,001**</b>
Krytycyzm	35,87	8,039	35,11	9,094	26,80	8,176	51,581	<b>0,001**</b>
Wsparcie	30,98	5,037	25,11	5,771	29,51	6,409	36,557	<b>0,001**</b>
Opieka	37,45	7,311	30,17	8,751	33,37	8,716	21,443	<b>0,001**</b>
Naśladowanie	32,95	5,595	27,42	6,536	30,38	6,231	23,386	<b>0,001**</b>

<sup>a</sup> rozkład F asymptotyczny (test Browna-Forsythe'a); \*\*p < 0,01.

Jak widać, porównywane typy relacji z rodzeństwem różnią się w sposób istotny statystycznie w zakresie wszystkich analizowanych w tym wypadku zmiennych: Wzajemności  $F(2,402) = 24,271$ ;  $p = 0,001$ , Krytycyzmu  $F(2,402) = 51,587$ ;  $p = 0,001$ , Wsparcia  $F(2,402) = 21,557$ ;  $p = 0,001$ , Opieki  $F(2,402) = 21,443$ ;  $p = 0,001$  oraz Naśladowania  $F(2,402) = 23,386$ ;  $p = 0,001$ . Rysunek 33. przedstawia graficznie różnice między typami relacji w zakresie poszczególnych zmiennych. Strzałkami oznaczono różnice istotne statystycznie.

Tabela 25

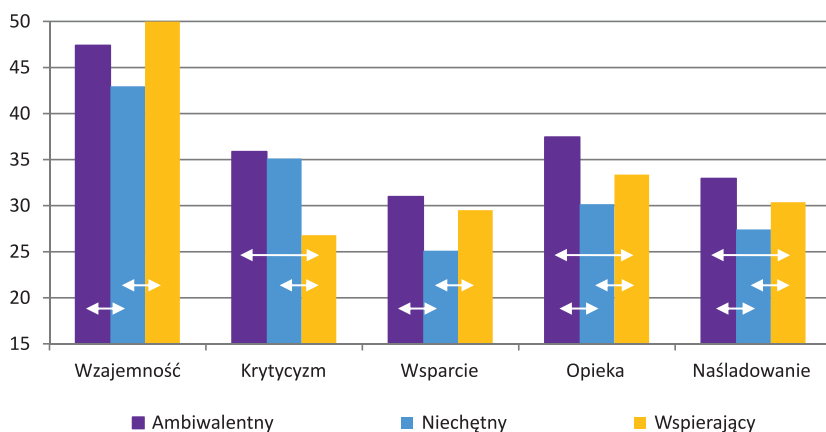
*Testy post hoc porównujące typy relacji z rodzeństwem w zakresie zmiennych opisujących podsystem rodzeństwa*

Zmienne dot. podsystemu rodzeństwa (w dzieciństwie)	Ambiwalentny vs. Niechętny	Ambiwalentny vs. Wspierający	Niechętny vs. Wspierający
	p	p	p
Wzajemność	<b>0,001**</b>	0,079	<b>0,001**</b>
Krytycyzm	0,884	<b>0,001**</b>	<b>0,001**</b>
Wsparcie	<b>0,001**</b>	0,136	<b>0,001**</b>
Opieka	<b>0,001**</b>	<b>0,001**</b>	<b>0,003**</b>
Naśladowanie	<b>0,001**</b>	<b>0,003**</b>	<b>0,001**</b>

\*\*p < 0,01.

3 Częstotliwość kontaktów została wyłączona z analiz z tych samych względów, co zmienne demograficzne.

Testy post hoc<sup>4</sup> (tabela 25) wykazały, że w przypadku zmiennej Wzajemność badani reprezentujący typ Niechętny ( $M = 42,96$ ) uzyskiwali istotnie niższe wskaźniki niż badani o typie Ambiwalentnym ( $M = 47,40$ ) i Wspierającym ( $M = 49,99$ ). Analiza Krytycyzmu natomiast wykazała, że najniższe wskaźniki w porównaniu do pozostałych grup uzyskiwali badani o typie Wspierającym ( $M = 26,80$ ). W przypadku trzeciej ze zmiennych, tj. Wsparcia, badani o typie Ambiwalentnym ( $M = 30,98$ ) i Wspierającym ( $M = 29,51$ ) cechowali się jej istotnie wyższym poziomem od osób reprezentujących typ Niechętny ( $M = 25,11$ ). Różnice między wyróżnionymi typami relacji w odniesieniu do zmiennych Opieka i Naśladowanie miały podobny charakter – w obu z nich najniższe wskaźniki uzyskiwały osoby o typie Niechętnym.



Rysunek 33. Porównanie jakości relacji między rodzeństwem w dzieciństwie w grupach o różnym typie relacji z rodzeństwem.

Źródło: opracowanie własne.

W dalszej kolejności sprawdzono, czy typy relacji z rodzeństwem różnią się między sobą w zakresie zmiennych związanych z funkcjonowaniem podsystemu rodziców, tj. postaw rodzicielskich oraz jakości relacji łączącej matkę i ojca. Uzyskane wyniki przedstawiono w tabeli 26.

Postawy rodzicielskie matki, tj. Emocjonalne Ciepło  $F(2,402) = 20,951$ ;  $p = 0,001$ , Odrzucenie  $F(2,402) = 6,793$ ;  $p = 0,001$  i Nadmierna Ochrona  $F(2,402) = 3,061$ ;  $p = 0,001$ , jak i ojca Emocjonalne Ciepło  $F(2,402) = 16,215$ ;  $p = 0,001$ , Odrzucenie  $F(2,402) = 10,010$ ;  $p = 0,001$  i Nadmierna Ochrona  $F(2,402) = 6,612$ ;  $p = 0,001$  były zmiennymi, których poziom zróżnicowania był widoczny w zależności od typu relacji badanych z rodzeństwem. Jedyną zmienną dotyczącą podsystemu rodziców, w przypadku której nie wykazano różnic między osobami reprezentującymi odmienne typy relacji z bratem/siostrą, była jakość relacji między rodzicami.

4 Ze względu na niejednorodność wariancji w grupach wykorzystano test T3Dunnetta.

Tabela 26

*Analiza wariancji porównująca typy relacji z rodzeństwem w zakresie zmiennych opisujących podsystem rodzeństwa*

	Zmienne dot. podsystemu rodziców	Ambiwalentny ( <i>n</i> = 84)		Niechętny ( <i>n</i> = 149)		Wspierający ( <i>n</i> = 172)		ANOVA	
		<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Matka	Emocjonalne Ciepło	18,63	3,318	17,22	3,983	19,80	3,366	20,951 <sup>a</sup>	<b>0,001**</b>
	Odrzucenie	10,43	2,622	11,00	3,587	9,76	2,859	6,793 <sup>a</sup>	<b>0,001**</b>
	Nadmierna Ochrona	19,56	4,334	18,75	4,281	18,13	4,462	3,061	<b>0,048*</b>
Ojciec	Emocjonalne Ciepło	16,60	4,407	14,71	4,451	17,58	4,655	16,215	<b>0,001**</b>
	Odrzucenie	10,27	3,261	11,08	3,569	9,42	3,095	10,010	<b>0,001**</b>
	Nadmierna Ochrona	15,99	3,462	15,69	3,734	14,53	3,322	6,612	<b>0,001**</b>
	Jakość relacji między rodzicami	7,43	2,416	7,26	2,210	7,66	2,358	1,210	0,299

<sup>a</sup> rozkład *F* asymptotyczny (test Browna-Forsythe'a); \**p* < 0,05, \*\**p* < 0,01.

Tabela 27

*Testy post hoc porównujące typy relacji z rodzeństwem w zakresie zmiennych opisujących podsystem rodziców*

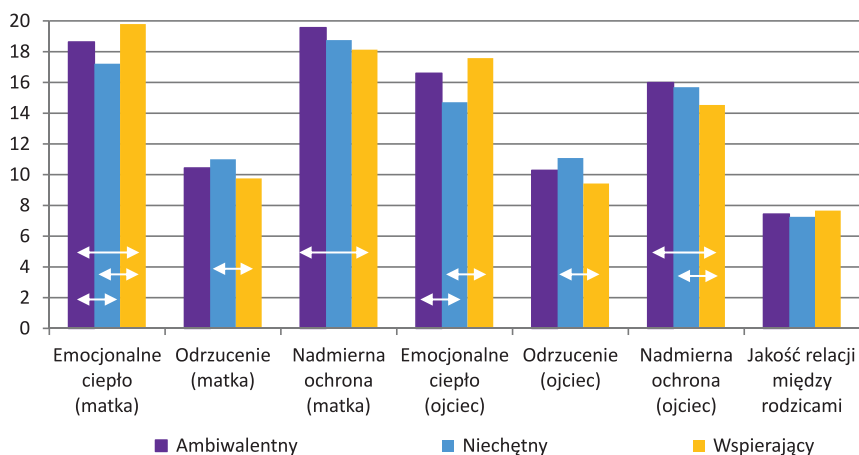
	Zmienne dot. podsystemu rodziców	Ambiwalentny vs. Niechętny	Ambiwalentny vs. Wspierający	Niechętny vs. Wspierający
		<i>p</i>	<i>p</i>	<i>p</i>
Matka	Emocjonalne Ciepło	<b>0,013*</b>	<b>0,028**</b>	<b>0,001**</b>
	Odrzucenie	0,417	0,177	<b>0,002**</b>
	Nadmierna Ochrona	0,431	<b>0,045*</b>	0,500
Ojciec	Emocjonalne Ciepło	<b>0,006**</b>	0,272	<b>0,001**</b>
	Odrzucenie	0,224	0,138	<b>0,001**</b>
	Nadmierna Ochrona	0,903	<b>0,005**</b>	<b>0,012*</b>

\**p* < 0,05, \*\**p* < 0,01.

W oparciu o przeprowadzone testy porównań wielokrotnych (tabela 27<sup>5</sup>) oraz średnie rezultaty (tabela 26) można uznać, że Emocjonalne Ciepło to postawa rodzicielska, która była istotnie wyższa u matek i ojców osób o typie Wspierającym (odpowiednio dla matek *M* = 19,80 i dla ojców *M* = 17,58) i Ambiwalentnym (*M* = 18,63 oraz *M* = 16,60) niż Niechętnym (*M* = 17,22 i *M* = 14,71). W przypadku

5 Zmienna mierząca jakość relacji między rodzicami nie była czynnikiem istotnie różnicującym typ relacji z rodzeństwem i nie została zamieszczona w tabeli.

postawy ciepłej matek analiza post hoc<sup>6</sup> ujawniła, że wskaźniki istotnie niższe od osób o typie Wspierającym mieli badani reprezentujący typ Ambiwalentny. W odniesieniu do postawy Odrzucenie wykazano, że było ono istotnie wyższe wśród matek i ojców osób o typie Niechętnym (odpowiednio  $M = 11,00$  oraz  $M = 11,08$ ) niż u tych o typie Wspierającym ( $M = 9,76$  oraz  $M = 9,42$ ). Nadmierna Ochrona ze strony matek oraz ze strony ojców była istotnie wyższa w grupie osób mającej z rodzeństwem relację Ambiwalentną ( $M = 19,56$  u matek oraz  $M = 15,99$  u ojców) niż Wspierającą ( $M = 18,13$  i  $M = 14,53$ ). Ponadto, w przypadku postaw ojców Nadmierna Ochrona była również nieco wyższa u osób o typie Niechętnym ( $M = 15,69$ ) niż Wspierającym ( $M = 14,53$ ).



Rysunek 34. Porównanie poziomu zmiennych dotyczących podsystemu rodziców w grupach o różnym typie relacji z rodzeństwem.

Źródło: opracowanie własne.

Ostatnia grupa porównań w zakresie wyróżnionych typów relacji dotyczyła zmiennych charakteryzujących funkcjonowanie całego systemu rodzinnego. Ilustrację liczbową tych analiz stanowi tabela 28.

W trzech wyodrębnionych typach relacji z rodzeństwem ujawniono różnice w zakresie poziomu wszystkich zmiennych opisujących system rodzinny. Dotyczyło to wymiarów Spójności, tj. Niezwiązania  $F(2,402) = 33,147$ ;  $p = 0,001$ , Zróżnicowanej Spójności  $F(2,402) = 38,761$ ;  $p = 0,001$ , Splątania  $F(2,402) = 16,603$ ;  $p = 0,001$  oraz wymiarów Elastyczności, czyli Sztywności  $F(2,402) = 4,124$ ;  $p = 0,001$ , Zróżnicowanej Elastyczności  $F(2,402) = 13,308$ ;  $p = 0,001$  i Chaotyczności  $F(2,402) = 10,987$ ;  $p = 0,001$ . Poszczególne typy relacji uzyskały również inne wskaźniki w odniesieniu do Komunikacji Rodzinnej  $F(2,402) = 30,385$ ;  $p = 0,001$  i Zadowolenia z Życia Rodzinnego  $F(2,402) = 26,149$ ;  $p = 0,001$ .

6 W przypadku Emocjonalnego Ciepła i Odrzucenia matek wykorzystywano test T3 Dunnetta, a w pozostałych przypadkach test Bonferroniego, zakładający równość wariancji w porównywanych grupach.

Tabela 28

*Analiza wariancji porównująca typy relacji z rodzeństwem w zakresie zmiennych opisujących cały system rodzinny*

Zmienne dot. systemu rodzinnego	Ambiwalentny (n = 84)		Niechętny (n = 149)		Wspierający (n = 172)		ANOVA	
	M	SD	M	SD	M	SD	F	p
Niezwiazanie	16,14	5,685	18,11	4,900	13,55	4,810	33,147	<b>0,001**</b>
Zrównoważona Spójność	26,51	5,383	24,21	5,039	29,06	4,592	38,761	<b>0,001**</b>
Splątanie	15,46	4,609	15,92	4,461	13,25	3,881	16,603 <sup>a</sup>	<b>0,001**</b>
Szttywność	19,00	4,377	17,69	4,644	17,33	4,248	4,124	<b>0,017*</b>
Zrównoważona Elastyczność	22,57	5,304	20,95	4,750	23,76	4,774	13,308	<b>0,001**</b>
Chaotyczność	17,45	5,112	17,93	5,242	15,33	5,199	10,978	<b>0,001**</b>
Komunikacja Rodzinna	35,32	7,837	32,54	7,741	39,29	7,810	30,385	<b>0,001**</b>
Zadowolenie z Życia Rodzinnego	35,46	7,333	32,77	7,994	39,10	8,018	26,149	<b>0,001**</b>

<sup>a</sup> rozkład F asymptotyczny (test Browna-Forsythe'a); \* $p < 0,05$ , \*\* $p < 0,01$ .

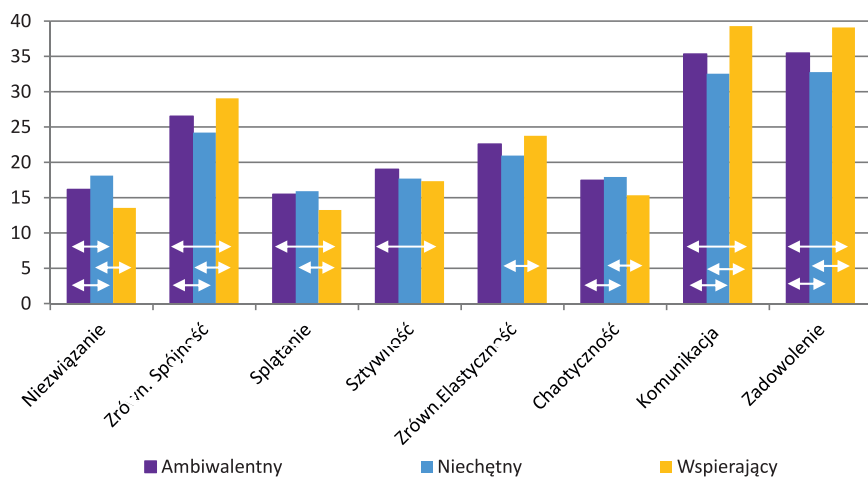
Tabela 29

*Testy post hoc porównujące typy relacji z rodzeństwem w zakresie zmiennych opisujących cały system rodzinny*

Zmienne dot. systemu rodzinnego	Ambiwalentny vs. Niechętny	Ambiwalentny vs. Wspierający	Niechętny vs. Wspierający
	p	p	p
Niezwiazanie	<b>0,025*</b>	<b>0,001**</b>	<b>0,001**</b>
Zrównoważona Spójność	<b>0,001**</b>	<b>0,001**</b>	<b>0,001**</b>
Splątanie	0,846	<b>0,001**</b>	<b>0,001**</b>
Szttywność	0,097	<b>0,001**</b>	0,846
Zrównoważona Elastyczność	0,062	0,230	<b>0,001**</b>
Chaotyczność	0,871	<b>0,007**</b>	<b>0,001**</b>
Komunikacja Rodzinna	<b>0,029*</b>	<b>0,001**</b>	<b>0,001**</b>
Zadowolenie z Życia Rodzinnego	<b>0,029*</b>	<b>0,001**</b>	<b>0,001**</b>

\* $p < 0,5$ , \*\* $p < 0,01$ .

Analizy post hoc<sup>7</sup> (tabela 29) wykazały, że w przypadku Niezwiązania najwyższe wskaźniki uzyskiwał typ Niechętny ( $M = 18,11$ ), najniższe natomiast charakteryzowały osoby o wspierającej relacji z rodzeństwem ( $M = 13,55$ ). Podobnie sytuacja kształtowała się w odniesieniu do poziomu Splątania, choć nie potwierdzono tam istotnej różnicy między typem Niechętnym i Ambiwalentnym. Zróźnicowana Spójność była istotnie najwyższa w porównaniu do pozostałych grup wśród badanych reprezentujących typ Wspierający ( $M = 29,06$ ). Porównanie w zakresie Sztywności ujawniło natomiast jedynie różnicę między osobami o relacji ambiwalentnej ( $M = 19,00$ ) i wspierającej ( $M = 17,33$ ) – drugą z grup cechowały istotnie niższe wskaźniki. W przypadku Zrównoważonej Elastyczności oraz Chaotyczności ujawniły się różnice między typem Niechętnym (odpowiednio  $M = 20,95$  oraz  $M = 17,93$ ) a Ambiwalentnym ( $M = 22,57$  i  $M = 17,45$ ) i Wspierającym ( $M = 23,76$  i  $M = 15,33$ ). W odniesieniu do pierwszej ze zmiennych osoby z niechętną relacją cechował niższy poziom Zrównoważonej Elastyczności niż osoby o typie Ambiwalentnym, a w drugiej sytuacji wyższy poziom Chaotyczności niż badanych charakteryzowanych jako Wspierających. Ostatnie dwie zmienne, tj. Komunikacja Rodzinna i Zadowolenie z Życia Rodzinnego, w zbliżony sposób różnicowały wyłonione typy – istotnie najwyższe ich wskaźniki uzyskały osoby o wspierającej relacji z rodzeństwem ( $M = 39,29$  oraz  $M = 39,10$ ), najniższe natomiast osoby należące do typu Niechętnego ( $M = 32,54$  i  $M = 32,77$ ).



Rysunek 35. Porównanie poziomu zmiennych dotyczących całego systemu rodzinnego w grupach o różnym typie relacji z rodzeństwem.

Źródło: opracowanie własne.

Porównanie wyłonionych typów relacji między rodzeństwem w okresie wczesnej dorosłości wykazało znaczące różnice w ramach charakterystyk psychospołecznych i relacyjnych, co potwierdza jednocześnie częściowo trafność samej typologii.

7 W przypadku zmiennej Splątanie wykorzystywano test T3 Dunnetta, a w pozostałych przypadkach test Bonferroni, zakładający równość wariancji w porównywanych grupach.



## 7.2. Charakterystyka typów relacji z rodzeństwem

Ostatnim elementem podsumowującym analizy przeprowadzone w niniejszej pracy jest dokonanie opisu poszczególnych typów z uwzględnieniem ich kluczowych elementów, co zostało zamieszczone w kolejnych podrozdziałach.

### 7.2.1. Typ Ambiwalentny

Skupienie określone jako typ Ambiwalentny to grupa, w której skład weszły 84 osoby badane (60 kobiet oraz 24 mężczyzn). Przedstawiciele tego typu są spostrzegani jako, z jednej strony, silnie, blisko związani z rodzeństwem i gotowi do udzielania mu wsparcia, z drugiej natomiast, jako osoby konfliktowe, współzawodniczące i stawiające siebie ponad brata/siostrę. Badanych typu Ambiwalentnego charakteryzował wysoki poziom Wzajemności, Krytycyzmu, najwyższy Dominacji i Rywalizacji, a jednocześnie najniższy poziom Obojętności.

Analiza zmiennych określających jakość relacji z rodzeństwem w przeszłości wykazała, że w grupie tej istniał średni poziom Wzajemności w przeszłości w porównaniu z pozostałymi grupami oraz najwyższy poziom Krytycyzmu, Naśladowania, Opieki i Wsparcia. Matki badanych o typie Ambiwalentnym były przez nich postrzegane jako bardziej Emocjonalnie Ciepłe niż matki osób reprezentujących typ Niechętny, ale jednocześnie jako chłodniejsze niż w przypadku badanych o typie Wspierającym. Postawa Odrzucająca nie była czynnikiem istotnie wyróżniającym tę grupę od pozostałych, w przeciwieństwie do postawy Nadmiernie Ochraniającej, która okazała się być zarówno w przypadku postaw matek, jak i ojców istotnie wyższa niż u reprezentantów typu Niechętnego i typu Wspierającego. System rodzinny osób z typu Ambiwalentnego okazał się być bardziej zrównoważony w zakresie Spójności niż u osób należących do typu Niechętnego, ale mniej niż u badanych, których relacja z rodzeństwem ma charakter wspierający. Jednocześnie wykazano także dość wysoki poziom Niezwiązania i Splątania w porównaniu do typu Wspierającego. Analiza poziomu Elastyczności w rodzinie wskazała, że wśród przedstawicieli typu Ambiwalentnego nasilenie Sztywności jest wyższe niż wśród osób z typu Wspierającego, ale nieco niższa jest od nich Zróżnicowana Elastyczność. Zarówno efektywność Komunikacji Rodzinnej, jak i Zadowolenie z Życia Rodzinnego kształtowały się na poziomie średnim. Wskazuje to zatem, że środowisko rodzinne osób typu Ambiwalentnego zdaje się być względnie stabilne pod względem poziomu Spójności i Elastyczności, choć nie w takim stopniu jak w przypadku typu Wspierającego.

### 7.2.2. Typ Niechętny

Do grupy badanych, których relacja z rodzeństwem została określona jako typ Niechętny, włączono 149 osób, z czego 89 to były kobiety, a 60 mężczyźni. Opisując swoją relację z bratem/siostrą, osoby te uzyskiwały wysokie wyniki na skalach negatywnych (chłodnych), tj. Krytycyzmu, Dominacji, Obojętności oraz Rywalizacji. Cechował je ponadto najniższy ze wszystkich wyróżnionych typów poziom Wzajemności. Ich więź z rodzeństwem opierała się przede wszystkim na wzajemnej krytyce i pretensjach, pojawiających się nieporozumieniach, współzawodnictwie. Rzadko uwidoczniało się w niej współczucie i wsparcie. W odniesieniu do relacji z okresu dzieciństwa okazało się, że przedstawiciele tego typu wskazywali na relację z rodzeństwem opartą w przeszłości głównie na Krytycyzmie. Dodatkowo w najmniejszym stopniu wskazywali na Wzajemność, Opiekę, Naśladowanie i Wsparcie w porównaniu z osobami reprezentującymi typ Ambiwalentny czy Wspierający. Postawy rodzicielskie były również czynnikiem, który okazał się różnicować wyłonione typy. Szczególne znaczenie miało w tym przypadku duże nasilenie postaw negatywnych i znikome pozytywne. Typ Niechętny cechował wyższy, w porównaniu do typu Wspierającego, poziom Odrzucenia zarówno ze strony matki, jak i ojca. Jednocześnie charakteryzował go również najniższy poziom Emocjonalnego Ciepła ze strony obojga rodziców. W systemie rodzinnym osób sklasyfikowanych jako typ Niechętny w odniesieniu do pozostałych typów dominowało Niezwiązanie i Chaotyczność, czyli niskie wskaźniki Spójności oraz Elastyczności. Typ ten był również najmniej zadowolony ze swojego życia rodzinnego oraz wykazywał najsłabszy poziom Komunikacji Rodzinnej. Reprezentantów tego typu łączyła z bratem/siostrą najmniej pozytywna i najbardziej konfliktowa relacja.

### 7.2.3. Typ Wspierający

Ostatni z wyłonionych typów okazał się być najliczniejszy. Zaklasyfikowano do niego 172 osoby badane (133 kobiety, 39 mężczyzn). Typ ten jawił się jako zdecydowanie pozytywny. Wyróżniał się spośród pozostałych bardzo wysokim poziomem Wzajemności w relacji z rodzeństwem w okresie wczesnej dorosłości i bardzo niskim poziomem pozostałych zmiennych, tj. Krytycyzmu, Dominacji, Obojętności oraz Rywalizacji. W stosunku do brata/siostry reprezentanci tego typu ujawniali przede wszystkim intymność, bliskość i szereg pozytywnych emocji, takich jak radość z wzajemnego kontaktu, duma z działań rodzeństwa czy zainteresowanie jego planami i przemyśleniami. Relację z bratem/siostrą we wcześniejszych latach cechował również najwyższy poziom Wzajemności i zdecydowanie najniższy poziom Krytycyzmu spośród przedstawicieli pozostałych typów. Osoby należące do typu Wspierającego wskazywały na dość duży poziom Wsparcia uzyskiwanego ze strony rodzeństwa w przeszłości. W przypadku Opieki i Naśladowania ich wskaźniki były dość wysokie, aczkolwiek niższe niż w grupie

osób typu Ambiwalentnego. Analiza postaw matek i ojców wykazała, że przedstawiciele typu Wspierającego otrzymywali najwięcej Emocjonalnego Ciepła ze strony rodziców. Zdecydowanie rzadziej doświadczali Odrzucenia w porównaniu z osobami, których relacja z rodzeństwem przybrała formę typu Niechętnego, a także mniej Nadmiernej Ochrony niż u osób Ambiwalentnych. Reprezentanci typu Wspierającego są najbardziej ze wszystkich typów usatysfakcjonowani swoim życiem rodzinnym oraz wskazują na najwyższy poziom Komunikacji Rodzinnej. Cały system rodzinny osób z typu Wspierającego charakteryzuje wysoki poziom Zrównoważonej Spójności i Zrównoważonej Elastyczności, niski poziom Splątania, Niezwiązania i Chaotyczności oraz dość niski Sztuczności. Zgodnie z założeniami (Olson, Gorall, 2006) funkcjonowanie rodziny osób reprezentujących ten typ jest najbardziej adaptacyjne.

### 7.3. Podsumowanie

W oparciu o wykonane badania i przeprowadzone analizy statystyczne możliwe było stworzenie pierwszej na rynku polskim typologii relacji z rodzeństwem. Opracowana typologia dotyczy osób w okresie wczesnej dorosłości i uwzględnia trzy wyróżnione typy: Ambiwalentny, Niechętny i Wspierający. Wyłonione typy różnią się między sobą zarówno w zakresie aktualnej jakości relacji z rodzeństwem, jak i przeszłej, a każdy z typów ma odmienną charakterystykę psychospołeczną i relacyjną.

Więź łącząca badanych o typie Ambiwalentnym z ich braćmi czy siostrami ma dwojaki charakter. Osoby te potrafią być krytyczne, przejawiać szereg zachowań dominacyjnych i współzawodniczyć z rodzeństwem o dobra materialne i niematerialne, jednakże są one w stanie również okazywać mu w niektórych sytuacjach wiele pozytywnych emocji. Grupa ta różni się nieco w zakresie stosowanych przez rodziców postaw wychowawczych, przede wszystkim w odniesieniu do wysokiego poziomu Nadmiernej Ochrony. System rodzinny, w którym żyją jest natomiast względnie stabilny pod względem Spójności i Elastyczności.

Typ Niechętny jawi się jako najbardziej konfliktowy, ujawniający emocje negatywne: złość, zazdrość, wrogość wobec rodzeństwa. Analiza przeszłych relacji z rodzeństwem wskazała, że krytyczna negatywna więź istniejąca w okresie dzieciństwa, w której brak jest wzajemnego wsparcia i opieki, może być kontynuowana w przyszłości i skutkować przynależnością badanych do typu Niechętnego. Dodatkowo, reprezentanci tego typu najczęściej doznawali Odrzucenia, a najrzadziej bliskości i ciepła ze strony rodziców, a ich rodziny cechował wysoki poziom Niezwiązania i Chaotyczności.

Przedstawiciele ostatniego z typów, tj. typu Wspierającego, wykazują zainteresowanie rodzeństwem i jego aktywnością oraz manifestują pozytywne emocje w sytuacjach wymagających wzajemnego kontaktu. Rzadko w ich relacji z bratem czy siostrą pojawiają się konflikty i nieporozumienia, a rywalizacja nie jest zbyt nasiloną. Analizując postawy wychowawcze matek i ojców osób typu

Wspierającego, wykazano, że badani postrzegali je jako przede wszystkim pełne Emocjonalnego Ciepła, rzadziej zaś Nadmiernej Ochrony czy Odrzucenia. Ich system rodzinny cechowała równowaga w zakresie Elastyczności i Spójności. Oni zaś wykazywali najwyższe zadowolenie ze swojego życia rodzinnego.

## **Rozdział 8. Dyskusja wyników**

Celem niniejszej monografii było wskazanie i opisanie głównych determinant jakości relacji między rodzeństwem we wczesnych latach dorosłego życia. Badania osadzone zostały w systemowym nurcie ujmowania rodziny (Gottman, 2012; Olson, 2000; Olson, Barnes, 2004; Świętochowski, 2010), zakładającym wzajemne interakcje między podsystemami rodziców i dzieci oparte na elastycznym dopasowywaniu się do zmian zachodzących wewnątrz i na zewnątrz całego systemu.

Stworzony model badań uwzględniał relacje między społecznymi, relacyjnymi i psychologicznymi zmiennymi a poszczególnymi komponentami jakości więzi między braćmi/siostrami. Porównano zróżnicowane aspekty socjodemograficzne i wskazano podstawowe determinanty Wzajemności, Krytycyzmu, Dominacji, Obojętności oraz Rywalizacji w rodzeństwie. Dodatkowo stworzona została typologia umożliwiająca charakterystykę braci i sióstr w czasie wczesnej dorosłości.

Rezultaty dokonanych analiz statystycznych zostały przedstawione w czwartym, piątym, szóstym i siódmym rozdziale. W ostatniej części monografii zostaną one omówione i zinterpretowane w świetle dostępnej literatury teoretycznej i efektów badań empirycznych.

### **8.1. Zmienne socjodemograficzne a jakość relacji między rodzeństwem**

Badacze wielokrotnie podkreślali dużą rolę aspektów demograficznych i społecznych w kształtowaniu więzi w rodzeństwie (Bobbitt-Zeher i in., 2016; Dykstra, Knipscheer, 1995; Milevsky i in., 2005; Pollet, Nettle, 2007; Rostowska, 2010; Stocker i in., 1997). W prezentowanych badaniach uwzględniono związki jakości relacji z bratem/siostrą z takimi zmiennymi, jak: płeć badanego i jego rodzeństwa, stan cywilny, miejsce zamieszkania, fakt współzamieszkiwania z partnerem bądź z rodzeństwem, liczba rodzeństwa oraz kolejność jego narodzin.

Zgodnie z przewidywaniami (hipoteza 1.1.) płeć osób była czynnikiem różnicującym jakość relacji między rodzeństwem. Badane kobiety, w porównaniu do mężczyzn, oceniały relację ze swoim rodzeństwem jako cieplejszą i bliższą, nacechowaną wyższym poziomem Wzajemności i niższym Obojętności i Rywalizacji. Wyniki te są spójne z dotychczasowymi doniesieniami m.in. Cicirelli'ego (1995), van Volkom i Beaudoin (2016) czy White i Riedmann (1992), wskazującymi na

dużą rolę kobiety w budowaniu intymnej, wzajemnej relacji i w podtrzymywaniu dotychczas ukształtowanych więzi. W przypadku zachowań rywalizacyjnych zwykle podkreśla się rolę mężczyzn, co ujawniło także niniejsze badanie, w którym wykazano większe nasilenie Rywalizacji w grupach płci męskiej. Wzajemne współzawodnictwo jest czynnikiem typowym w procesie socjalizacji chłopców. Już od dzieciństwa wymaga się od nich bowiem walki o przywileje i obrony, w różnicowanej formie, własnego zdania. Mały mężczyzna jest niekiedy społecznie zobligowany do przejmowania roli przywódczej i dominowania nad rówieśnikami, co może skutkować w przyszłości większą tendencją do wrogości, rywalizacji czy agresji (Stoltz, 2005). Istnieją jednak badania ukazujące kobiety jako osoby o podobnych tendencjach rywalizacyjnych. Stocker, Furman i współpracownicy (1997) ujawnili, że w przeprowadzonych przez nich analizach to badane kobiety miały poczucie większego współzawodnictwa niż mężczyźni. Rozbieżność ta może być związana z odmiennym charakterem i sposobem definiowania Rywalizacji w porównywanych grupach. Co więcej, w przypadku kwestionariusza używanego przez Stockera i in. (1997) zmienne dotyczące zachowań rywalizacyjnych odnoszą się w większym stopniu do faworyzowania braci czy sióstr przez rodziców niż do rywalizacji samej w sobie, utożsamianej ze współzawodnictwem, co nie pozostaje bez związku z ostateczną interpretacją uzyskanych wyników. Ponadto kwestia odmiennego socjalizacji przez rodziców nie jest do końca jednoznacznie wyjaśniona, co podkreślają w rozbudowanej meta-analizie Lytton i Romney (1991) i być może, jak piszą Wojciszke oraz Mikiewicz (2003), pojawiające się różnice nie są efektem bezpośredniego procesu wychowania bądź to nie rodzice są osobami w największym stopniu narzucającymi rolę kobietą lub mężczyzną. Rolę innych osób znaczących w socjalizacji rodzajowej wykazali m.in. Pietryczuk (2018), koncentrując się na osobie nauczyciela, czy Kågesten i współpracownicy (2016) zwracający uwagę również na rówieśników.

Istotnym aspektem różnicującym jakość relacji był również układ płci w analizowanej diadzie. W rodzeństwach męskich ujawnił się najniższy ze wszystkich porównywanych grup poziom Wzajemności oraz najwyższy Rywalizacji oraz Obojętności, co uzyskało potwierdzenie między innymi w badaniach Cicirelliego (1995) i Polleta (2007). Kobiety w relacji cechują się większą ekspresyjnością, empatią, wykazują znaczne zaangażowanie i chętniej podejmują próby kontaktu z braćmi/siostrami, przez co łączy je z rodzeństwem więź oparta na cieple i bliskości emocjonalnej (Lee i in., 1990). Sami badani z par rodzeństw męskich ujawniają, że gdyby mieli siostrę, ich relacja byłaby bardziej wspierająca i intymna (Barroso, 2011). W prezentowanych badaniach wykazano również, że u mężczyzn posiadanie brata wiązało się z wyższym poziomem Dominacji i Rywalizacji, u kobiet zaś z niższym poziomem tychże charakterystyk. Bracia często charakteryzują swój związek jako typowo męski (Barroso, 2011). We wczesniej dorosłości może pojawiać się u nich nasilona rywalizacja, związana z opuszczeniem domu rodzinnego i z realizacją zadań rozwojowych w obszarze zawodowym.

Hipoteza 1.2. nie została potwierdzona, co oznacza, że nie wykazano różnic w jakości relacji między singlami, osobami pozostającymi w związku formalnym oraz w związku nieformalnym. Posiadanie stałego partnera życiowego

w początkowych latach dorosłego życia nie łączyło się z jakością relacji z rodzeństwem. Connidis i Campbell (1995) podkreślali, że więź singli z braćmi/siostrami może być silniejsza ze względu na mniejsze możliwości wsparcia. Sarkisian i Gerstel (2016) w swoich badaniach zauważyły ponadto, że osoby zamężne i żonate są mniej skłonne do zamieszkiwania w pobliżu rodzeństwa niż single. Jednakże, przy wsparciu innych osób z otoczenia ułatwiających zaspokojenie potrzeb przynależności i afiliacji, brak partnera życiowego nie musi rzutować na jakość relacji z rodzeństwem. Przykładowo, Newman (1991) zauważyła, że posiadanie małżonka nie powoduje obniżenia częstotliwości spotkań z rodzeństwem. Niewykluczone zatem, że w tym okresie większe znaczenie mają inne czynniki, m.in. fakt współzamieszkiwania z partnerem, a nie jedynie sam fakt jego posiadania czy formalny status związku. Warto zwrócić uwagę również na to, że w badanej grupie dominowały osoby wolne oraz pozostające w związkach nieformalnych, przez co uzyskane wyniki należy interpretować z ostrożnością.

Odpowiadając na pytanie badawcze 1.3. wykazano, że jakość relacji między rodzeństwem nie jest zróżnicowana przez miejsce zamieszkania. Bez względu na fakt mieszkania na wsi, w małym, średnim czy dużym mieście jakość relacji we wszystkich jej wymiarach nie różniła się w sposób istotny.

W dalszych analizach podjęto się weryfikacji hipotezy 1.4. dotyczącej związku jakości relacji z bratem/siostrą z faktem współzamieszkiwania z partnerem. Hipoteza ta nie została potwierdzona, a wyniki wskazały na zależność odwrotną w odniesieniu do dwóch badanych zmiennych. Wspólne mieszkanie z partnerem czy partnerką, w przeciwieństwie do rezultatów Connidis i Campbell (1995) sugerujących osłabienie pozytywnej więzi z rodzeństwem, łączyło się z mniejszym poziomem Krytycyzmu i Dominacji. W przypadku pytania badawczego 1.5. odnoszącego się do współzamieszkiwania z rodzeństwem i jakości więzi z nim ujawniono, że osoby, które wyprowadziły się z domu rodzinnego i nie mieszkają z bratem czy siostrą, cechuje niższy Krytycyzm i Dominacja. Nieco inne wyniki uzyskali m.in. van Volkom, Machiz i Reich (2011), zaznaczając, że osoby, które mieszkają wspólnie z rodzeństwem szacowały, że w późniejszych latach ich relacja z bratem/siostrą będzie miała bardziej pozytywny charakter. Należy podkreślić jednak, że okres adolescencji i wczesnej dorosłości to czas, w którym relacja między rodzeństwem podlega modyfikacjom ze względu na szereg psychofizycznych i społecznych zmian zachodzących w funkcjonowaniu ludzi, będących efektem procesu dojrzewania oraz normatywnych zmian życiowych: wyprowadzenia się z domu rodzinnego, założenia rodziny czy podjęcia roli pracownika. Narasta w związku z tym ilość nieporozumień, nasila się rywalizacja, pojawia się negatywne nastawienie wobec rodzeństwa. Milevsky ze współpracownikami (2005) wykazali w swoich badaniach, że oddzielne zamieszkiwanie, niekiedy związane z założeniem rodziny i mieszkaniem z partnerem życiowym, może zwiększać tęsknotę i obniżać ilość konfliktów. Zatem wbrew przekonaniom Connidis i Campbell (1995) oraz White i Riedmann (1992) relacja z rodzeństwem staje się bardziej pozytywna i egalitarna.

Analizy dotyczące zależności między liczbą rodzeństwa oraz kolejnością jego urodzenia (hipotezy 1.6. i 1.7.) wykazały brak związku między tymi zmiennymi



a jakością relacji. Dotychczasowe rezultaty wskazują przede wszystkim na zależności między liczbą rodzeństwa a poziomem bliskości w relacji (White, 2001). Jednocześnie badacze podkreślają również specyfikę funkcjonowania dzieci „środkowych” czy najstarszych w rodzinie, ukazując jednak pewne nieścisłości – część akcentuje silniejszą, bardziej pozytywną więź deklarowaną przez pierworodnych, inni zwracają uwagę na aspekty rywalizacyjne (Pollet, Nettle, 2009; Stocker, Furman i in., 1997; van Volkom, Beaudoin, 2016). Opisane w pracy badania ujawniły natomiast brak powiązań, co potwierdza, że rola liczby i pozycji rodzeństwa dla jakości łączącej ich relacji nie jest jednoznaczna i wymaga dalszych badań. Możliwe również, że niezbędne w tym celu byłoby wzięcie pod uwagę rodzin wielodzietnych, najlepiej z trójgiem dzieci (najmłodszym, średnim i najstarszym), gdyż wówczas różnice między funkcjonowaniem poszczególnych osób z rodzeństwa byłyby najbardziej widoczne. W przypadku opisywanych badań dużą część stanowiły pary rodzeństw, co mogło zmodyfikować uzyskane wyniki.

Zmienne socjodemograficzne, takie jak płeć badanego i jego rodzeństwa oraz fakt wspólnego mieszkania z nim lub z partnerem życiowym, to czynniki różnicujące jakość relacji między rodzeństwem w czasie wczesnej dorosłości. Badacze wielokrotnie podkreślali związki płci z funkcjonowaniem młodych dorosłych, ujawniając znaczącą rolę kobiet w tym zakresie. Diady, w których pojawia się siostra, postrzegane są jako cieplejsze, bliższe, opierające się o częstszy i bardziej regularny kontakt oraz mniej krytyczne (Akiyama, Elliott, Antonucci, 1996; Lee i in., 1990), co zostało potwierdzone w niniejszych badaniach. Czas wczesnej dorosłości i konieczność realizowania różnorodnych zadań może modyfikować jakość relacji z rodzeństwem. W oparciu o uzyskane wyniki można przypuszczać, że wyprowadzenie się z domu rodzinnego i zyskanie fizycznego dystansu od brata czy siostry sprawi, że dominacja w diadzie oraz krytyczne nastawienie będą się zmniejszać. Pary braci/siostr będą miały bowiem mniej okazji do nieporozumień i konfliktów, ale jednocześnie będą miały możliwość odczucia braku rodzeństwa na co dzień, co sprzyjać może pojawiającej się w takiej sytuacji tęsknocie.

## **8.2. Psychologiczne i relacyjne zmienne a jakość związku między rodzeństwem**

W badaniu analizowano związki między jakością więzi między braćmi i siostrami a zmiennymi odnoszącymi się do funkcjonowania poszczególnych podsystemów w rodzinie. W przypadku podsystemu rodzeństwa dotyczyło to takich aspektów, jak aktualna częstotliwość wzajemnych kontaktów oraz jakość więzi z bratem/siostrą w okresie dzieciństwa. W odniesieniu do podsystemu rodziców uwzględniono szacowaną przez badanych jakość relacji małżeńskiej rodziców oraz postawy rodzicielskie matek i ojców. Dodatkowo weryfikowano również, czy jakość relacji z rodzeństwem w dorosłości łączy się m.in. z takimi cechami systemu rodzinnego, jak spójność czy elastyczność.



W pierwszej kolejności potwierdzono hipotezę 2.1. mówiącą o istnieniu związku między jakością relacji a częstotliwością kontaktu między badanymi i ich rodzeństwem. Częstotliwość kontaktu okazała się różnicować poziom Wzajemności i Obojętności w relacji z bratem/siostrą. Osoby kontaktujące się z rodzeństwem raz w miesiącu lub rzadziej oceniały swoją relację z nim jako mniej wzajemną i intymną oraz bardziej obojętną w porównaniu do osób utrzymujących regularny kontakt. Codzienny kontakt natomiast wiązał się z wyższym poziomem w zakresie Wzajemności (w porównaniu do osób kontaktujących się raz na tydzień) oraz niższym poziomem Obojętności (w porównaniu do osób kontaktujących się raz na miesiąc). Ze względu na fakt opuszczenia domu rodzinnego przez osoby wkraczające w okres wczesnej dorosłości oraz realizację kolejnych wyzwań związanych z podjęciem pracy i inwestowaniem czasu i energii w proces kształtowania własnej rodziny więź z bratem czy siostrą schodzi na dalszy plan i zaczyna się rozluźniać, stabilizując na określonym, względnie stałym poziomie (Marotta, 2015; Scharf i in., 2005; White, 2001). Podtrzymanie stałego kontaktu z rodzeństwem w tym czasie okazuje się jednak być czynnikiem, który różnicuje jakość relacji między rodzeństwem. Kontakty telefoniczne czy z wykorzystaniem różnorodnych mediów społecznościowych, takich jak Facebook, Instagram czy Snapchat, umożliwiają łatwą wymianę informacji i bieżące śledzenie aktywności rodzeństwa, nawet w przypadku, gdy mieszkają oni oddzielnie. Osobiste spotkania ponadto dają możliwość szybkiego reagowania w trudnych sytuacjach i udzielania wsparcia w razie potrzeby, co sprzyja wzajemnej wymianie emocjonalnej i budowaniu intymności w relacji. Nie wykazano różnic w zakresie Krytycyzmu, co może oznaczać, że rzadki kontakt z bratem/siostrą nie musi być czynnikiem, który oddziałuje na relację, wzmacniając jej negatywne aspekty, tj. wzajemny żal i krytykę czy pojawiające się zdenerwowanie w kontakcie z rodzeństwem. Bardziej prawdopodobne, że odnosi się on do kształtowania pozytywnych aspektów relacji lub do jej zobojętnienia.

Jakość relacji z rodzeństwem w przeszłości była czynnikiem związanym z jakością więzi w początkowych latach dorosłości, co dało podstawę do potwierdzenia hipotezy 2.2. Wykryto m.in. pozytywne związki między poziomem Wzajemności w dzieciństwie a Wzajemności w dorosłości oraz między poziomem Krytycyzmu w przeszłości i aktualnym poziomem Krytycyzmu, Dominacji, Obojętności oraz Rywalizacji. Wysoki poziom Wsparcia, Opieki i Naśladowania w początkowych latach łączył się z wysokim poziomem Wzajemności i niskim Obojętności w późniejszym czasie. Rodzeństwo już od dzieciństwa pełni istotną funkcję w procesie społecznego przystosowania, daje wsparcie w trudnych sytuacjach i wspólnie przeżywa kolejne sukcesy (Kosonen, 1996; McHale i in., 2001; Stoneman, 2001). Opisane badania zdają się potwierdzać, że kształtowanie pozytywnej więzi opartej na wzajemnej opiece, poczuciu akceptacji i aprobaty, zapewnianiu bezpieczeństwa i modelowaniu zachowań prospołecznych na etapie szkolnym może skutkować istnieniem stabilnej, ciepłej relacji w przyszłości. Krytyczna, niesymetryczna relacja, związana m.in. z częstą krytyką oraz z okazywaniem negatywnych emocji wynikających z kontaktu z rodzeństwem, może z kolei łączyć się z tendencjami dominacyjnymi, niechęcią do brata/siostry i wzajemną

rywalizacją o różnorodne dobra materialne i niematerialne, w tym uwagę bliskich w dorosłości. W toku socjalizacji ludzie uczą się bowiem, że dana osoba jest warta ich uwagi, energii i zainteresowania, a kontakt z nią może generować wiele pozytywnych doznań emocjonalnych. Jednocześnie pozytywna relacja z rodzeństwem w najmłodszych latach zwiększa stabilność systemu rodzinnego i sprzyja jego efektywnemu funkcjonowaniu w późniejszych latach. Ze względu na specyfikę stosowanych w tym wypadku metod korelacyjnych oraz pewne mankamenty metod retrospektywnych warto zwrócić także uwagę, że możliwe jest również, iż osoby pozostające w konfliktowej relacji z rodzeństwem w dorosłości będą surowiej spoglądały na swój związek z nim w przeszłości, podobnie jak osoba, która ocenia swoją aktualną relację jako pełną wzajemności i bliskości może z tej perspektywy szacować więź z dzieciństwa. By określić kierunek tej zależności, niezbędne zdaje się przeprowadzenie badań podłużnych, na podstawie których można byłoby w pełni ukazać proces rozwoju więzi z bratem/siostrą.

Zgodnie z teorią systemową funkcjonowanie poszczególnych podsystemów w rodzinie jest ze sobą ściśle powiązane. Analizy przeprowadzone w ramach niniejszych badań wykazały, że jakość relacji między rodzicami jest jedynie częściowo związana z jakością relacji między ich dziećmi (pytanie 3.1.). Uzyskano niewielki negatywny związek między spostrzeganą przez badanych jakością związku rodziców a poziomem Obojętności w relacji z bratem/siostrą. W przypadku pozostałych zmiennych nie wykryto istotnych statystycznie rezultatów. Rodzice tworzą społeczny i emocjonalny klimat dla rozwoju relacji dzieci w systemie rodzinnym. Wysoka jakość relacji między nimi może być zatem czynnikiem, którego wzrost będzie łączył się z niskim poziomem Obojętności w rodzeństwie. Rodzice, którzy żyją ze sobą w zgodzie, mogą angażować się w pełni w proces wychowawczy, budować wspólny front oddziaływań pedagogicznych i konsekwentnie stosować różnorodne metody kształtujące swoje dzieci, jednocześnie przy tym całą rodzinę. Wówczas spójna wizja rodziny sprawia, że dzieci, a później i dorastający młodzi ludzie mają trudność w byciu obojętnym na potrzeby i zachowania rodzeństwa.

Pozostając w kręgu zainteresowania czynnikami relacyjnymi, warto zwrócić uwagę na pytanie badawcze 3.3., które odnosiło się do związku spostrzeganych postaw matki i ojca z jakością relacji między badanymi a ich braćmi/siostrami. Na podstawie uzyskanych wyników można wskazać, że zarówno w przypadku matek, jak i ojców postawa Emocjonalne Ciepło wiązała się pozytywnie z Wzajemnością między rodzeństwem oraz negatywnie z Krytycyzmem, Dominacją, Obojętnością oraz Rywalizacją. Łatwo można zauważyć, że akceptująca postawa rodziców będzie stanowiła czynnik chroniący dla rozwoju negatywnych aspektów więzi między rodzeństwem. Naturalne zainteresowanie problemami dorastających i dorosłych dzieci, empatyczna bliskość, wsparcie o zróżnicowanym charakterze modelują procesy komunikacyjne i społeczne między braćmi i siostrami, wzmacniając łączącą ich pozytywną więź. W przypadku postawy rodziców określanej mianem Odrzucenia ujawniono pozytywne związki z Krytycyzmem, Dominacją, Obojętnością i Rywalizacją, a także negatywny z Wzajemnością (jedynie u ojców). Odrzucenie ze strony rodziców może mieć zróżnicowane przyczyny i odnosić się np. do czynników związanych bezpośrednio z dzieckiem i jego

cechami indywidualnymi, konieczności koncentracji na podsystemie małżeńskim czy też zachodzić w efekcie dokonywanych porównań między dziećmi i manifestowania preferencji w stosunku do jednego z nich. Nierównomierne traktowanie przez rodziców, jak wskazują badacze (m.in. McHale, Updegraff, Jackson-Newson, Tucker, Crouter, 2000; Stoneman, Burke, Brody, 1987), może sprzyjać pogarszaniu się relacji między rodzeństwem, wzmacniać wzajemny krytycyzm i nasilać zachowania rywalizacyjne. Spostrzeganie przez rodzeństwo równomiernego zaangażowania rodziców w wychowanie obojga powoduje, że sama relacja między braćmi czy siostrami jest oceniana jako bardziej pozytywna. Inna z postaw rodzicielskich w opisywanych badaniach, wynikająca często z lęku rodziców i cechująca się m.in. nadmiernym ograniczaniem swobody dziecka, wyręczaniem go w wielu sytuacjach, tj. Nadmierna Ochrona, w odniesieniu do obojga rodziców korelowała dodatnio z Krytycyzmem, Dominacją i Rywalizacją. W przypadku rodzeństw często wiąże się to ze zbytnim angażowaniem się w problemy dzieci, w tym w samodzielne próby rozwiązywania przez nich konfliktów. Jak wspomina McHale i jej współpracownicy (2000), może to skutkować niemożnością nawiązania prawidłowo rozwiniętej relacji, wzrostem zachowań agresywnych w stosunku do brata/siostry i zbudowaniem do niego negatywnego nastawienia.

Oprócz analizy związku jakości relacji między rodzeństwem z funkcjonowaniem podsystemu rodziców oraz rodzeństwa podjęto także próbę odniesienia się do charakterystyki dynamiki całego systemu rodzinnego. Ujawniono, że zarówno w przypadku Spójności (pytanie 4.1.), jak i Elastyczności (pytanie 4.2.) najkorzystniejszy dla budowania wzajemnej, ciepłej, wspierającej relacji między rodzeństwem był średni poziom obu zmiennych określany mianem Zrównoważonej Spójności oraz Zrównoważonej Elastyczności. Zmienne te pozytywnie łączyły się z poziomem Wzajemności i negatywnie z Krytycyzmem, Dominacją, Obojętnością i Rywalizacją. Skrajne nasilenie Spójności (w formie Niezwiązania czy Splątania) oraz Elastyczności (w formie Sztywności i Chaotyczności) wiązały się ujemnie z poziomem Wzajemności i dodatkowo ze zmiennymi obrazującymi obojętność oraz negatywne aspekty relacji z rodzeństwem. Jak podkreśla Margasiński (2009), najlepiej przystosowane zdają się być rodziny, w których Spójność i Elastyczność są umiarkowane. W systemach takich podsystemy komunikują się między sobą z szacunkiem, widoczne jest zaangażowanie w życie rodzinne, przy jednoczesnym zachowaniu dynamicznej równowagi między indywidualną swobodą a byciem razem z bliskimi. Dodatkowo, obowiązujący podział ról jest jasny i klarowny, ale jest w stanie dynamicznie się dostosowywać do zmieniających się warunków otoczenia oraz fazy rozwoju rodziny (Margasiński, 2015). Oddziaływania podejmowane przez rodziców w stosunku do rodzeństwa mają bardziej demokratyczny charakter – wszyscy członkowie rodziny uczestniczą w życiu rodzinnym z pełnią praw, opierając się o obowiązujące normy i zasady, a najważniejsze decyzje podejmowane są z uwzględnieniem ich stanowiska (Margasiński, 2009). Takie funkcjonowanie systemu sprzyja wykształceniu w podsystemie rodzeństwa poczucia jedności. Dzieci, a później dorośli, mają poczucie zadowolenia emocjonalnego, są ukierunkowane na sukces, ale potrafią się wzajemnie wspierać, efektywnie radzić sobie z trudnymi sytuacjami, nie nastawiając się jednocześnie na wzajemną,

niekiedy niekonstruktywną, rywalizację z bratem/siostrą (por. Kouneski, 2000). Skrajne wskaźniki, np. zbyt duża sztywność systemu, mogą skutkować nadmierną strukturyzacją, ciągłym stosowaniem kar, narzucaniem własnego zdania i wzmacnianiem ilości konfliktów. W efekcie dużej chaotyczności natomiast pojawia się nie-spójność w zakresie sprawowanych funkcji, pełnione role wzajemnie się przeplatają, co sprzyja poczuciu chaosu i dezorganizacji. Analiza spójności rodzinnej wskazuje także na brak przystosowalności jej skrajnych wymiarów. Małe związanie członków rodziny może łączyć się z chłodnymi relacjami, rzadkim wspólnym spędzaniem czasu czy brakiem zainteresowania problemami rodziny. Natomiast zbyt duże związanie uniemożliwia nawiązywanie innych relacji poza systemem, stwarza silną presję na wspólne działanie i uniemożliwia realizację indywidualnych preferencji i planów (Margasiński, 2015). Kształtowanie się „zdrowej” więzi między rodzeństwem w takich warunkach zdaje się być znacząco utrudnione.

Komunikacja w systemie rodzinnym oraz zadowolenie ze sposobu, w jaki on funkcjonuje, to dodatkowe czynniki uwzględniane przez Olsona (2000) w charakterystyce rodziny. Weryfikacja pytań badawczych, które do nich się odnosiły (pytania 4.3. i 4.4.), wykazała w przypadku obu zmiennych podobny charakter zależności, jak w odniesieniu do Zrównoważonej Spójności i Zrównoważonej Elastyczności, tj. pozytywny związek z poziomem Wzajemności i negatywny z pozostałymi miarami aktualnej jakości relacji między rodzeństwem. Rezultaty te są wyraźnie spójne z sugestiami Margasińskiego (2009) i Olsona (2000) wskazującymi na facylitujący charakter tych wymiarów, szczególnie Komunikacji Rodzinnej, oraz ich współwystępowanie ze zrównoważonymi wskaźnikami Elastyczności i Spójności. Komunikacja pełni funkcję czynnika zapoznawczego, ułatwiającego wzajemną wymianę informacji, planów, odczuć (Olson, Barnes, 2004). Dobra komunikacyjna zdolność systemu powoduje, że jest on w stanie adaptować się do otoczenia i zmieniać swoją strukturę. Szczerość, empatia, otwartość na poglądy innych nie tylko oddziałują pozytywnie na system i zadowolenie jego członków, ale także mogą modelować wzorce zachowań pożądaných w budowaniu wzajemnej, bliskiej i intymnej relacji z bratem/siostrą. Satysfakcja z życia rodzinnego, wynikająca ze wspólnego przeżywania doświadczeń, poczucia jedności i solidarności rodzinnej powiązanej ze zdolnością do efektywnego rozwiązywania konfliktów i innych sytuacji problemowych, może powodować, że rodzeństwa są bardziej skłonne do angażowania się w kontakt z bratem/siostrą. Ze względu na wypracowane pozytywne wzorce relacji łatwiej im również budować trwałe, egalitarne więzi.

### **8.3. Psychospołeczne uwarunkowania jakości relacji łączącej rodzeństwa we wczesnej dorosłości**

Analizy związków między zmiennymi socjodemograficznymi, psychologicznymi i relacyjnymi z jakością relacji między rodzeństwem w okresie wczesnej dorosłości potwierdziły ich wielość i zróżnicowany charakter (pytania badawcze 5.1. i 5.2.). W celu usystematyzowania uzyskanych rezultatów zdecydowano się wskazać

psychospołeczne predyktory poszczególnych zmiennych dotyczących jakości relacji, tj. Wzajemności, Krytycyzmu, Dominacji, Obojętności oraz Rywalizacji, i sprawdzić moderującą rolę wybranych czynników demograficznych w tej zależności.

### 8.3.1. Wzajemność

Poziom Wzajemności okazał się być uwarunkowany płcią badanego i jego rodzeństwa oraz czynnikami odnoszącymi się do podsystemu rodziców i rodzeństwa oraz całego systemu rodzinnego. Wysokiemu poziomowi tej zmiennej sprzyjała płeć żeńska osoby badanej oraz jej rodzeństwa. Kobieta, jak wcześniej wskazano, pełni często funkcję opiekuna relacji, podtrzymując tradycje i rytuały rodzinne, dbając o harmonię nie tylko wśród rodzeństwa, ale i w całym systemie. Takie stanowisko reprezentuje także Cicirelli (1995).

Kolejna grupa wyznaczników odnosiła się do sposobu funkcjonowania braci i sióstr. Wysoka częstotliwość kontaktów może sprzyjać wysokiemu poziomowi Wzajemności, co zdaje się potwierdzać wcześniejsze rezultaty, wskazujące na związek częstych spotkań czy rozmów telefonicznych z bliskością i ciepłem w relacji (Stocker, Lanthier i in., 1997). Istotną rolę dla rozwoju Wzajemności miała również jakość relacji z rodzeństwem w dzieciństwie. Cztery z pięciu analizowanych zmiennych, tj. Wzajemność, Wsparcie, Opieka oraz Naśladowanie okazały się być jej istotnymi predyktorami. Co ciekawe, Wzajemność w początkowych latach życia obniżała Wzajemność w okresie dorosłości. Z kolei wysoki poziom pozostałych zmiennych ją podwyższał. Relacja z rodzeństwem zmienia się wraz z przechodzeniem człowieka przez poszczególne etapy rozwojowe. Inaczej wygląda charakterystyka Wzajemności w dzieciństwie, która przejawia się w odmiennych zachowaniach natomiast w późniejszych latach życia, co ma również odzwierciedlenie w powstających typologiach rodzeństw (Gold, 1989; Stewart i in., 1998, 2001). W wieku szkolnym więź z rodzeństwem ma charakter pomocowy, ściśle związany z wzajemną opieką i udzielaniem wsparcia (Stoneman, 2001). Starsze rodzeństwo często staje się autorytetem i modeluje zachowania młodszego (zarówno te przystosowawcze, jak i nieprzystosowawcze). Relacja ma bardziej instrumentalny charakter i opiera się na dynamicznych transakcjach, np. podczas zabawy, między braćmi/siostrami dążącymi do utrzymania równowagi w podsystemie. Wzajemność, związana z rozwojem emocjonalnym m.in. w zakresie empatii, prawdopodobnie nie jest, w przeciwieństwie do Opieki, Wsparcia i Naśladowania, kluczowa w tym czasie dla rozwoju pozytywnej relacji z bratem siostrą.

Niska percypowana przez badanego jakość relacji małżeńskiej rodziców wyznaczała wysoki poziom Wzajemności, co może świadczyć o jednoczeniu się rodzeństw w obliczu kryzysu w podsystemie rodziców. Analiza postaw rodzicielskich wykazała istotność dwóch z nich: Odrzucenia ze strony matki oraz Emocjonalnego Ciepła ze strony ojca. Zarówno jedna, jak i druga postawa podwyższały poziom Wzajemności w okresie wczesnej dorosłości. O ile bliska, pozytywna



postawa ze strony ojca zdaje się w oczywisty sposób łączyć z silną więzią z bratem/siostrą, co zostało wykazane we wcześniejszym podrozdziale (Killoren i in., 2015; Portner, Riggs, 2016), tak matczyne Odrzucenie zdaje się być bardziej kłopotliwe w interpretacji. Jensen i współpracownicy (2013) podkreślają związek faworyzowania i nefaworyzowania z jakością relacji, zwracając uwagę na m.in. inny sposób spostrzegania sytuacji przez dzieci preferowane i niepreferowane przez rodzica. Mechanizm ten może być również odniesiony do sytuacji, gdy matka prezentuje postawę odrzucającą w stosunku do jednego z rodzeństwa na rzecz faworyzowania drugiego. Z jednej strony może to nasilać wzajemną niechęć, z drugiej natomiast brat czy siostra może pełnić funkcje kompensacyjne i równoważyć brak w zakresie uwagi, zainteresowania oraz wsparcia ze strony matki. W dalszej perspektywie badawczej celowe zdaje się zatem uwzględnienie par rodzeństw, by móc zweryfikować, czy proponowane wyjaśnienia są słuszne. Dodatkowo, wysoce prawdopodobne jest również, że istnieją dodatkowe czynniki, nieuwzględnione w niniejszym badaniu, które umożliwiłyby precyzyjne wyjaśnienie tego mechanizmu, co daje pole do dalszej eksploracji.

Funkcjonowanie systemu rodzinnego to ostatni analizowany aspekt stanowiący predyktor Wzajemności. Wykazano, że dobrze rozwinięta Komunikacja Rodzinna sprzyja wysokiemu poziomowi bliskości i intymności w relacji z bratem/siostrą, podczas gdy skrajne wymiary Spójności, tj. Niezwiązanie oraz Splątanie, go obniżają. Układ taki stanowi odzwierciedlenie wcześniejszych badań, wskazujących na pozytywny wpływ komunikacji na aktywność poszczególnych podsystemów, w tym również podsystemu rodzeństwa, a także na adaptacyjny charakter zrównoważonego poziomu Spójności, ułatwiającego przystosowanie do zmieniających warunków w systemie, szczególnie ujawniających się w okresie wczesnej dorosłości (Margasiński, 2015; Olson, 2000, 2011).

W prezentowanych badaniach płeć okazała się być moderatorem relacji między poziomem Wzajemności a jej predyktorami. Częstotliwość kontaktu była silniejszym wyznacznikiem Wzajemności w grupie badanych kobiet niż mężczyzn, co może sugerować, że kobiety w większym stopniu uzależniają jakość relacji od natężenia kontaktów, czy to w formie pośredniej, czy też bezpośredniej (por. Eriksen, Gerstel, 2000 za: Spitze, Trent, 2006; Walęcka-Matyja, 2017). Płeć osoby badanej moderowała także relację między Opieką (w dzieciństwie) a Wzajemnością oraz Emocjonalnym Ciepłem ze strony ojca a Wzajemnością. W obu przypadkach zależność ta, choć istotna dla obydwu porównywanych grup, silniejsza była wśród badanych mężczyzn. Warto tu podkreślić szczególną rolę bliskości i wsparcia ojca dla kształtowania więzi między braćmi i dla budowania autorytetu, na którym młodzi dorośli mogą m.in. wzorować się w zakresie postaw społecznych (Jensen i in., 2013). Płeć rodzeństwa moderowała związki między trzema predyktorami a poziomem Wzajemności w relacji z bratem/siostrą. Po pierwsze wykazano, że dwie zmienne określające jakość relacji w dzieciństwie, tj. Wsparcie oraz Opieka, były silniejszymi wyznacznikami wśród badanych posiadających braci. Celowe w tym wypadku zdawałoby się jednak uwzględnienie w dalszych analizach dodatkowo kolejności urodzenia. Niewykluczone bowiem, że uzyskane rezultaty mogą być związane z oczekiwaniami i wypełnianiem w przeszłości przez rodzeństwo roli

„starszego brata” – opierającej się właśnie na „przecieraniu szlaków”, udzielaniu wsparcia, troszczeniu się oraz opiekowaniu młodszym bratem czy siostrą. Modelacyjna rola płci rodzeństwa ujawniła się również w odniesieniu do relacji między Niezwiązaniem a Wzajemnością. Podobnie jak w poprzedniej sytuacji, silniejsza zależność ujawniła się w grupie osób posiadających braci. Możliwe zatem, że fakt posiadania brata powoduje, że na znaczeniu zyskują takie aspekty systemu, jak zaangażowanie, wspólne spędzanie czasu i rozwiązywanie problemów, ich brak zaś znacząco obniża Wzajemność w relacji.

### 8.3.2. Krytycyzm

Poszukiwanie predyktorów kolejnej ze zmiennych opisujących jakość relacji z rodzeństwem, tj. Krytycyzmu, ujawniło istnienie pięciu wyznaczników odnoszących się do całego systemu oraz do podsystemu rodzeństwa. Nie potwierdzono statystycznie istotnych relacji zmiennych odnoszących się do podsystemu rodziców.

Zmienne charakteryzujące podsystem rodzeństwa związane były z jakością relacji między braćmi/siostrami w czasie dzieciństwa. Wykazano istnienie trzech predyktorów dorosłego Krytycyzmu, tj. Wzajemność, Krytycyzm i Opiekę. Najsilniejszym wyznacznikiem było postrzeganie swojej więzi z rodzeństwem jako opartej na Krytycyzmie w okresie przedszkolnym i szkolnym. Negatywizm w relacji, związany z licznymi nieporozumieniami i konfliktami, czy też brak zainteresowania sprawami rodzeństwa i niewielkie zaangażowanie w jego problemy są zatem czynnikami, które oddziałują na związek długofalowo i mogą utrzymywać się również w czasie dorosłości. Możliwe więc, że pojawiająca się w dzieciństwie niechęć do kontaktu z rodzeństwem tworzy swoistą barierę uniemożliwiającą nawiązanie bliskiej i ciepłej więzi w przyszłości (por. Stocker i in., 2002). Inaczej sytuacja wygląda w przypadku pozostałych dwóch predyktorów, których pojawienie się w modelu jest niespójne z przeprowadzonymi uprzednio analizami korelacyjnymi. Zarówno wysoki poziom Wzajemności, jak i wysoki poziom Opieki w dzieciństwie okazały się bowiem wyznaczać wysoki poziom dorosłego Krytycyzmu. Możliwe jest zatem, że powierzenie jednemu z dzieci konieczności zajmowania się i troszczenia o drugie z rodzeństwa, czyli nałożenie na niego, zgodnie z typologią Murphy (1992 za: Stewart i in., 1998), roli Opiekuna nie sprzyja rozwojowi relacji łączącej braci czy siostry. Mimo początkowego zaangażowania i pojawiania się szeregu pozytywnych emocji utrzymywanie się takiego stanu rzeczy może powodować, szczególnie w przypadku starszego z rodzeństwa, niezadowolenie, złość i generować poczucie, że jest się wykorzystywanym. W efekcie może nie tylko wpłynąć to negatywnie na relację z rodzeństwem, ale i doprowadzić do zaburzenia funkcjonowania całego systemu rodzinnego. W przypadku Wzajemności ujawniającej się w czasie przedszkolno-szkolnym sytuacja wydaje się być bardziej skomplikowana. Z jednej strony uprzednie analizy własne oraz badania innych autorów (Cicirelli, 1995; Tucker i in., 1999; Wałęcka-Matyja, 2016) wskazują,

że pozytywna więź z rodzeństwem sprzyja budowaniu kompetencji emocjonalnych i obniża poziom samotności, co pozwalałoby przypuszczać, że będzie ona czynnikiem chroniącym przed pojawieniem się Krytycyzmu w dorosłym życiu. Z drugiej jednak strony okres między 5. a 8. rokiem życia, a do takiego odnoszą się narzędzia wykorzystane w niniejszym badaniu, to czas kształtowania podstawowych umiejętności z zakresu rozpoznawania emocji własnych i cudzych, kompetencji w zakresie zewnętrznego i wewnętrznego interpretowania przyczyn zachowań czy stosowania procedur zaradczych w celu samokontroli. Rozwojowo duży nacisk kładzie się na aspekty poznawcze związane z kształtowaniem uwagi, funkcji symbolicznej czy dziecięcymi teoriami umysłu (Brzezińska i in., 2016; Harwas-Napierała, 2000). Możliwe jest, że koncentracja w tym czasie, głównie rodziców, na budowaniu Wzajemności powoduje, że zaniedbane zostają inne aspekty relacji, które ze względów rozwojowych byłyby bardziej adekwatne. Jednak, aby móc w pełni wyjaśnić zaistniałe zjawisko, niezbędne jest dokonanie dodatkowych analiz uwzględniających specyfikę funkcjonowania dzieci w wieku przedszkolnym i szkolnym.

Predyktorami Krytycyzmu odnoszącymi się do całego systemu rodzinnego były Sztynność oraz Komunikacja Rodzinna. Wysoka Sztynność, zgodnie z uzyskanymi wynikami, pozwala przewidywać wysoki poziom Krytycyzmu. Skrajnie mała Elastyczność rodziny wiąże się z koniecznością bezwarunkowego respektowania wyznaczonych zasad, niezmienną strukturą oraz negatywnymi konsekwencjami nieprzestrzegania norm i procedur (Margasiński, 2015). Najczęściej wiąże się ona z autorytarnym stylem wychowawczym, w którym wymaga się od dzieci posłuszeństwa i lojalności, a interakcje między podsystemami oparte są przede wszystkim na rygorze (Olson, Gorall, 2006 za: Margasiński, 2009). Może to skutkować tendencją do krytycznego spoglądania na zachowania rodzeństwa, ewaluacji ich w odniesieniu do norm oraz potępianiu i karaniu, gdy od tych norm odbiegają, co zdaje się potwierdzać uzyskane rezultaty. W odniesieniu do drugiej ze zmiennych związanych z systemem rodzinnym, tj. Komunikacji Rodzinnej, wykazano, że jej wzrost zmniejszał poziom Krytycyzmu w relacji z rodzeństwem. Olson (2000, 2011) podkreślał w swoich pracach, że wysokie zdolności komunikacyjne systemu ułatwiają zachowanie jego równowagi i sprzyjają adaptacji. Szczerłość, empatyczne podejście, aktywne słuchanie i ukierunkowanie uwagi na problemy członków rodziny ułatwiają wzajemne zrozumienie, wzmagają szacunek wobec siebie nawzajem, a tym samym mogą niwelować pojawiające się krytyczne nastawienie m.in. wobec rodzeństwa (por. Margasiński, 2015).

Analizy moderacji nie wykazały, by płeć badanego oraz jego rodzeństwa modyfikowały przebieg zależności między Krytycyzmem a jego predyktorami. Oznacza to zatem, że w przypadku tej zmiennej fakt bycia kobietą czy mężczyzną oraz posiadania brata lub siostry nie sprawia, że charakter czy nasilenie reakcji przybiera inną formę. We wszystkich przypadkach przebieg zależności był taki jak w przypadku całej grupy.



### 8.3.3. Dominacja

Dominacja i Krytycyzm to czynniki związane ze sobą nawzajem, określające różne aspekty raczej negatywnego podejścia do rodzeństwa. W związku z tym obydwie zmienne są warunkowane przez zbliżone znaczeniowo predyktory. W przypadku Dominacji, podobnie jak w Krytycyzmie, potwierdzono możliwość przewidywania jej poziomu na podstawie poziomu Wzajemności, Krytycyzmu oraz Opieki w dzieciństwie. Odnosząc się do Wzajemności i Opieki, można uznać, że poczucie odpowiedzialności za brata/siostrę, bronienie go w sytuacjach subiektywnie tego wymagających oraz niesymetryczny charakter relacji bardziej przypominający relację rodzic – dziecko zaburza równowagę w rodzeństwie i sprzyja pojawianiu się tendencji dominacyjnych. Najsilniejszym predyktorem Dominacji w zakresie zmiennych związanych z jakością relacji w przeszłości był dziecięcy Krytycyzm. Istnieją w tym wypadku dwie możliwości wytłumaczenia tej zależności. Po pierwsze, krytyczne nastawienie w czasie przedszkolnym i szkolnym wiąże się ze specyficznymi zachowaniami, m.in. wzajemnym obwinianiem się, przedstawianiem brata/siostry w gorszym świetle, wypominaniem i wielokrotnym generowaniem kłótni. Taki sposób realizacji, szczególnie w połączeniu z angażowaniem się rodziców w pojawiające się nieporozumienia i faworyzowaniem jednego z rodzeństwa, może nasilać skłonności obronne oraz dominacyjne braci/siostr. Po drugie, charakterystyka narzędzia wykorzystywanego w niniejszym badaniu wskazuje, że dziecięcy Krytycyzm zawiera w sobie elementy wzajemnej dominacji, co w prosty sposób może łączyć się z uzyskanymi rezultatami.

W przypadku zmiennych opisujących funkcjonowanie całego systemu rodzinnego do wyznaczników poziomu Dominacji można zaliczyć Splątanie oraz, podobnie jak w przypadku wcześniejszych analiz, Komunikację Rodzinną. Nadmierna współzależność członków rodziny, presja na wspólne spędzanie czasu oraz pojawiająca się niechęć wobec osób spoza systemu wyzwalają napięcie i szereg negatywnych emocji wśród poszczególnych osób (por. Margasiński, 2015). W efekcie ścisłej zależności podsystemów oraz kolektywnego traktowania systemu rodzeństwa mogą dążyć do konfliktu i podejmować próby zdominowania siebie nawzajem, by uzyskać gratyfikacje cenne dla nich indywidualnie. Niski poziom drugiej ze zmiennych, tj. Komunikacji Rodzinnej, pozwalał na przewidywanie wysokiego poziomu Dominacji między braćmi/siostrami. Nieefektywne przekazywanie komunikatów dotyczących własnych planów, dążeń czy potrzeb powoduje, że niemożliwe staje się osiągnięcie kompromisu umożliwiającego realizację celów obu stron, a niezbędne staje się zastosowanie innych strategii, m.in. tych skutkujących zachowaniami opartymi na Dominacji.

Płeć badanego oraz płeć rodzeństwa okazały się moderować zależność między predyktorami a zmienną zależną. Relacja między poziomem Splątania systemu rodzinnego a poziomem Dominacji w podsystemie rodzeństwa okazała się przebiegać odmiennie w grupach badanych kobiet i mężczyzn. Bardziej widoczny związek między tymi zmiennymi ujawniono wśród mężczyzn. Biorąc pod uwagę odmienny sposób spostrzegania przez nich sytuacji trudnych i, w niektórych

przypadkach, stosowanie innych strategii radzenia sobie (Jones, Mendenhall, Myers, 2016; Lee, Padilla, 2014), można przypuszczać, że w ich przypadku bardzo bliskie, ściśle więzi generują stres i napięcie, które rozładowywane są m.in. w formie zachowań opartych na Dominacji. Płeć rodzeństwa moderowała natomiast relację między zmienną zależną a predyktorem w postaci dziecięcego Krytycyzmu. Minimalnie bardziej widoczna relacja ta ujawniła się w grupie osób badanych posiadających braci. Krytyczne nastawienie w większym stopniu skutkowało wzrostem Dominacji w rodzeństwie w dorosłym życiu w sytuacji, gdy analizowana relacja odnosiła się do brata, nie zaś do siostry. Skłonności dominacyjne będące efektem m.in. narzucania własnego zdania, generowania negatywnych uczuć w stosunku do rodzeństwa i obniżania jego wartości uaktywniają się bardziej wobec brata, który w porównaniu do siostry może, m.in. ze względu na odmienny sposób interpretacji sytuacji i preferencje określonych strategii radzenia sobie, wzmacniać stosowanie rozwiązań mniej polubownych (González-Torres, Artuch-Garde, 2014; Sittichai, Smith, 2018; Welle, Graf, 2011). Informacji uzupełniających mogłoby w tym wypadku dostarczyć wzięcie pod uwagę również płci badanego i porównanie w zakresie czterech układów płci w diadzie rodzeństwa.

### 8.3.4. Obojętność

Kolejną zmienną charakteryzującą jakość relacji z dorosłym rodzeństwem jest Obojętność. Poszukiwania jej wyznaczników doprowadziły do wskazania dziewięciu zmiennych ze wszystkich uwzględnianych grup. Płeć badanego, ale już nie płeć rodzeństwa, była czynnikiem socjodemograficznym, który pozwalał przewidywać poziom Obojętności. Na podstawie uzyskanych rezultatów można było uznać, że płeć męska stanowi predyktor niższego poziomu analizowanej zmiennej zależnej. Mężczyźni w mniejszym stopniu angażują się w relację niż kobiety, mniej uwagi przywiązują do różnorodnych rytuałów podtrzymujących więź w dorosłości (Brzezińska i in., 2016; Harwas-Napierała, 2000). We wczesnej dorosłości koncentrują się często na realizacji zadań związanych z rozwojem zawodowym, przez co rodzeństwo przestaje pełnić dla nich kluczową rolę.

Predyktory związane z podsystemem rodzeństwa objęły wszystkie ze zmiennych opisujących jakość relacji z bratem/siostrą w dzieciństwie oraz częstotliwość wzajemnych kontaktów. Wysoki poziom dziecięcej Wzajemności, Wsparcia i Naśladowania obniżały poziom Obojętności w dorosłym życiu. Zmienne te charakteryzują takie aspekty relacji, jak bliskość, dzielenie doświadczeń, udzielane wsparcie oraz wspólne spędzanie czasu m.in. w formie zabawy. Możliwe zatem, że sprzyjają one kształtowaniu więzi, w której zainteresowanie rodzeństwem jest naturalnym elementem, co potwierdza uzyskane rezultaty. Krytycyzm i Opieka w dzieciństwie okazały się być czynnikami nasilającymi Obojętność w późniejszych latach. Zarówno negatywizm w relacji, pojawiające się kłótnie, jak i nadmierne angażowanie się jednego z dzieci w wychowanie braci i sióstr, związane z pełnieniem przez nie funkcji opiekuna może skutkować przeciążeniem fizycznym

i emocjonalnym oraz zwiększeniem dystansu w późniejszych latach życia w celu uzyskania indywidualnej równowagi (Stewart, 1983 za: Stewart i in., 1998). Najsilniejszym predyktorem Obojętności, odnoszącym się do podsystemu rodzeństwa okazała się częstotliwość wzajemnych kontaktów. Im częściej dochodziło do spotkań czy rozmów między braćmi/siostrami, tym spostrzegany był przez nich niższy poziom Obojętności w relacji. Możliwość bieżącej wymiany informacji, dzielenia się przeżyciami może bowiem wzmacniać zainteresowanie drugą osobą, jej problemami oraz w niektórych przypadkach osobiście angażować w ich rozwiązanie.

W niniejszym badaniu ujawniono istnienie jednego wyznacznika Obojętności wobec rodzeństwa w dorosłości, pochodzącego z grupy zmiennych związanych z podsystemem rodziców, tj. Odrzucenia ze strony matki. Ujawnianie przez matkę takiej postawy rodzicielskiej obniżało poziom Obojętności w relacji jej dzieci. Niewykluczone jest, że w sytuacji kryzysowej, gdy jedno z rodzeństwa jest odrzucane przez rodzica, trudno jest pozostałym osobom zachować obojętność i zwykle przyjmują oni różne role: od opiekuna i źródła wsparcia aż do preferowanego przez matkę faworyta.

Ostatnimi predyktorami Obojętności były skrajne wymiary Spójności systemu rodzinnego, tj. Niezwiązanie oraz Splątanie. Okazało się, że zarówno zbytne rozluźnienie więzi między członkami rodziny, jak i zbyt bliskie relacje skutkują wzrostem Obojętności we wczesnej dorosłości. Niezwiązanie powoduje brak zależności, wzmacnia poczucie, że członkowie rodziny nie są godni zaufania i należy liczyć głównie na siebie. Ponadto zmniejsza zaangażowanie w życie rodzinne oraz tym samym także w związek z bratem/siostrą. Splątanie natomiast ogranicza możliwość doboru bliskich osób (przyjaciół, znajomych) i nasila zależność od pozostałych członków rodziny, co w późniejszych latach może generować chęć odizolowania się w celu zyskania swobody. Konsekwencje te potwierdzają uzyskane rezultaty.

Moderatorem wybranych zależności między Obojętnością i jej predyktorami była płeć badanych osób i dotyczyła ona dwóch wyznaczników, tj. Wzajemności w dzieciństwie oraz Niezwiązania. Poziom Wzajemności był istotnie związany ze zmienną zależną w obu porównywanych grupach, jednakże większe znaczenie i większy wyjaśniany procent jej zmienności dotyczył grupy badanych mężczyzn. Możliwe, że ze względu na mniejszy zakres emocjonalnych kompetencji i mniejszą koncentrację na emocjach, spostrzeganie przez mężczyzn relacji z rodzeństwem w przeszłości jako bliskiej i intymnej sprzyja większemu zaangażowaniu i zmniejsza poziom Obojętności. Niezwiązanie, jak Wzajemność, było silniejszym predyktorem w grupie mężczyzn. Uzyskanie pełnej niezależności, możliwość samodzielnego decydowania o sobie bez oglądania się na pozostałych członków systemu rodzinnego może stymulować mężczyzn do indywidualnej aktywności w szerokim zakresie i zmniejszać ich zaangażowanie w życie rodzinne oraz w relację z rodzeństwem.

### 8.3.5. Rywalizacja

Rywalizacja między rodzeństwem pojawiająca się w okresie wczesnej dorosłości uwarunkowana była czynnikami związanymi z podsystemem rodzeństwa oraz z całym systemem rodzinnym. Pierwsza grupa zawierała predyktory odnoszące się do jakości relacji w dzieciństwie, tj. do poziomu dziecięcej Wzajemności, Krytycyzmu oraz Wsparcia. Wzrost każdej z wymienionych zmiennych nasilał poziom Rywalizacji między braćmi/siostrami. Najsilniejszym wyznacznikiem okazał się być Krytycyzm, co wskazuje, że negatywna relacja w dzieciństwie, podobnie jak w przypadku pozostałych zmiennych opisujących chłodne czy obojętne relacje w dorosłości, skutkuje znacznym wzrostem zachowań rywalizacyjnych opartych na wzajemnych porównaniach, obniżaniu wartości brata/siostry i podejmowaniu prób ukazania siebie w lepszym świetle. Współzawodnictwo między rodzeństwem jest zjawiskiem naturalnym i dopiero w skrajnej formie może nieść za sobą negatywne konsekwencje (Rostowska, 2010). W czasie dorosłości przybiera ona głównie formę rywalizacji akademickiej czy społecznej. Bliskość i ciepło w początkowych latach życia związane z wysokim poziomem Wzajemności i Wsparcia sprawiają, że w późniejszym czasie młodzi ludzie znają dobrze preferencje rodzeństwa, jego przekonania na dany temat oraz stawiane cele. Możliwe zatem, że w czasie wczesnej dorosłości, gdy nasilają się dążenia zawodowe oraz rodzinne łatwiej będzie im postawić się w roli konkurenta.

Analiza zmiennych związanych z systemem rodzinnym wykazała, że Spójność jest czynnikiem wyznaczającym poziom Rywalizacji między rodzeństwem w dorosłości. Zrównoważenie w zakresie tej zmiennej obniża poziom współzawodnictwa, bardzo wysoki jej poziom, określane mianem Splątania, może je nasilać. Uzależnienie od siebie członków rodziny i niemożność zaspokajania potrzeb indywidualnych sprawiają, że w dorastającym człowieku wykształca się chęć odzyskania poczucia wolności oraz zrealizowania własnych planów. Aby to osiągnąć, niezbędne jest niekiedy współzawodnictwo z bratem/siostrą o zasoby umożliwiające określone cele.

Zarówno płeć badanego, jak i płeć rodzeństwa okazały się moderować związek między poziomem Splątania w rodzinie a nasileniem Rywalizacji w podsystemie rodzeństwa. Predyktor ten okazał się w większym stopniu wyjaśniać wariancję zmiennej zależnej w grupie badanych mężczyzn. Podobnie zatem jak w przypadku Dominacji zbyt duża zażyłość członków rodziny nasila chęć zarysowania i podkreślenia przewagi nad rodzeństwem w sytuacji, gdy w podsystemie tym znajduje się mężczyzna. Płeć rodzeństwa pełniła ponadto funkcję moderatora związku między poziomem Krytycyzmu w dzieciństwie a poziomem Rywalizacji. U osób posiadających siostry negatywne, konfliktowe i krytyczne nastawienie do rodzeństwa było słabszym predyktorem zachowań rywalizacyjnych. Oznacza to, że chcąc uniknąć współzawodnictwa w dorosłości, warto w dzieciństwie skupić się na niwelowaniu krytycznego nastawienia przede wszystkim wobec brata.

## 8.4. Typologia relacji z rodzeństwem jako integracja wyników

Jednym z istotnych celów było stworzenie autorskiej typologii rodzeństwa w okresie wczesnej dorosłości. Na podstawie analiz poziomu zmiennych charakteryzujących jakość relacji z bratem/siostrą w dorosłym życiu wyróżniono trzy typy rodzeństw: Ambiwalentny, Niechętny i Wspierający. Każdy z nich cechował odmienny układ nasilenia Wzajemności, Krytycyzmu, Dominacji, Obojętności i Rywalizacji w kontaktach z bratem/siostrą. Wykazano również szereg różnic w zakresie poziomu zmiennych psychospołecznych i relacyjnych.

Typ Ambiwalentny reprezentują osoby, które cechuje najwyższy poziom Dominacji i Rywalizacji, wysoka Wzajemność i Krytycyzm oraz najniższa ze wszystkich typów Obojętność. Typ ten nie znajduje odzwierciedlenia w żadnej z dotychczasowych typologii (Gold, 1989; Murphy, 1992 za: Stewart i in., 1998; Stewart i in., 2001), w których z jednej strony akcentuje się istnienie typów o pozytywnym zabarwieniu, z drugiej zaś podkreśla typy rywalizacyjne i wrogie. Typ Ambiwalentny może stanowić odpowiedź na zmieniające się dynamicznie sytuacje i potrzeby młodego człowieka, wkraczającego w okres dorosłości. Trudno bowiem w toku przemian, które wówczas zachodzą, oraz wyzwań, którym trzeba sprostać, jednoznacznie określić swoją relację z bratem czy siostrą jako pozytywną czy też negatywną. W zależności bowiem od okoliczności, trudności, dystansu dzielącego rodzeństwo więź ta może skutkować zwiększaniem poziomu bliskości i intymności albo wręcz przeciwnie – nasilać pojawiający się konflikt i wzmacniać zachowania rywalizacyjne. Istotne jest jednak, że typ ten nie pozostaje obojętny wobec rodzeństwa, a więź ich łącząca może mieć zmienny charakter. Reprezentanci typu Ambiwalentnego opisują relację z bratem/siostrą w dzieciństwie jako pełną Krytycyzmu, ale i Wsparcia, Opieki oraz wzajemnego Naśladowania, co może sugerować jej zróżnicowany charakter już od początku istnienia. Najczęściej ujawnianą postawą matek i ojców w porównaniu z przedstawicielami innych typów była postawa Nadmiernie Ochraniająca, a Emocjonalne Ciepło ze strony matek pozostawało na średnim poziomie. Można uznać, że system rodzinny, w którym żyją osoby z typu Ambiwalentnego, był przeciętnie przystosowany, o średnim poziomie kompetencji komunikacyjnych jego członków, wysokim poziomie skrajnych aspektów Spójności (Niezwiązania oraz Splątania) i średniej Elastyczności.

Analiza jakości relacji z rodzeństwem wykazała, że typ Niechętny charakteryzuje się wysokim poziomem Krytycyzmu, Dominacji, Obojętności i Rywalizacji oraz niską Wzajemnością. Osoby reprezentujące ten typ cechowały się negatywnym nastawieniem do brata/siostry, przejawiającym się w otwartym krytykowaniu jego działań i przekonań, ujawnianiu negatywnych emocji, takich jak zazdrość, złość, gniew i niechęć oraz rywalizacji o uzyskiwane zasoby. Typ ten nie ma dokładnego odpowiednika w istniejących klasyfikacjach, a jest raczej kombinacją typów wyróżnionych przez innych autorów. Typologia Stewarta (2001, 1998), najbliższa autorskiej, jeśli chodzi o grupę odniesienia, zakłada istnienie trzech typów Konkurencyjnego, Obojętnego oraz Wrogiego. Typy te łączył niski poziom Wzajemności w relacji z rodzeństwem i zróżnicowany układ Krytycyzmu, Rywalizacji oraz Obojętności, co wskazuje

na pewne zbieżności z typologią prezentowaną w niniejszej pracy. Typ Niechętny podkreśla, że jego relacja z rodzeństwem w przeszłości cechowała się wysokim poziomem Krytycyzmu i niewielkim Wsparciem czy Opieką. Ze strony rodziców osoby te często doznawały Odrzucenia i były w najmniejszym stopniu zadowolone z tego, jak wygląda ich życie rodzinne. Ich system rodzinny był mało spójny (wysoki poziom Niezwiązania) i skrajnie elastyczny (wysoki poziom Chaotyczności), a członkowie podsystemów mieli wyraźne trudności ze wzajemną komunikacją.

Typ Wspierający można określić jako przeciwieństwo typu Niechętnego. Cechował go wysoki poziom Wzajemności oraz niski Krytycyzmu, Dominacji, Obojętności oraz Rywalizacji. Bliskość, ciepło i intymność w relacji są podkreślane przez wielu badaczy (Cicirelli, 2009; Lee i in., 1990; Mikkelsen i in., 2011; Stocker, Furman i in., 1997). Wyróżniane są one również w typologiach relacji z rodzeństwem, zarówno w odniesieniu do okresu dzieciństwa (Murphy, 1992 za: Stewart i in., 1998), dorosłości (Stewart i in., 1998), jak i starości (Gold, 1989). Analogiczne rezultaty w odniesieniu do typu Wspierającego uzyskał Stewart ze współpracownikami (2001, 1998), charakteryzując osoby do niego należące jako zaangażowane w relację z rodzeństwem oraz chętne do udzielania wsparcia w sytuacjach kryzysowych. Warto jednak zauważyć, że w przypadku typologii przedstawianej w niniejszej pracy typ ten zdaje się być bardziej klarowny i wyraźniej zarysowany niż to ma miejsce u Stewarta, gdzie przedstawiciele tego typu cechował wysoki poziom Wzajemności i niska Obojętność. Zmienne odnoszące się do negatywnych aspektów więzi, tj. Krytycyzmu, Dominacji i Rywalizacji, nie były elementami wyróżniającymi ten typ. W opisanej typologii typ Wspierający ma zdecydowanie pozytywną charakterystykę, z uwzględnieniem niskiego poziomu wspomnianych zmiennych, nieuwzględnianych przez Stewarta. Porównanie typów wyróżnionych przez autorkę wykazało m.in., że osoby reprezentujące typ Wspierający w przeszłości otrzymywały od rodzeństwa wiele wsparcia, a więź łącząca ich z braćmi/siostrami opierała się przede wszystkim na wzajemnej komunikacji i zainteresowaniu, w mniejszym stopniu natomiast na krytycyzmie, konfliktach i walce o przewagę w kontaktach z pozostałymi członkami rodziny. Można uznać, że typ ten stanowi naturalną kontynuację wspomnianego przez Murphy (1992 za: Stewart i in., 1998) dziecięcego typu Kumpla, który charakteryzował się podejmowaniem częstych zabawowych interakcji z bratem/siostrą, wspieraniem się w razie potrzeby i budowaniem wspólnego frontu przeciwko innym osobom. Nie bez znaczenia dla funkcjonowania typu Wspierającego okazała się być również postawa rodziców. Osoby te rzadko doświadczały bowiem konsekwencji związanych z preferowaniem przez matkę i ojca nieadaptacyjnych postaw, tj. Odrzucenia czy Nadmiernej Ochrony. Zdecydowanie najwięcej otrzymywali oni z ich strony Emocjonalnego Ciepła, wsparcia o zróżnicowanym charakterze, mieli również poczucie, że rodzice są zaangażowani w proces wychowawczy, ale jednocześnie dają im niezbędną w dorastaniu swobodę i możliwość uczenia się na własnych błędach. Systemy rodzinne osób należących do typu Wspierającego były systemami efektywnie funkcjonującymi i cechowały się m.in. zrównoważeniem w zakresie elastyczności i spójności oraz dobrze rozwiniętymi kompetencjami komunikacyjnymi jej członków.



Analiza wyróżnionych typów wskazuje na podobieństwa przede wszystkim w odniesieniu do typu Wspierającego, który pojawia się w zbliżonej formie we wszystkich klasyfikacjach i niesie ze sobą podobny kontekst znaczeniowy. Jednocześnie w przypadku pozostałych dwóch typów, wyróżnionych w autorskiej typologii, tj. Niechętnego oraz Ambiwalentnego, nie jest możliwe bezpośrednie odniesienie do prac innych badaczy. Typ Niechętny stanowi kombinację typów zawierającą elementy zachowań dominacyjnych, rywalizacyjnych oraz krytycyzmu. W niniejszej typologii, w przeciwieństwie do pozostałych klasyfikacji, stanowi on typ obrazujący dość jednoznacznie negatywne aspekty relacji z rodzeństwem. Typ Ambiwalentny natomiast charakteryzuje osoby, które z jednej strony pozostają z bratem w bliskiej, wzajemnej relacji, z drugiej natomiast ujawniają również chęć współzawodniczenia z nim w wybranych sytuacjach czy niekiedy okazują krytycyzm i niechęć. Wyróżnione typy umożliwiają kompleksową charakterystykę więzi między dorosłymi braćmi i siostrami. Jednocześnie warto podkreślić, że dotyczą one polskiej populacji osób w okresie wczesnej dorosłości, co może być jedną z przyczyn odmienności prezentowanej klasyfikacji od wspomnianej już typologii Stewarta i jego współpracowników (2001, 1998).





## Rozdział 9. Zakończenie i wnioski

### 9.1. Praktyczne i terapeutyczne implikacje badań

Rodzeństwo pełni istotną rolę w procesie kształtowania się kompetencji społecznych i emocjonalnych człowieka, a także podczas budowania jego indywidualnej tożsamości. Przedstawione w publikacji badania umożliwiają wskazanie podstawowych uwarunkowań więzi z bratem/siostrą w okresie wczesnej dorosłości, co może być szczególnie cenne dla rodziców, terapeutów i innych praktyków wspomagających funkcjonowanie systemu rodzinnego na różnych etapach rozwoju. Dodatkowo, w efekcie prowadzonych działań powstały dwa narzędzia badawcze oraz stworzona została typologia relacji z rodzeństwem, co stanowi istotny wkład w rozwój wiedzy o funkcjonowaniu braci i sióstr w dorosłym życiu.

Podsumowując uzyskane rezultaty, warto zauważyć, że wskazują one na złożony charakter więzi łączącej braci i siostry. Proste analizy korelacyjne ujawniły istotny związek między zmiennymi socjodemograficznymi, zmiennymi badawczymi jakością dziecięcej więzi z rodzeństwem, postawami rodzicielskimi i miarami Spójności, Elastyczności i Komunikacji Rodzinnej a aktualną jakością relacji między rodzeństwem mierzoną na skalach: Wzajemności, Krytycyzmu, Dominacji, Obojętności oraz Rywalizacji. Analizy regresji uwzględniające jednocześnie wiele predyktorów wskazały na zdecydowanie bardziej złożony charakter tej relacji. Ujawniły one m.in. dużą rolę płci, częstotliwości kontaktów z rodzeństwem, pozytywnych postaw wychowawczych matek i ojców, rozwiniętych procesów komunikacyjnych oraz równowagi w systemie rodzinnym w zakresie Spójności i Elastyczności. Wiąż między rodzeństwem w przeszłości nie była jednak tak jednoznaczny wyznacznikiem, jak oczekiwano i jej związek z aktualną jakością relacji między braćmi i siostrami wymaga dalszej eksploracji.

Jakie to ma jednak znaczenie dla sfery praktycznej? Rodzeństwo na różnych etapach życia pełni nieco inne funkcje, modyfikując tym samym inne sfery aktywności i kompetencji człowieka (Goetting, 1986). W początkowych latach zwraca się uwagę na stymulację poznawczą, wzajemne emocjonalne współtowarzyszenie i budowanie umiejętności interpersonalnych. W późniejszym czasie natomiast istotna jest kwestia opieki i wsparcia, a także współdzielenie wspomnień i ocena wzajemnych odczuć i doświadczeń z przeszłości. W systemowej terapii rodzin zakłada się, że problem występujący w rodzinie, tzw. objaw, pojawia się,

gdyż pozwala on w jakiś sposób stabilizować życie rodzinne. Trudności związane z konfliktami między rodzeństwem często są odpowiedzią na nieprawidłowo funkcjonującą więź między rodzicami i umożliwiającą koncentrację i wspólne działanie małżonków na innym polu. Często jedna z osób jest niejako delegowana do problemu – to ona sprawia kłopoty, jest nieposłuszna czy manifestuje zachowania agresywne. Rodziny, zgłaszając się na terapię, wskazują zwykle trudności pojawiające się w aktywności jednego z dzieci, nie mając świadomości, że sytuacja w rodzinie jest efektem wzajemnych interakcji wszystkich jej członków (Caspi, 2011). Z tej perspektywy niezwykle cenne jest zaangażowanie w proces pomocowy przedstawicieli poszczególnych podsystemów – dzieci i rodziców, gdyż tylko takie holistyczne ujęcie problemu pozwoli na jego rozwiązanie. Osią, na której koncentruje się terapeuta, jest relacja między rodzicami i sposób włączania w jej aktywność dzieci. Jak wspominają Namysłowska i Siewierska (2009), w rodzinach pojawia się jednak często opór przed udziałem całego rodzeństwa w spotkaniach terapeutycznych, gdyż rodzice nie rozumieją przyczyn, dla których mieliby dzielić się wieloma informacjami z dziećmi, szczególnie z tymi najmłodszymi. Ponadto mają też wrażenie, że opinie i perspektywa syna czy córki nie ma znaczenia dla postępów terapeutycznych.

Rola rodzeństwa w procesie terapeutycznym jest niezwykle cenna. Zaangażowanie w terapię wszystkich dzieci pozwala na obserwację zarówno związku samych braci i sióstr, ale także umożliwia ocenę zależności między podsystemem dzieci i podsystemem rodziców. Rodzeństwo, mając niekiedy podobny багаж doświadczeń rodzinnych, odbiera i interpretuje go w inny sposób ze względu na odmienne wzorce i schematy poznawcze czy inne oddziaływania społeczne. Daje to podstawę do stworzenia spójnej wizji systemu, uwzględniającej zróżnicowane perspektywy i mechanizmy regulacji życia rodzinnego.

Praca z rodzeństwami problemowymi nie jest jednak w pełni ustrukturalizowana. Propozycję możliwości terapeutycznych ukazał m.in. Caspi (2008, 2011), proponując zadaniowy model leczenia agresji w rodzeństwie (ang. *task-centered sibling aggression model* – TCSA). Ze względu na wielość czynników determinujących pojawienie się zachowań agresywnych oraz wielość konsekwencji, które niosą one za sobą, stworzenie wzorca syntezyującego główne aspekty było kluczowe dla efektywnych oddziaływań praktycznych. Ideą programu jest dawanie konkretnych zadań do realizacji poszczególnym członkom rodziny, zwykle między sesjami. Celem ich jest modyfikowanie działania, m.in. minimalizowanie stopnia faworyzowania jednego z dzieci przez rodziców, uświadomienie rodziców, że ich dzieci w określonych sytuacjach życiowych mają poczucie niesprawiedliwości i często wówczas manifestują zachowania antagonistyczne oraz zwrócenie uwagi np. na nadmierne obciążenie, zwykle starszego z rodzeństwa, obowiązkami związanymi z opieką nad bratem czy siostrą.

W kontekście pracy z osobami dorosłymi jednym z głównych celów podkreślanym m.in. przez Freeman (1992) jest repozycjonowanie relacji z rodzeństwem. W pierwszej kolejności ważne jest uświadomienie sobie, czy brat lub siostra w podobny sposób odbiera zdarzenia z wcześniejszych lat. Z czasem zaś umożliwia weryfikację poglądów na temat funkcjonowania rodziny oraz odkrycie dotychczas

nieznanych wątków rodzinnych. Kontakt, rozmowa i związane z nim zbieranie opinii ze strony brata/siostry na temat wcześniejszych doświadczeń pozwala na wskazanie sposobu, w jaki doświadczenia te ukształtowały aktualną pozycję w hierarchii najbliższych. Drugim aspektem często odnoszącym się do więzi z rodzeństwem w dorosłości jest minimalizowanie dzielącego je dystansu. W efekcie realizacji kolejnych zadań rozwojowych relacja ta staje się często chłodniejsza, bardziej wycofana, obojętna, z mniejszą dozą wsparcia emocjonalnego. Głównym celem terapeutycznym staje się zatem zwiększenie wzajemności oraz ciepła wśród braci i sióstr. Początkowo zrozumienie, że sposób ich funkcjonowania stanowi pewne odzwierciedlenie tego, jak ich rodzice radzili sobie z różnymi aspektami ich aktywności jest zaskakujący. Jednakże z czasem przeformułowanie uprzednich doświadczeń w kontekście działalności całego systemu rodzinnego sprzyja nawiązaniu bliższej więzi.

## 9.2. Ograniczenia prowadzonych badań

Przedstawione w niniejszej książce badania, mimo niewątpliwego wkładu w obszar teoretyczny i praktyczny, nie są wolne od ograniczeń związanych zarówno z doбором próby badanej, stosowanymi narzędziami, jak i przyjętymi strategiami analizy danych.

Analiza relacji z rodzeństwem wymaga weryfikacji wielu, odmiennych czynników socjodemograficznych, psychologicznych i relacyjnych. Kompleksowy charakter więzi z bratem/siostrą powoduje, że niemożliwe jest uwzględnienie większości czynników w jednym projekcie badawczym, co oznacza, że badacze muszą ograniczać pulę zmiennych do określonego obszaru. W badaniu skupiono się więc na aspektach rodzinnych, odnoszących się do relacji między podsystemami, oraz na wybranych czynnikach społecznych i demograficznych. Pominęto aspekt indywidualny związany z osobowością i temperamentem, gdyż znacząco utrudniałoby to analizę rezultatów i czyniło interpretację trudną w odbiorze. Jednocześnie uwzględniono podstawowe zmienne socjodemograficzne, takie jak m.in. płeć, wiek, fakt współzamieszkiwania z partnerem i z rodzeństwem. Badani pochodzili z rodzin pełnych, co można uzasadnić koniecznością ograniczenia czynników uwzględnianych w badaniu. Jednakże aspekty te powinny być wzięte pod uwagę podczas generalizowania uzyskanych rezultatów.

Badani dobierani byli metodą doboru celowego z uwzględnieniem takich charakterystyk, jak: wiek między 18. a 35. rokiem życia, pochodzenie z rodziny pełnej oraz posiadanie biologicznego rodzeństwa w tym samym przedziale wiekowym. W związku z utrudnionymi możliwościami stworzenia operatu losowania niemożliwy był w tym wypadku dobór losowy, co oznacza, że próba ta nie jest próbą reprezentatywną. Próba była dość liczna, zapewniono również możliwie największe zróżnicowanie osób badanych pod względem wieku, płci czy kierunku studiów, jednakże uzyskane rezultaty powinny być generalizowane z ostrożnością i uwagą jedynie na uprawnione populacje.

Dodatkowo, ze względu na wzmożoną mobilność osób w okresie wczesnej dorosłości zdecydowano, by w badaniu uczestniczyły osoby posiadające rodzeństwo, a nie pary rodzeństw. Założono bowiem, że nie jest niezbędne badanie obu osób, gdyż jakość relacji z rodzeństwem to zmienna, która nie odnosi się do diady, ale do indywidualnych odczuć danej osoby w stosunku do brata/siostry. Percepcja relacji może być odmienna zatem w zależności od sytuacji uczestnika interakcji. Wart podkreślenia jest jednak fakt, że ilekroć w niniejszej pracy mówimy o autorskim typie relacji z rodzeństwem, powinno to być interpretowane jako typ spostrzeganej relacji przez badanego, a nie typ relacji charakterystyczny dla pary rodzeństwa.

Pewnym mankamentem projektu jest również korzystanie z kwestionariuszy samoopisowych do badania wybranych aspektów funkcjonowania młodych dorosłych oraz zobrazowania relacji łączącej ich z rodzeństwem. Kwestionariusze te umożliwiają ocenę sposobu indywidualnej percepcji złożonych zjawisk czy postaw i są powszechnie stosowane w badaniach psychologicznych (Plopa, 2008). Jednakże w odniesieniu do retrospektywnych badań postaw rodzicielskich oraz relacji z rodzeństwem w dzieciństwie może to wiązać się z pojawieniem się zafałszowań wynikających ze sposobu działania pamięci oraz z tendencji do oceny przeszłych zachowań czy interakcji przez pryzmat aktualnej relacji z rodzicami czy rodzeństwem. Taki charakter opisanych badań tylko częściowo umożliwia analizę uwarunkowań i przy jego interpretacji warto mieć na uwadze ograniczenia stosowanych narzędzi. Pewną formą zaradzenia tej sytuacji byłoby przeprowadzenie w przyszłości badań podłużnych, które dałyby możliwość rzeczywistej oceny relacji z rodzeństwem i rodzicami w dzieciństwie, adolescencji oraz w dorosłym życiu.

Ostatnim z ograniczeń przedstawionych badań zdają się być stosowane strategie badawcze. Analizy statystyczne zostały dobrane tak, by możliwe było udzielenie odpowiedzi na pytania badawcze oraz zweryfikowanie postawionych hipotez. Dane spełniały założenia poszczególnych metod, a interpretacje dokonywane były zgodnie z ich wymogami. Jednakże warto pamiętać, że stosowanie metod analizujących różnice między grupami czy metod korelacyjnych nie uprawnia do wnioskowania o wpływie jednej zmiennej na drugą. W przypadku modeli regresyjnych natomiast należy zachować ostrożność i pamiętać o jedynie statystycznym, a nie rzeczywistym charakterze badanych zależności.

Zaprezentowane badania mają, zgodnie z założeniem, charakter ilościowy i odnoszą się do indywidualnego sposobu spostrzegania relacji z rodzeństwem. Przeprowadzenie analiz w parach rodzeństw mogłoby dostarczyć jednak dodatkowych informacji na temat struktury relacji i jej dynamiki w zależności od normatywnych i nienormatywnych zmian mających miejsce w systemie rodzinnym. Możliwość zestawienia ze sobą sposobu percypowania więzi przez każde z rodzeństwa mogłaby dostarczyć również wskazówek, co do jej uwarunkowań.

Zgodnie z teorią systemową równowaga rodziny jest zależna od wzajemnego współdziałania ze sobą poszczególnych podsystemów. Ważne jest zatem, aby w badaniach uwzględniać nie tylko perspektywę podsystemu rodzeństwa, ale również to, jak wzajemne interakcje i procesy spostrzegają członkowie pozostałych podsystemów, m.in. rodzice czy dziadkowie. W badaniach przedstawianych

w niniejszej publikacji jakość relacji między rodzicami szacowana była przez dzieci, co dało możliwość sprawdzenia, jak percepcja więzi małżeńskiej matki i ojca może oddziaływać na kształtowanie się więzi między ich dziećmi. Celowe jednak wydaje się uwzględnienie również oceny samych małżonków.

### 9.3. Podsumowanie

Problematyka rozwoju relacji między rodzeństwem pozostawała w ograniczonym zakresie w kręgu zainteresowań badaczy zarówno na gruncie polskim, jak i międzynarodowym. Warto jednak pamiętać, że pozytywna więź z bratem i siostrą umożliwia rozwój indywidualny i społeczny oraz sprzyja lepszemu zdrowiu psychicznemu. Rodzeństwo daje nam wsparcie w trudnych sytuacjach życiowych i sprawia, że przejście przez rozmaite życiowe kryzysy staje się łatwiejsze i mniej obciążające.

Znając korzyści wynikające z utrzymywania bliskiej relacji z rodzeństwem, warto już od najmłodszych lat pielęgnować więź z bratem i siostrą. Jak wspomina Katharina Ley (2004) w cytacie rozpoczynającym niniejszą książkę, sposób spostrzegania drugiej osoby może modyfikować nasze nastawienie i wpływać zarówno pozytywnie, jak i negatywnie na tworzącą się więź. Kulturowe i społeczne wyobrażenie roli starszego brata czy młodszej siostry prowadzi do zbudowania określonej wizji rodzeństwa, a tym samym sprzyja pojawianiu się konkretnych oczekiwań. Niekiedy niespełnienie ich skutkuje pojawieniem się rozczarowania i niechęcią do najbliższej osoby. Dodatkowo, jak wskazują prezentowane w monografii badania, istnieje szereg czynników ułatwiających wykreowanie bliskiej, intymnej i ciepłej relacji z rodzeństwem. Nie bez znaczenia są zarówno aspekty dotyczące wczesnodziecięcej więzi z bratem/siostrą, jak i te dotyczące funkcjonowania podsystemu rodzicielskiego – postaw wobec dzieci, sposobu traktowania synów i córek, wzajemnych relacji w małżeństwie, a ostatecznie również kwestie odnoszące się do spójności całej rodziny i elastyczności w procesie adaptacji do pojawiających się zmian życiowych. Informacje o podstawowych determinantach jakości relacji z bratem i siostrą, w bezpośredni sposób płynące z ukazanych analiz, pozwolą poszerzyć zarówno wiedzę teoretyczną, m.in. o typach rodzeństw dominujących w okresie wczesnej dorosłości, ale ułatwią pracę terapeutyczną z rodzinami, w których aktywność braci i siostr rzutuje na sposób działania całego systemu rodzinnego.

Niniejsza monografia zwraca uwagę na czynniki, których oddziaływanie jest kluczowe dla rozwoju więzi z rodzeństwem w początkowych latach dorosłego życia, oraz wskazuje na podstawowe korzyści płynące zarówno z samej relacji, jak i z badań jej dotyczących. Stworzona typologia umożliwia systematyzację dotychczasowych rezultatów i daje możliwość kolejnych analiz. Wyróżnione typy: Ambivalentny, Niechętny i Wspierający rozszerzają i uzupełniają istniejące typologie (Gold, 1989; Murphy, 1992 za: Stewart i in., 1998; Stewart i in., 2001) oraz obrazują więź między dorosłym rodzeństwem w polskiej populacji. Książka klaruje

problematykę dotychczas rzadko występującą w analizach naukowych, a bardzo często zgłaszaną przez praktyków, terapeutów, edukatorów pracujących z rodzinami na różnych etapach. Opisuje uwarunkowania relacji, zostawiając jednocześnie pole do dalszych, niezwykle cennych analiz w tym zakresie.

## Bibliografia

- Abuhatoum, S., Howe, N., Della Porta, S., DeHart, G. (2018). A dyadic analysis of power in sibling and friend conflict in early childhood. *Infant Child Development*, 27(4), e2085. <https://doi.org/10.1002/icd.2085>
- Adamski, F. (1982). *Socjologia małżeństwa i rodziny*. Warszawa: PWN.
- Aguinis, H. (2004). *Regression analysis for categorical moderators*. New York: The Guilford Press.
- Ainsworth, M.D.S., Blehar, M.C., Waters, E., Wall, S.N. (2015). *Patterns of Attachment: A Psychological Study of the Strange Situation*. Oxford: Lawrence Erlbaum.
- Akiyama, H., Elliott, K., Antonucci, T.C. (1996). Same-sex and cross-sex relationships. *The Journals of Gerontology. Series B, Psychological Sciences and Social Sciences*, 51(6), 374–382. <https://doi.org/10.1093/geronb/51b.6.p374>
- Ali, M.M., Dwyer, D.S. (2009). Estimating peer effects in adolescent smoking behavior: a longitudinal analysis. *The Journal of Adolescent Health: Official Publication of The Society for Adolescent Medicine*, 45(4), 402–408. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2009.02.004>
- Amato, P.R. (1996). Explaining the Intergenerational Transmission of Divorce. *Journal of Marriage and the Family*, 58(3), 628–640. <https://doi.org/10.2307/353723>
- Arrindell, W., Sanavio, E., Aguilar, G., Sica, C., Hatzichristou, C., Eisemann, M., Recinos, L., Gaszner, P., Peter, M., Battagliese, G., Kállai, J., van Ende, Jan (1999). The development of a short form of the EMBU: Its appraisal with students in Greece, Guatemala, Hungary and Italy. *Personality and Individual Differences*, 27, 613–628. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(98\)00192-5](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(98)00192-5)
- Aune, K.S., Strom, R.E. (2007). *The experience, expression, and perceived appropriateness of jealousy, envy, and rivalry among siblings*. Zaprezentowano na Annual Meeting of the National Communication Association, Chicago.
- Avioli, P.S. (1986, kwiecień). *Sibling Relationships: An Unrealized Potential Support for the Elderly*. Zaprezentowano na New Jersey Psychological Association, New Jersey.
- Barroso, M.M. (2011). Social Perceptions of Siblings' Sexual Composition: Evidence from Portuguese Youth. *Journal of Comparative Family Studies*, 42(5), 687–702. <https://doi.org/10.3138/jcfs.42.5.687>
- Beavers, W.R., Hampson, R.B. (1990). *Successful Families: Assessment and Intervention*. New York: Norton.
- Bedyńska, S., Brzezicka, A. (2007). *Statystyczny drogowskaz: praktyczny poradnik analizy danych w naukach społecznych na przykładach z psychologii*. Warszawa: SWPS Academica.
- Bee, H. (2004). *Psychologia rozwoju człowieka*. Poznań: Zysk i S-ka.
- Benjamin, L.S. (1977). Structural analysis of a family in therapy. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 45(3), 391–406. <https://doi.org/10.1037//0022-006x.45.3.391>
- Bobbitt-Zeher, D., Downey, D.B., Merry, J. (2016). Number of Siblings During Childhood and the Likelihood of Divorce in Adulthood. *Journal of Family Issues*, 37(15), 2075–2094. <https://doi.org/10.1177/0192513X14560641>
- Bornstein, M., Sawyer, J. (2006). *Family system*. W: K. McCartney, D. Philips (red.), *Blackwell handbook of early childhood development* (s. 381–398). Malden: Blackwell Publishing.
- Bowlby, J. (2007). *Przywiązanie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.



- Branje, S.J.T., van Lieshout, C.F.M., van Aken, M.A.G., Haselager, G.J.T. (2004). Perceived support in sibling relationships and adolescent adjustment. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, and Allied Disciplines*, 45(8), 1385–1396. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2004.00332.x>
- Braun-Gałkowska, M. (1992). *Psychologiczna analiza systemów rodzinnych osób zadowolonych i niezadowolonych z małżeństwa*. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Brody, G.H. (1998). Sibling relationship quality: Its causes and consequences. *Annual Review of Psychology*, 49(1), 1–24. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.49.1.1>
- Brody, G.H. (2004). Siblings' Direct and Indirect Contributions to Child Development. *Current Directions in Psychological Science*, 13(3), 124–126. <https://doi.org/10.1111/j.0963-7214.2004.00289.x>
- Brody, G.H., Sooyeon, Kim. (2003). Longitudinal Direct and Indirect Pathways Linking Older Sibling Competence to the Development of Younger Sibling Competence. *Developmental Psychology*, 39(3), 618–628. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.39.3.618>
- Brody, L.R., Copeland, A.P., Sutton, L.S., Richardson, D.R., Guyer, M. (1998). Mommy and Daddy like you best: perceived family favouritism in relation to affect, adjustment and family process. *Journal of Family Therapy*, 20(3), 269–291. <https://doi.org/10.1111/1467-6427.00087>
- Brook, J.S., Whiteman, M., Gordon, A.S., Brook, D.W. (1990). The role of older brothers in younger brothers' drug use viewed in the context of parent and peer influences. *The Journal of Genetic Psychology*, 151(1), 59–75. <https://doi.org/10.1080/00221325.1990.9914644>
- Brzezińska, A.I., Appelt, K., Ziolkowska, B. (2016). *Psychologia rozwoju człowieka*. Sopot: GWP.
- Buhrmester, D., Furman, W. (1990). Perceptions of sibling relationships during middle childhood and adolescence. *Child Development*, 61(5), 1387–1398. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1990.tb02869.x>
- Buist, K.L., Deković, M., Prinzie, P. (2013). Sibling relationship quality and psychopathology of children and adolescents: A meta-analysis. *Clinical Psychology Review*, 33(1), 97–106. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2012.10.007>
- Buist, K.L., Paalman, C.H., Branje, S.J.T., Deković, M., Reitz, E., Verhoeven, M., Meeus, W., Hale, W.W.I. (2014). Longitudinal effects of sibling relationship quality on adolescent problem behavior: A cross-ethnic comparison. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 20(2), 266–275. <https://doi.org/10.1037/a0033675>
- Burbidge, J., Minnes, P. (2014). Relationship Quality in Adult Siblings with and without Developmental Disabilities. *Family Relations*, 63(1), 148–162. <https://doi.org/10.1111/fare.12047>
- Burke, M.M., Lee, C. eun, Arnold, C.K., Owen, A. (2017). The Perceptions of Professionals toward Siblings of Individuals with Intellectual and Developmental Disabilities. *Intellectual and Developmental Disabilities*, 55(2), 72–83. <https://doi.org/10.1352/1934-9556-55.2.72>
- Całczyńska, E. (2018). Postrzeganie siebie przez jedynaków i dzieci mające rodzeństwo. *Lubelski Rocznik Pedagogiczny*, 36(1), 207. <https://doi.org/10.17951/lrp.2017.36.1.207>
- Campione-Barr, N., Smetana, J.G. (2010). "Who Said You Could Wear My Sweater?" Adolescent Siblings' Conflicts and Associations With Relationship Quality. *Child Development*, 81(2), 464–471. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2009.01407.x>
- Caspi, J. (2008). Building a Sibling Aggression Treatment Model: Design and Development Research in Action. *Research on Social Work Practice*, 18(6), 575–585. <https://doi.org/10.1177/1049731508316051>
- Caspi, J. (2011). *Sibling Aggression: Assessment and Treatment*. Springer Publishing Company.
- Cicirelli, V.G. (1994). Sibling Relationships in Cross-Cultural Perspective. *Journal of Marriage and the Family*, 56(1), 7. <https://doi.org/10.2307/352697>
- Cicirelli, V.G. (1995). *Sibling Relationships Across the Life Span*. New York: Plenum. <https://doi.org/10.1007/978-1-4757-6509-0>
- Cicirelli, V.G. (2009). Sibling death and death fear in relation to depressive symptomatology in older adults. *The Journals of Gerontology. Series B, Psychological Sciences and Social Sciences*, 64(1), 24–32. <https://doi.org/10.1093/geronb/gbn024>



- Cohen, O., Katz, M. (2015). Grief and growth of bereaved siblings as related to attachment style and flexibility. *Death Studies*, 39(1–5), 158–164. <https://doi.org/10.1080/07481187.2014.923069>
- Colder, C.R., Mehta, P., Balanda, K., Campbell, R.T., Mayhew, K.P., Stanton, W.R., Pentz, M.A., Flay, B.R. (2001). Identifying trajectories of adolescent smoking: an application of latent growth mixture modeling. *Health Psychology*, 20(2), 127–135. <https://doi.org/10.1037//0278-6133.20.2.127>
- Cole, A., Kerns, K.A. (2001). Perceptions of Sibling Qualities and Activities of Early Adolescents. *Journal of Early Adolescence*, 21(2), 204–226. <https://doi.org/10.1177/0272431601021002004>
- Conger, K.J., Little, W.M. (2010). Sibling Relationships During the Transition to Adulthood. *Child Development Perspectives*, 4(2), 87–94. <https://doi.org/10.1111/j.1750-8606.2010.00123.x>
- Conley, D. (2005). *The Pecking Order: A Bold New Look at How Family and Society Determine Who We Become*. New York: Vintage.
- Connidis, I.A. (1992). Life transitions and the adult sibling tie: a qualitative study. *Journal of Marriage and the Family*, 54(4), 972–982. <https://doi.org/10.2307/353176>
- Connidis, I.A., Campbell, L.D. (1995). Closeness, Confiding, and Contact among Siblings in Middle and Late Adulthood. *Journal of Family Issues*, 16(6), 722–745. <https://doi.org/10.1177/019251395016006003>
- Coyle, C.E., Kramer, J., Mutchler, J.E. (2014). Aging Together: Sibling Carers of Adults With Intellectual and Developmental Disabilities. *Journal of Policy Practice in Intellectual Disabilities*, 11(4), 302–312. <https://doi.org/10.1111/jppi.12094>
- Crenner, E., Déchaux, J.-H., Herpin, N., Jacobs, A. (2002). The sibling tie in adulthood: an analysis based on meeting frequency. *Revue Française de Sociologie*, 43(1), 41–65. <https://doi.org/10.2307/3322757>
- Cruise, S., O'Reilly, D. (2014). The influence of parents, older siblings, and non-parental care on infant development at nine months of age. *Infant Behavior Development*, 37(4), 546–555. <https://doi.org/10.1016/j.infbeh.2014.06.005>
- Cuskelly, M. (2016). Contributors to Adult Sibling Relationships and Intention to Care of Siblings of Individuals with Down Syndrome. *American Journal on Intellectual and Developmental Disabilities*, 121(3), 204–218. <https://doi.org/10.1352/1944-7558-121.3.204>
- Cyron, L., Schwerdt, G., Viarengo, M. (2017). The effect of opposite sex siblings on cognitive and noncognitive skills in early childhood. *Applied Economics Letters*, 24(19), 1369–1373. <https://doi.org/10.1080/13504851.2017.1279263>
- Damásio, B., Pacico, J., Poletto, M., Koller, S. (2013). Refinement and Psychometric Properties of the Eight-Item Brazilian Positive and Negative Affective Schedule for Children (PANAS-C8). *Journal of Happiness Studies*, 14(4), 1363–1378. <https://doi.org/10.1007/s10902-012-9383-x>
- Demerouti, E., Geurts, S. (2004). Towards a Typology of Work-Home Interaction. *Community, Work & Family*, 7(3), 285–309. <https://doi.org/10.1080/1366880042000295727>
- Derkman, M.M.S., Engels, R.C.M.E., Kuntsche, E., van der Vorst, H., Scholte, R.H.J. (2011). Bidirectional Associations Between Sibling Relationships and Parental Support During Adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 40, 490–501. <https://doi.org/10.1007/s10964-010-9576-8>
- Doherty, N.A., Feeney, J.A. (2004). The composition of attachment networks throughout the adult years. *Personal Relationships*, 11(4), 469–488. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6811.2004.00093.x>
- Doody, M.A., Hastings, R.P., O'Neill, S., Grey, I.M. (2010). Sibling relationships in adults who have siblings with or without intellectual disabilities. *Research in Developmental Disabilities*, 31(1), 224–231. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2009.09.007>
- Dunn, J. (1988). Sibling influences on childhood development. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, and Allied Disciplines*, 29(2), 119–127. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.1988.tb00697.x>
- Dunn, J., Kendrick, C. (1982). *Siblings: love, envy, understanding*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Dykstra, P.A., Knipscheer, K. (1995). *The availability and intergenerational structure of family relationships*. W: C.P.M. Knipscheer, J. De Jong Gierveld, T.G. Van Tilburg, and P.A. Dykstra (red.), *Living Arrangements and Social Networks of Older Adults* (s. 38–58). Amsterdam: VU University Press.

- Eriksen, S., Gerstel, N. (2002). A Labor of Love or Labor Itself: Care Work Among Adult Brothers and Sisters. *Journal of Family Issues*, 23(7), 836–856. <https://doi.org/10.1177/019251302236597>
- Erikson, E. (1997). *Dzieciństwo i społeczeństwo*. Poznań: Dom Wydawniczy Rebis.
- Erikson, E.H. (2002). *Dopełniony cykl życia*. Poznań: Dom Wydawniczy Rebis.
- Evans, R. (2012). Sibling caringscapes: time-space practices of caring within youth-headed households in Tanzania and Uganda. *Geoforum*, 43(4), 824–835. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2012.02.004>
- Ewertzon, M., Cronqvist, A., Lützén, K., Andershed, B. (2012). A lonely life journey bordered with struggle: being a sibling of an individual with psychosis. *Issues In Mental Health Nursing*, 33(3), 157–164. <https://doi.org/10.3109/01612840.2011.633735>
- Faith, M., Elledge, L., Newgent, R., Cavell, T. (2015). Conflict and Dominance Between Siblings as Predictors of Children's Peer Victimization. *Journal of Child Family Studies*, 24(12), 3623. <https://doi.org/10.1007/s10826-015-0171-1>
- Field, A. (2013). *Discovering Statistics using IBM SPSS Statistics*. London: SAGE.
- Fingerman, K., Miller, L., Birditt, K., Zarit, S. (2009). Giving to the Good and the Needy: Parental Support of Grown Children. *Journal of Marriage Family*, 71(5), 1220–1233. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2009.00665.x>
- Freeman, D.S. (1992). *Multigenerational Family Therapy*. New York: Psychology Press.
- Freijo, E.B.A., Oliva, A., Olabarrieta, F., Martin, J.L., Manzano, A., Richards, M.P.M. (2008). Quality of Family Context or Sibling Status? Influences on Cognitive Development. *Early Child Development and Care*, 178(2), 153–164. <https://doi.org/10.1080/03004430600685373>
- Furman, W., Buhrmester, D. (1985). Children's perceptions of the personal relationships in their social networks. *Developmental Psychology*, 21(6), 1016–1024. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.21.6.1016>
- Ginsburg, G.P. (1986). The structural analysis of primary relationships. W: R. Gilmour, S. Duck (red.), *The emerging field of personal relationships* (s. 41–62). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Goetting, A. (1986). The Developmental Tasks of Siblingship over the Life Cycle. *Journal of Marriage and the Family*, 48(4), 703–714. <https://doi.org/10.2307/352563>
- Gold, D.T. (1989). Sibling Relationships in Old Age: A Typology. *International Journal of Aging Human Development*, 28(1), 37–51. <https://doi.org/10.2190/vgyx-brhn-j51v-0v39>
- Gold, D.T. (1990). Late-life sibling relationships: does race affect typological distribution? *The Gerontologist*, 30(6), 741–748. <https://doi.org/10.1093/geront/30.6.741>
- Gold, D.T., Woodbury, M.A., George, L.K. (1990). Relationship classification using grade of membership analysis: a typology of sibling relationships in later life. *Journal of Gerontology*, 45(2), 43–51. <https://doi.org/10.1093/geronj/45.2.s43>
- Gold, N. (1993). Depression and social adjustment in siblings of boys with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 23(1), 147–163. <https://doi.org/10.1007/bf01066424>
- Golijani-Moghaddam, N. (2014). Applying family life cycle concepts in psychological practice with children and young people. *Applied Psychological Research Journal*, (2), 26–33. <https://doi.org/10.18552/aprj.v1i2.130>
- González-Torres, M.C., Artuch-Garde, R. (2014). Resilience and Coping Strategy Profiles at University: Contextual and Demographic Variables. *Electronic Journal of Research in Educational Psychology*, 12(3), 621–648.
- Gottman, J. (2012). *Why Marriages Succeed or Fail*. AC: Black.
- Greif, G., Woolley, M. (2016). *Adult Sibling Relationships*. Columbia University Press. <https://doi.org/10.7312/grei16516>
- Grzywacz, J.G., Bass, B.L. (2003). Work, family, and mental health: Testing different models of work-family fit. *Journal of Marriage and Family*, 65(1), 248–261. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2003.00248.x>
- Hall, S.A., Rossetti, Z. (2017). The roles of adult siblings in the lives of people with severe intellectual and developmental disabilities. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities: JARID*, 31(3), 423–434. <https://doi.org/10.1111/jar.12421>

- Hallion, M., Taylor, A., Roberts, R. (2018). Complete mental health in adult siblings of those with a chronic illness or disability. *Disability and Rehabilitation*, 40(3), 296–301. <https://doi.org/10.1080/09638288.2016.1251500>
- Harwas-Napierała, B. (2000). *Psychologia rozwoju człowieka*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Havighurst, R.J. (1980). Social and Developmental Psychology: Trends Influencing the Future of Counseling. *Personnel Guidance Journal*, 58(5), 328–333. <https://doi.org/10.1002/j.2164-4918.1980.tb00409.x>
- Havighurst, R.J. (1981). *Developmental tasks and education*. New York: Longman.
- Haxhe, S., Cerezo, A., Bergfeld, J., Walloch, J.C. (2018). Siblings and the Coming-Out Process: A Comparative Case Study. *Journal of Homosexuality*, 65(4), 407–426. <https://doi.org/10.1080/00918369.2017.1321349>
- Heller, T., Arnold, C.K. (2010). Siblings of Adults With Developmental Disabilities: Psychosocial Outcomes, Relationships, and Future Planning. *Journal of Policy Practice in Intellectual Disabilities*, 7(1), 16–25. <https://doi.org/10.1111/j.1741-1130.2010.00243.x>
- Herberman Mash, H.B., Fullerton, C.S., Ursano, R.J. (2013). Complicated Grief and Bereavement in Young Adults Following Close Friend and Sibling Loss. *Depression Anxiety*, 30(12), 1202–1210. <https://doi.org/10.1002/da.22068>
- Hodapp, R.M., Urbano, R.C., Burke, M.M. (2010). Adult Female and Male Siblings of Persons With Disabilities: Findings From a National Survey. *Intellectual and Developmental Disabilities*, 48(1), 52–62. <https://doi.org/10.1352/1934-9556-48.1.52>
- Horwitz, A.V. (1993). Adult siblings as sources of social support for the seriously mentally ill: a test of the serial model. *Journal of marriage and the family*, 55(3), 623–632. <https://doi.org/10.2307/353343>
- Howe, N., Rinaldi, C.M., Jennings, M., Petrakos, H. (2002). “No! The Lambs Can Stay Out Because They Got Cozies”: Constructive and Destructive Sibling Conflict, Pretend Play, and Social Understanding. *Child Development*, 73(5), 1460–1473. <https://doi.org/10.1111/1467-8624.00483>
- Howlin, P., Moss, P., Savage, S., Bolton, P., Rutter, M. (2015). Outcomes in Adult Life among Siblings of Individuals with Autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 45(3), 707–718. <https://doi.org/10.1007/s10803-014-2224-5>
- Jensen, A.C., Whiteman, S.D., Fingerman, K.L., Birditt, K.S. (2013). „Life Still Isn't Fair”: Parental Differential Treatment of Young Adult Siblings. *Journal of Marriage and Family*, 75(2), 438–452. <https://doi.org/10.1111/jomf.12002>
- Jensen, A.C., Whiteman, S.D., Rand, J.S., Fingerman, K.L. (2017). You're Just Like Your Dad: Intergenerational Patterns of Differential Treatment of Siblings. *The Journals of Gerontology. Series B, Psychological Sciences and Social Sciences*, 72(6), 1073–1083. <https://doi.org/10.1093/geronb/gbw033>
- Jonas-Simpson, C., Steele, R., Granek, L., Davies, B., O'Leary, J. (2015). Always With Me: Understanding Experiences of Bereaved Children Whose Baby Sibling Died. *Death Studies*, 39(4), 242. <https://doi.org/10.1080/07481187.2014.991954>
- Jones, K., Mendenhall, S., Myers, C.A. (2016). The Effects of Sex and Gender Role Identity on Perceived Stress and Coping among Traditional and Nontraditional Students. *Journal of American College Health*, 64(3), 205–213. <https://doi.org/10.1080/07448481.2015.1117462>
- Kågesten, A., Gibbs, S., Blum, R. W., Moreau, C., Chandra-Mouli, V., Herbert, A., Amin, A. (2016). Understanding Factors that Shape Gender Attitudes in Early Adolescence Globally: A Mixed-Methods Systematic Review. *PloS One*, 11(6), e0157805. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0157805>
- Kaminsky, L., Dewey, D. (2001). Siblings Relationships of Children with Autism. *Journal of Autism Developmental Disorders*, 31(4), 399–410. <https://doi.org/10.1023/a:1010664603039>
- Karcher, M.J., Sass, D. (2010). A multicultural assessment of adolescent connectedness: Testing measurement invariance across gender and ethnicity. *Journal of Counseling Psychology*, 57(3), 274–289. <https://doi.org/10.1037/a0019357>
- Kennedy, D.E., Kramer, L. (2008). Improving Emotion Regulation and Sibling Relationship Quality: The More Fun With Sisters and Brothers Program\*. *Family Relations*, 57(5), 567–578. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2008.00523.x>

- Killoren, S.E., Wheeler, L.A., Updegraff, K.A., Rodríguez de Jesús, S.A., McHale, S.M. (2015). Longitudinal Associations among Parental Acceptance, Familism Values, and Sibling Intimacy in Mexican-Origin Families. *Family Process*, 54(2), 217–231. <https://doi.org/10.1111/famp.12126>
- Kim, J.-Y., McHale, S.M., Wayne Osgood, D., Crouter, A.C. (2006). Longitudinal course and family correlates of sibling relationships from childhood through adolescence. *Child Development*, 77(6), 1746–1761. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2006.00971.x>
- Kitzman, K.M., Cohen, R., Lockwood, R.L. (2002). Are only children missing out? Comparison of the peer-related social competence of only children and siblings. *Journal of Social Personal Relationships*, 19(3), 299. <https://doi.org/10.1177/0265407502193001>
- Knott, F., Lewis, C., Williams, T. (1995). Sibling Interaction of Children with Learning Disabilities: A Comparison of Autism and Down's Syndrome. *Journal of Child Psychology Psychiatry Allied Disciplines*, 36(6), 965–976. <https://doi.org/10.1111/1469-7610.ep11660845>
- Kolak, A.M., Volling, B.L. (2011). Sibling jealousy in early childhood: longitudinal links to sibling relationship quality. *Infant Child Development*, 20(2), 213–226. <https://doi.org/10.1002/icd.690>
- Kosonen, M. (1996). Siblings as Providers of Support and Care during Middle Childhood: Children's Perceptions. *Children Society*, 10(4), 267–279. [https://doi.org/10.1002/\(sici\)1099-0860\(199612\)10:4<267::aid-chi42>3.0.co;2-z](https://doi.org/10.1002/(sici)1099-0860(199612)10:4<267::aid-chi42>3.0.co;2-z)
- Kothari, B.H., Sorenson, P., Bank, L., Snyder, J. (2014). Alcohol and Substance Use in Adolescence and Young Adulthood: The Role of Siblings. *Journal of Family Social Work*, 17(4), 324. <https://doi.org/10.1080/10522158.2014.924457>
- Kouneski, E.F. (2000). *Family Assessment and the Circumplex Model: New Research developments and applications*. Department of Family Social Science, University of Minnesota, USA.
- Koutra, K., Chatzi, L., Roumeliotaki, T., Vassilaki, M., Giannakopoulou, E., Batsos, C., Koutis, A., Kogevinas, M. (2012). Socio-demographic determinants of infant neurodevelopment at 18 months of age: Mother-Child Cohort (Rhea Study) in Crete, Greece. *Infant Behavior Development*, 35(1), 48–59. <https://doi.org/10.1016/j.infbeh.2011.09.005>
- Kreppner, K. (1988). Changes in parent-child relationships with the birth of the second child. *Marriage and family review*, 12(3/4), 157–181. [https://doi.org/10.1300/j002v12n03\\_09](https://doi.org/10.1300/j002v12n03_09)
- Lanthier, R.P. (2007). Personality Traits and Sibling Relationships in Emerging Adults. *Psychological Reports*, 100(2), 672–674. <https://doi.org/10.2466/pr0.100.2.672-674>
- Lareau, A. (2011). *Unequal Childhoods: Class, Race, and Family Life, 2nd Edition with an Update a Decade Later* (2 edition). Berkeley: University of California Press. <https://doi.org/10.4324/9780429499821-75>
- Lashewicz, B., Keating, N. (2009). Tensions among siblings in parent care. *European Journal of Ageing*, 6(2), 127–135. <https://doi.org/10.1007/s10433-009-0109-9>
- Laverty, R. (1962). Reactivation of Sibling Rivalry in Older People. *Social Work*, 7(1), 23–30. <https://doi.org/10.1093/sw/7.1.23>
- Lee, D.S., Padilla, A.M. (2014). Acculturative Stress and Coping: Gender Differences among Korean and Korean American University Students. *Journal of College Student Development*, 55(3), 243–262. <https://doi.org/10.1353/csd.2014.0025>
- Lee, T.R., Mancini, J.A., Maxwell, J.W. (1990). Sibling Relationships in Adulthood: Contact Patterns and Motivations. *Journal of Marriage Family*, 52(2), 431–440. <https://doi.org/10.2307/353037>
- Lehna, C. (2010). Sibling Experiences after a Major Childhood Burn Injury. *Pediatric Nursing*, 36(5), 245–251.
- Leonard, H.C., Hill, E.L. (2016). The role of older siblings in infant motor development. *Journal of Experimental Child Psychology*, 152, 318–326. <https://doi.org/10.1016/j.jecp.2016.08.008>
- Ley, K. (2004). *Rodzeństwo – miłość, nienawiść, solidarność*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax.
- Litwińska, K. (2010). Jedynaczki i jedynacy w świetle badań psychologicznych. W: T. Rostowska, A. Jarmołowska (red.), *Rozwojowe i wychowawcze aspekty życia rodzinnego* (s. 168–181). Warszawa: Difin.
- Lovell, B., Wetherell, M.A. (2016). The psychophysiological impact of childhood autism spectrum disorder on siblings. *Research in Developmental Disabilities*, 49, 226–234. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2015.11.023>

- Lytton, H., Romney, D.M. (1991). Parents' differential socialization of boys and girls: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 109(2), 267–296. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.109.2.267>
- Marek, T. (1989). *Analiza skupień w badaniach empirycznych: metody SAHN*. Warszawa: PWN.
- Margasiński, A. (2009). *Skale Oceny Rodziny SOR. Polska adaptacja FACES IV–Flexibility and Cohesion Evaluation Scales Davida H. Olsona. Podręcznik*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych PTP.
- Margasiński, A. (2010). *Rodzina alkoholowa z uzależnionym w leczeniu*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Margasiński, A. (2015). The Polish Adaptation of FACES IV-SOR. *Polish Journal of Applied Psychology*, 13(1). <https://doi.org/10.1515/pjap-2015-0025>
- Marotta, A. (2015). *The Relationship between Sibling Relationship Quality and Psychological Outcomes in Emerging Adulthood*. Columbia: Columbia University.
- Martin, T.F. (2018). Family Development Theory 30 Years Later. *Journal of Family Theory Review*, 10(1), 49–69. <https://doi.org/10.1111/jftr.12237>
- Mathis, G., Mueller, C. (2015). Childhood Sibling Aggression and Emotional Difficulties and Aggressive Behavior in Adulthood. *Journal of Family Violence*, 30(3), 315–327. <https://doi.org/10.1007/s10896-015-9670-5>
- McGuire, S., Shanahan, L. (2010). Sibling Experiences in Diverse Family Contexts. *Child Development Perspectives*, 4(2), 72–79. <https://doi.org/10.1111/j.1750-8606.2010.00121.x>
- McGuire, S., Manke, B., Eftekhari, A., Dunn, J. (2000). Children's Perceptions of Sibling Conflict During Middle Childhood: Issues and Sibling (Dis)similarity. *Social Development*, 9(2), 273–190. <https://doi.org/10.1111/1467-9507.00118>
- McHale, S.M., Crouter, A.C. (1996). The family contexts of children's sibling relationships. W: G.H. Brody (red.), *Sibling relationships: Their causes and consequences. Advances in applied developmental psychology* (T. 10, s. 173–195). Norwood, NJ: Ablex Publishing Corp.
- McHale, S.M., Updegraff, K.A., Helms-Erikson, H., Crouter, A.C. (2001). Sibling influences on gender development in middle childhood and early adolescence: a longitudinal study. *Developmental Psychology*, 37(1), 115–125. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.37.1.115>
- McHale, S.M., Updegraff, K.A., Jackson-Newson, J., Tucker, C.J., Crouter, A.C. (2000). When Does Parents' Differential Treatment Have Negative Implications for Siblings? *Social Development*, 9(2), 149–172. <https://doi.org/10.1111/1467-9507.00117>
- McNerney, A., Usner, J. (2001). Sibling rivalry in degree and dimensions across the lifespan. <http://jrscience.wcp.muohio.edu/humannature01/FinalArticles/SiblingRivalryinDegreeand.html>
- Mendes, M., Pala, A. (2003). Type I Error Rate and Power of Three Normality Tests. *Pakistan Journal of Information and Technology*, 2(2), 135–139. <https://doi.org/10.3923/itj.2003.135.139>
- Merz, E.-M., De Jong Gierveld, J. (2016). Childhood memories, family ties, sibling support and loneliness in ever-widowed older adults: quantitative and qualitative results. *Ageing Society*, 36(3), 534–561. <https://doi.org/10.1017/S0144686X14001329>
- Mikkelsen, A.C., Myers, S.A., Hannawa, A.F. (2011). The Differential Use of Relational Maintenance Behaviors in Adult Sibling Relationships. *Communication Studies*, 62(3), 258–271. <https://doi.org/10.1080/10510974.2011.555490>
- Milevsky, A. (2004). Perceived Parental Marital Satisfaction and Divorce: Effects on Sibling Relations in Emerging Adults. *Journal of Divorce Remarriage*, 41(1/2), 115–128. [https://doi.org/10.1300/J087v41n01\\_07](https://doi.org/10.1300/J087v41n01_07)
- Milevsky, A., Smoot, K., Leh, M., Ruppe, A. (2005). Familial and Contextual Variables and the Nature of Sibling Relationships in Emerging Adulthood. *Marriage Family Review*, 37(4), 123–141. <https://doi.org/10.1300/J002v37n0407>
- Minnett, A.M., Vandell, D.L., Santrock, J.W. (1983). The Effects of Sibling Status on Sibling Interaction: Influence of Birth Order, Age Spacing, Sex of Child, and Sex of Sibling. *Child Development*, 54(4), 1064–1072. <https://doi.org/10.1111/1467-8624.ep12432777>



- Moodley, S.V., Matjila, M.J., Moosa, M.Y.H. (2012). Epidemiology of substance use among secondary school learners in Atteridgeville, Gauteng. *South African Journal of Psychiatry*, 18(1), 2–9. <https://doi.org/10.4102/sajpsy.2011.181.320>
- Mooya, H., Sichimba, F., Bakermans-Kranenburg, M. (2016). Infant-mother and infant-sibling attachment in Zambia. *Attachment Human Development*, 18(6), 618–635. <https://doi.org/10.1080/14616734.2016.1235216>
- Morgan, J.K., Shaw, D.S., Olino, T.M. (2012). Differential Susceptibility Effects: The Interaction of Negative Emotionality and Sibling Relationship Quality on Childhood Internalizing Problems and Social Skills. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 40(6), 885–899. <https://doi.org/10.1007/s10802-012-9618-7>
- Moser, C.J., Jones, R.A., Zaorski, D.M., Mirsalimi, H., Luchner, A.F. (2005). The Impact of the Sibling in Clinical Practice: Transference and Countertransference Dynamics. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*, 42(3), 267–278. <https://doi.org/10.1037/0033-3204.42.3.267>
- Myers, S.A., Bryant, L.E. (2008). The Use of Behavioral Indicators of Sibling Commitment Among Emerging Adults. *Journal of Family Communication*, 8(2), 101–125. <https://doi.org/10.1080/15267430701857364>
- Namysłowska, I., Siewierska, A. (2009). Znaczenie i rola rodzeństwa w terapii rodzin. *Psychoterapia*, 2(149), 45–56.
- Newman, J. (1991). College students' relationships with siblings. *Journal of Youth and Adolescence*, 20(6), 629–644. <https://doi.org/10.1007/BF01537366>
- Newman, J. (1996). The more the merrier? Effects of family size and sibling spacing on sibling relationships. *Child: Care, Health Development*, 22(5), 285–302. <https://doi.org/10.1046/j.1365-2214.1996.789789.x>
- Ngangana, P.C., Davis, B.L., Burns, D.P., McGee, Z.T., Montgomery, A.J. (2016). Intra-family stressors among adult siblings sharing caregiving for parents. *Journal of Advanced Nursing*, 72(12), 3169–3181. <https://doi.org/10.1111/jan.13065>
- Noberini, M.R., Brady, E.M., Mosatche, H.S. (1981, sierpień). *Personality and Adult Sibling Relationships: A Preliminary Study*. Zaprezentowano na Annual Meeting of the American Psychological Association, Los Angeles, USA.
- Noller, P. (2005). Sibling relationships in adolescence: Learning and growing together. *Personal Relationships*, 12(1), 1–22. <https://doi.org/10.1111/j.1350-4126.2005.00099.x>
- O'Leary, J. (2015). Subsequent pregnancy: healing to attach after perinatal loss. *BMC Pregnancy and Childbirth*, 15(Suppl 1), A15. <https://doi.org/10.1186/1471-2393-15-S1-A15>
- O'Leary, J.M., Gaziano, C. (2011). Sibling grief after perinatal loss. *Journal of Prenatal and Perinatal Psychology and Health*, 25, 173–193.
- Olson, D.H. (2000). Circumplex Model of Marital and Family Systems. *Journal of Family Therapy*, 22(2), 144–167. <https://doi.org/10.1111/1467-6427.00144>
- Olson, D.H. (2011). FACES IV and the Circumplex Model: Validation study. *Journal of Marital and Family Therapy*, 37(1), 64–80. <https://doi.org/10.1111/j.1752-0606.2009.00175.x>
- Olson, D.H., Barnes, H. (2004). *Family Communication*. Minneapolis: Life Innovations.
- Olson, D.H., Gorall, D.M. (2006). *FACES IV the Circumplex Model*. Minneapolis: Life Innovations.
- O'Neill, L.P., Murray, L.E. (2016). Perceived Parenting Styles Fail to Mediate between Anxiety and Attachment Styles in Adult Siblings of Individuals with Developmental Disabilities. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 46(9), 3144–3154. <https://doi.org/10.1007/s10803-016-2859-5>
- Orsmond, G.I., Seltzer, M.M. (2007). Siblings of Individuals with Autism or Down Syndrome: Effects on Adult Lives. *Journal of Intellectual Disability Research*, 51(9), 682–696. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2788.2007.00954.x>
- O'Shea, E.R., Shea, J., Robert, T., Cavanaugh, C. (2012). The needs of siblings of children with cancer: a nursing perspective. *Journal of Pediatric Oncology Nursing: Official Journal of The Association of Pediatric Oncology Nurses*, 29(4), 221–231. <https://doi.org/10.1177/1043454212451365>

- Palombo, E., Meyer, M.D.E. (2014). Sibling Communication in Emerging Adulthood: Young Women's Articulations of Relationships, Identity and Conflict. *Carolinas Communication Annual*, 30, 81–94.
- Panish, J.B., Stricker, G. (2001). Parental Marital Conflict in Childhood and Influence on Adult Sibling Relationships. *Journal of Psychotherapy in Independent Practice*, 2(1), 3–16. [https://doi.org/10.1300/j288v02n01\\_02](https://doi.org/10.1300/j288v02n01_02)
- Pietryczuk, B. (2018). Interakcje w procesie socjalizacji rodzajowej dzieci w przedszkolu. *Lubelski Rocznik Pedagogiczny*, 37(1), 55–74. <https://doi.org/10.17951/lrp.2018.37.1.55-74>
- Pike, A., Coldwell, J., Dunn, J.F. (2005). Sibling relationships in early/middle childhood: links with individual adjustment. *Journal of Family Psychology*, 19(4), 523–532. <https://doi.org/10.1037/0893-3200.19.4.523>
- Pisula, E. (2012). *Rodzice i rodzeństwo dzieci z zaburzeniami rozwoju*. Warszawa: Wydawnictwo UW.
- Plopa, M. (2008). *Psychologia rodziny. Teoria i badania*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Pollet, T.V. (2007). Genetic relatedness and sibling relationship characteristics in a modern society. *Evolution and Human Behavior*, 28(3), 176–185. <https://doi.org/10.1016/j.evolhumbehav.2006.10.001>
- Pollet, T.V., Nettle, D. (2007). Birth order and face-to-face contact with a sibling: Firstborns have more contact than laterborns. *Personality and Individual Differences*, 41, 1796–1806. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2007.05.021>
- Pollet, T.V., Nettle, D. (2009). Birth order and adult family relationships: Firstborns have better sibling relationships than laterborns. *Journal of Social Personal Relationships*, 26(8), 1029–1046. <https://doi.org/10.1177/0265407509347940>
- Połomski, P. (2002). Psychologiczna charakterystyka jedynaków. *Polskie Forum Psychologiczne*, 2(7), 160–173.
- Połomski, P., Peplińska, A. (2010). Psychologiczny obraz jedynaków wobec społecznych stereotypów. W: T. Rostowska, A. Jarmołowska (red.), *Rozwojowe i wychowawcze aspekty życia rodzinnego* (s. 182–205). Warszawa: Difin.
- Ponzetti Jr., J.J., James, C.M. (1997). Loneliness and Sibling Relationships. *Journal of Social Behavior Personality*, 12(1), 103–112.
- Poraj, G., Poraj-Weder, M. (2018). Agresja pomiędzy rodzeństwem – ciemna strona socjalizacji w rodzinie? *Psychologia Wychowawcza*, 56(14), 155–172. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0012.8287>
- Poraj-Weder, M. (2014). *O źródłach materializmu. Wzorce osobowe i ekonomiczne w rodzinie a materializm młodych dorosłych. Niepublikowana praca doktorska*. Warszawa: Uniwersytet Warszawski.
- Porębski, A. (2014). Różnice w postrzeganiu przestrzeni domowej i zewnętrznej między osobami z rodzin wielodzietnych i rodzin z jedynakami. *Pogranicze. Studia Społeczne, Pogranicze. Studia Społeczne*, 2014, tom XXIV. <https://doi.org/10.15290/pss.2014.24.09>
- Portner, L., Riggs, S. (2016). Sibling Relationships in Emerging Adulthood: Associations with Parent-Child Relationship. *Journal of Child Family Studies*, 25(6), 1755–1764. <https://doi.org/10.1007/s10826-015-0358-5>
- Powell, M.A., Parcel, T.L. (1997). Effects of Family Structure on the Earnings Attainment Process: Differences by Gender. *Journal of Marriage Family*, 59(2), 419–433. <https://doi.org/10.2307/353480>
- Pulakos, J. (1989). Young Adult Relationships: Siblings and Friends. *Journal of Psychology*, 123(3), 237. <https://doi.org/10.1080/00223980.1989.10542978>
- Punch, S. (2008). 'You can do Nasty Things to your Brothers and Sisters without a Reason': Siblings' Backstage Behaviour. *Children Society*, 22(5), 333–344. <https://doi.org/10.1111/j.1099-0860.2007.00119.x>
- Raine, A., Dodge, K., Loeber, R., Gatzke-Kopp, L., Lynam, D., Reynolds, C., Stouthamer-Loeber, M., Liu, J. (2006). The Reactive-Proactive Aggression Questionnaire: Differential Correlates of Reactive and Proactive Aggression in Adolescent Boys. *Aggressive behavior*, 32(2), 159–171. <https://doi.org/10.1002/ab.20115>
- Razali, N., Yap, B.W. (2011). Power comparisons of Shapiro-Wilk, Kolmogorov-Smirnov, Lilliefors, and Anderson-Darling test. *Journal of Statistical Modeling and Analytics*, 1(2), 21–33.

- Riggio, H.R. (1999). Personality and Social Skill Differences Between Adults With and Without Siblings. *Journal of Psychology*, 133(5), 514. <https://doi.org/10.1080/00223989909599759>
- Riggio, H.R. (2000). Measuring Attitudes toward Adult Sibling Relationships: The Lifespan Sibling Relationship Scale. *Journal of Social and Personal Relationships*, 17(6), 707–728. <https://doi.org/10.1177/0265407500176001>
- Riggio, H.R. (2001). Relations Between Parental Divorce and the Quality of Adult Sibling Relationships. *Journal of Divorce Remarriage*, 36(1/2), 67. [https://doi.org/10.1300/j087v36n01\\_04](https://doi.org/10.1300/j087v36n01_04)
- Rittenour, C.E., Myers, S.A., Brann, M. (2007). Commitment and Emotional Closeness in the Sibling Relationship. *Southern Communication Journal*, 72(2), 169–183. <https://doi.org/10.1080/10417940701316682>
- Ross, C.E., Mirowsky, J. (1999). Parental Divorce, Life-Course Disruption, and Adult Depression. *Journal of Marriage Family*, 61(4), 1034–1045. <https://doi.org/10.2307/354022>
- Rossetti, Z., Hall, S. (2015). Adult Sibling Relationships With Brothers and Sisters With Severe Disabilities. *Research Practice for Persons with Severe Disabilities*, 40(2), 120–137. <https://doi.org/10.1177/1540796915592829>
- Rostowska, T. (2002). Psychologiczne aspekty edukacyjnej funkcji rodziny. W: J. Rostowski (red.), *Rodzina-rozwoj-praca. Wybrane zagadnienia* (s. 83–90). Łódź: WN WSI.
- Rostowska, T. (2010). Psychospołeczne aspekty relacji interpersonalnych w podsystemie rodzeństwa bliźniąt monozygotycznych. W: T. Rostowska, B. Pastwa-Wojciechowska. *Rozwój bliźniąt w ciągu życia. Aspekty biopsychospołeczne* (s. 101–122). Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Rostowski, J. (2010). Bioneuropsychologiczna aspekty rozwoju bliźniąt. W: T. Rostowska, B. Pastwa-Wojciechowska. *Rozwój bliźniąt w ciągu życia. Aspekty biopsychospołeczne* (s. 11–39). Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Samek, D.R., McGue, M., Keyes, M., Iacono, W.G. (2015). Sibling Facilitation Mediates the Association Between Older and Younger Sibling Alcohol Use in Late Adolescence. *Journal of Research on Adolescence (Wiley-Blackwell)*, 25(4), 638–651. <https://doi.org/10.1111/jora.12154>
- Samek, D.R., Goodman, R.J., Riley, L., McGue, M., Iacono, W.G. (2018). The Developmental Unfolding of Sibling Influences on Alcohol Use over Time. *Journal of Youth Adolescence*, 47(2), 349. <https://doi.org/10.1007/s10964-017-0703-7>
- Sang, S.A., Nelson, J.A. (2017). The effect of siblings on children's social skills and perspective taking. *Infant Child Development*, 26(6), n/a-n/a. <https://doi.org/10.1002/icd.2023>
- Sarkisian, N., Gerstel, N. (2016). Does singlehood isolate or integrate? Examining the link between marital status and ties to kin, friends, and neighbors. *Journal of Social and Personal Relationships*, 33(3), 361–384. <https://doi.org/10.1177/0265407515597564>
- Scharf, M., Shulman, S., Avigad-Spitz, L. (2005). Sibling Relationships in Emerging Adulthood and in Adolescence. *Journal of Adolescent Research*, 20(1), 64–90. <https://doi.org/10.1177/0743558404271133>
- Scott, J.P. (1990). Sibling interaction in later life. W: T.H. Brubaker (red.), *Family relationships in later life* (s. 86–99). Newbury Park, C: Sage.
- Sherman, A.M., Lansford, J.E., Volling, B.L. (2006). Sibling relationships and best friendships in young adulthood: Warmth, conflict, and well-being. *Personal Relationships*, 13(2), 151–156. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6811.2006.00110.x>
- Sidor, B. (2005). *Psychospołeczne aspekty funkcjonowania młodzieży mającej rodzeństwo z niepełnosprawnością umysłową*. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Siennick, S. (2013). Still the Favorite? Parents' Differential Treatment of Siblings Entering Young Adulthood. *Journal of Marriage and Family*, 75(4), 981–994. <https://doi.org/10.1111/jomf.12048>
- Simms, S., Hewitt, N., Ververs, J. (2002). Sibling support in childhood cancer. *Paediatric Nursing*, 14(7), 20. <https://doi.org/10.7748/paed.14.7.20.s18>
- Sin, J., Moone, N., Harris, P., Scully, E., Wellman, N. (2012). Understanding the experiences and service needs of siblings of individuals with first-episode psychosis: a phenomenological study. *Early Intervention in Psychiatry*, 6(1), 53–59. <https://doi.org/10.1111/j.1751-7893.2011.00300.x>



- Sittichai, R., Smith, P.K. (2018). Bullying and Cyberbullying in Thailand: Coping Strategies and Relation to Age, Gender, Religion and Victim Status. *Journal of New Approaches in Educational Research*, 7(1), 24–30. <https://doi.org/10.7821/naer.2018.1.254>
- Snyder, J., Bank, L., Burraston, B. (2005). The consequences of antisocial behavior in older male siblings for younger brothers and sisters. *Journal of Family Psychology*, 19(4), 643–653. <https://doi.org/10.1037/0893-3200.19.4.643>
- Spitze, G., Trent, K. (2006). Gender Differences in Adult Sibling Relations in Two-Child Families. *Journal of Marriage and Family*, 68(4), 977–992. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2006.00308.x>
- Squires, J., Bricker, D., Potter, L. (1997). Revision of a parent-completed development screening tool: Ages and Stages Questionnaires. *Journal of Pediatric Psychology*, 22(3), 313–328. <https://doi.org/10.1093/jpepsy/22.3.313>
- Stalker, K., Connors, C. (2004). Children's Perceptions of Their Disabled Siblings: „She's Different but It's Normal for Us”. *Children Society*, 18(3), 218–230. <https://doi.org/10.1002/chi.794>
- Stańczyk, J., Stelmach, K., Urbanowicz, M. (2016). *Małżeństwa oraz dzieciństwo w Polsce*. Główny Urząd Statystyczny.
- Stauffacher, K., DeHart, G.B. (2005). Preschoolers' Relational Aggression with Siblings and with Friends. *Early Education and Development*, 16(2), 185–206. [https://doi.org/10.1207/s15566935eed1602\\_5](https://doi.org/10.1207/s15566935eed1602_5)
- Stewart, R.B., Verbrugge, K.M., Beilfuss, M.C. (1998). Sibling relationships in early adulthood: A typology. *Personal Relationships*, 5(1), 59–74. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6811.1998.tb00159.x>
- Stewart, R.B., Kozak, A.L., Tingley, L.M., Goddard, J.M., Blake, E.M., Cassel, W.A. (2001). Adult sibling relationships: Validation of a typology. *Personal Relationships*, 8(3), 299–324. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6811.2001.tb00042.x>
- Stocker, C.M., Burwell, R.A., Briggs, M.L. (2002). Sibling conflict in middle childhood predicts children's adjustment in early adolescence. *Journal of Family Psychology*, 16(1), 50–57. <https://doi.org/10.1037//0893-3200.16.1.50>
- Stocker, C.M., Furman, W., Lanthier, R.P. (1997). Sibling relationships in early adulthood. *Journal of Family Psychology*, 11(2), 210–221. <https://doi.org/10.1037//0893-3200.11.2.210>
- Stoltz, J.-A. (2005). Masculinity and School Violence: Addressing the Role of Male Gender Socialization. *Canadian Journal of Counselling*, 39(1), 52–63.
- Stoneman, Z. (2001). Supporting positive sibling relationships during childhood. *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Reviews*, 7(2), 134–142. <https://doi.org/10.1002/mrdd.1019>
- Stoneman, Z. (2005). Siblings of children with disabilities: research themes. *Mental Retardation*, 43(5), 339–350.
- Stoneman, Z., Burke, M., Brody, G.H. (1987). Child Temperaments, Maternal Differential Behavior, and Sibling Relationships. *Developmental Psychology*, 23(3), 354–362. <https://doi.org/10.1037//0012-1649.23.3.354>
- Stormshak, E.A., Bellanti, C.J., Bierman, K.L. (1996). The quality of sibling relationships and the development of social competence and behavioral control in aggressive children. *Developmental Psychology*, 32(1), 79–89. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.32.1.79>
- Strom, R., Aune, K.S. (2008, listopad). *Cognitive Goals and Communicative Responses Associated with Jealousy, Envy, and Rivalry Among Adult Siblings*. Zaprezentowano na spotkaniu National Communication Association, San Diego, USA.
- Strzelczyk-Muszyńska, D. (2010). Postawy rodzicielskie a kompetencje społeczne. W: T. Rostowska, A. Jarmołowska, *Rozwojowe i wychowawcze aspekty życia rodzinnego* (s. 285–295). Warszawa: Difin.
- Szymańska, P. (2015). Jakość relacji praca – dom oraz dom – praca w kontekście posiadanych zasobów osobistych. *Medycyna Pracy*, 65(6), 755–764. <https://doi.org/10.13075/mp.5893.00094>
- Szymańska, P. (2016). An analysis of sibling relationship in adulthood: STQNow, Polish version. *Archives of Psychiatry and Psychotherapy*, 18(1), 55–64. <https://doi.org/10.12740/APP/61610>

- Szymczak, W. (2010). *Podstawy statystyki dla psychologów. Podręcznik akademicki. Wydanie drugie poprawione*. Warszawa: Difin.
- Świętochowski, W. (2010). *System rodzinny wobec przewlekłej choroby somatycznej*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Świętochowski, W. (2014). Choroba przewlekła w systemie rodziny. W: I. Janicka, H. Liberska (red.), *Psychologia rodziny* (s. 387–410). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Tani, F., Guarnieri, S., Ingoglia, S. (2013). The Italian Adaptation and Validation of the Adult Sibling Relationship Questionnaire (asrq) in Italian Emerging Adults. *TPM: Testing, Psychometrics, Methodology in Applied Psychology*, 20(1), 47–67. <https://doi.org/10.4473/TPM20.1.4>
- Teti, D.M., Ablard, K.E. (1989). Security of Attachment and Infant-Sibling Relationships: A Laboratory Study. *Child Development*, 60(6), 1519–1528. <https://doi.org/10.2307/1130940>
- Tomeny, T.S., Ellis, B.M., Rankin, J.A., Barry, T.D. (2017). Sibling relationship quality and psychosocial outcomes among adult siblings of individuals with autism spectrum disorder and individuals with intellectual disability without autism. *Research In Developmental Disabilities*, 62, 104–114. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2017.01.008>
- Tucker, C.J., Updegraff, K.A., Mchale, S.M., Crouter, A.C. (1999). Older Siblings as Socializers of Younger Siblings' Empathy. *Journal of Early Adolescence*, 19(2), 176–198. <https://doi.org/10.1177/0272431699019002003>
- Tucker, C.J., Cox, G., Sharp, E.H., Gundy, K.T.V., Rebellon, C., Stracuzzi, N.F. (2013). Sibling Proactive and Reactive Aggression in Adolescence. *Journal of Family Violence*, 28(3), 299–310. <https://doi.org/10.1007/s10896-012-9483-8>
- Tyszką, Z. (1990). Socjologia rodziny w Polsce. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, 52(3–4), 233–248.
- Van Volkom, M., Beaudoin, E. (2016). The Effect of Birth Order and Sex on Perceptions of the Sibling Relationship among College Students. *College Student Journal*, 50(3), 347–354.
- Van Volkom, M., Machiz, C., Reich, A.E. (2011). Sibling Relationships in the College Years: Do Gender, Birth Order, and Age Spacing Matter?, *North American Journal of Psychology*, 13(1), 35–50.
- Volling, B.L. (2012). Family Transitions Following the Birth of a Sibling: An Empirical Review of Changes in the Firstborn's Adjustment. *Psychological Bulletin*, 138(3), 497–528. <https://doi.org/10.1037/a0026921>
- Voorpostel, M., Blieszner, R. (2008). Intergenerational Solidarity and Support Between Adult Siblings. *Journal of Marriage and Family*, 1(70), 157–167. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2007.00468.x>
- Voorpostel, M., Schans, D. (2011). Sibling relationships in Dutch and immigrant families. *Ethnic and Racial Studies*, 34(12), 2027–2047. <https://doi.org/10.1080/01419870.2010.496490>
- Voorpostel, M., Van Der Lippe, T. (2007). Support Between Siblings and Between Friends: Two Worlds Apart? *Journal of Marriage Family*, 69(5), 1271–1282. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2007.00446.x>
- Walęcka-Matyja, K. (2014a). *Rola i funkcje rodziny*. W: I. Janicka, H. Liberska (red.), *Psychologia rodziny* (s. 95–114). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Walęcka-Matyja, K. (2014b). Psychometric properties of the Polish adaptation of the Adult Sibling Relationship Questionnaire (ASRQ). *Archives of Psychiatry Psychotherapy*, 16(4), 77–88. <https://doi.org/10.12740/app/32460>
- Walęcka-Matyja, K. (2015). Relationships with siblings as a way of coping with stress in the early adulthood and the level of self-esteem. *Polskie Forum Psychologiczne*, 20(3), 285–304. <https://doi.org/10.14656/PFP20150301>
- Walęcka-Matyja, K. (2016). Psychological dimensions of relationships with siblings as predictors of loneliness young adults. *Polskie Forum Psychologiczne*, 21(4), 602–621. <https://doi.org/10.14656/PFP20160407>
- Walęcka-Matyja, K. (2017, wrzesień). *Profil relacji interpersonalnych a zdrowie psychiczne rodzeństw w okresie dorosłości*. Zaprezentowano na: XXXVI Kongres Naukowy Polskiego Towarzystwa Psychologicznego: Psychologia dla zdrowia i społeczeństwa, Gdańsk.

- Wałęcka-Matyja, K. (2017). Relationship with siblings as a predictor of empathy and humor styles in early adulthood. *Archives of Psychiatry Psychotherapy*, 19(3), 43–51. <https://doi.org/10.12740/APP/76339>
- Wałęcka-Matyja, K. (2018). *Relacje interpersonalne dorosłych rodzeństw w aspekcie funkcjonowania psychospołecznego*. Łódź: Wydawnictwo UŁ.
- Walker, C.L. (1990). Siblings of children with cancer. *Oncology Nursing Forum*, 17(3), 355–360.
- Welle, P.D., Graf, H.M. (2011). Effective Lifestyle Habits and Coping Strategies for Stress Tolerance among College Students. *American Journal of Health Education*, 42(2), 96–105. <https://doi.org/10.1080/19325037.2011.10599177>
- White, L. (2001). Sibling Relationships Over the Life Course: A Panel Analysis. *Journal of Marriage and Family*, 63(2), 555–568. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2001.00555.x>
- White, L.K., Riedmann, A. (1992). Ties Among Adult Siblings. *Social Forces*, 71(1), 85–102. <https://doi.org/10.2307/2579967>
- White, N., Hughes, C. (2017). *Why Siblings Matter: The Role of Brother and Sister Relationships in Development and Well-Being*. UK: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315630489>
- Whiteman, S.D., McHale, S.M., Crouter, A.C. (2007). Explaining Sibling Similarities: Perceptions of Sibling Influences. *Journal of Youth and Adolescence*, 36(7), 963–972. <https://doi.org/10.1007/s10964-006-9135-5>
- Wojciszke, B., Mikiewicz, A. (2003). Nacisk rodziców na moralność i sprawność w wychowaniu chłopców i dziewcząt. *Przegląd Psychologiczny*, 46(4), 425–439.
- Ziemska, M. (1975). *Rodzina i osobowość*. Warszawa: WP.
- Zygmunt, A. (2009). Spór o tradycyjny model rodziny w świetle dyskursu na temat równości płci. *Acta Universitatis Lodzensis. Folia Sociologica*, 34, 35–47.
- Żurek, A. (2016). Przymus kreowania ról rodzinnych. W: I. Przybył, A. Żurek (red.), *Role rodzinne. Między przystosowaniem a kreacją* (s. 17–28). Poznań: Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Społecznych UAM w Poznaniu.





Publikacja z zakresu psychologii rodziny. Autorka koncentruje się na zagadnieniu relacji między rodzeństwem we wczesnej dorosłości. Na podstawie rezultatów badań własnych została stworzona pierwsza polska autorska typologia relacji z rodzeństwem we wczesnej dorosłości. W książce czytelnik znajdzie ponadto przegląd literatury światowej, omówienie wyników badań własnych, dyskusję na temat ich rezultatów oraz prezentację implikacji praktycznych.

---

Wartość pracy podnosi przeprowadzona przez Autorkę adaptacja dwóch testów do badania relacji między rodzeństwem. Dzięki starannie i wnikliwie przeprowadzonej analizie wyników badań własnych, w oparciu o analizę skupień, Autorce udało się opracować pierwszą w Polsce typologię relacji między rodzeństwem, uwzględniającą typy relacji: ambiwalentny, niechętny i wspierający. Fakt ten bardzo wyraźnie podnosi wartość publikacji i czyni ją bardzo wartościowym opracowaniem naukowym w tym obszarze tematycznym.

Z recenzji prof. dr hab. Teresy Rostowskiej (UG)

**WYDAWNICTWO  
UNIwersytetu  
ŁÓDZKIEGO**

🌐 [wydawnictwo.uni.lodz.pl](http://wydawnictwo.uni.lodz.pl)  
@ [ksiegarnia@uni.lodz.pl](mailto:ksiegarnia@uni.lodz.pl)  
☎ (42) 665 58 63

Książka dostępna również  
jako e-book

ISBN 978-83-8142-672-5



9 788381 426725